

Tartalom

MAURITS Ferenc: Arcversek (Vázlatok egy mappához)	3
Aaron BLUMM: Boldog, szomorú dal (reMIx)	6
SZATHMÁRI István: A tükör (novella)	7
BARLOG Károly: Kovács Istenkével a határon (rövidtörténet)	11
BOGNÁR Antal: Prosperus tartozása (Óbudai regényfantázia)	14
HANDÓ Péter: Naplóváltó (Utak kerékpáron és azon is túl)	37
Slobodan TIŠMA: Vörös és kék (<i>Quattro stagioni</i>) (regényrészlet) (LENKES László fordítása)	69

*

BÁNYAI János: A betöltött tér (Major Nándor két regényéről) (tanulmány)	81
MAJOR Nándor: Kényszerhelyzetben árnyalatokért (Az áprilisi <i>Híd</i> és a körülmények) (esszé)	89

REFLEXÍV TEREK

KÓNYA Sándor: Miért szép a hazaindulók éneke? (tanulmány)	106
CSORBA Béla: Könyv a felvidéki magyar citerákról (Borsi Ferenc: <i>A magyar asztali citera</i>)	112

*

BRENNER János: Éljen a szerelem! – mit is mondhatnék? (Kosztolányi Dezső Színház: <i>Éljen a szerelem!</i>)	115
---	-----

Számunkat Maurits Ferenc alkotásaival illusztráltuk

A Híd honlapja: www.hid.rs

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat /
Főszerkesztő Faragó Kornélia. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz. (1945)– . – Újvidék : Forum Könyvkiadó Intézet, 1934–1940 ; 1945–. – 23 cm

Havonta

ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2011. június. Kiadja a Forum Könyvkiadó Intézet. Igazgató: Németh Ferenc. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; a Híd honlapja: www.forumliber.rs; e-mail: hid@forumliber.rs
– A Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma által tudományosnak (M53) minősített folyóirat. – Szerkesztőségi fogadóóra kedden 10-től 11 óráig. – Kéziratokat nem örzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető az Izdavački zavod Forum 840-905668-94-es számlára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 16-80250-742131-00-04-820); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2011-re belföldön 1200 dinár. Egyes szám ára 120, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Ideál Nyomdában, Újvidéken.
– YU ISSN 0350-9079

Arcversek

(Vázlatok egy mappához)

*„tartalék
arcom
egy
vászonzacskóba
rakom...”*

•
arcomban
arcom

ugyan
meddig
tartom

•
arcomból
arcom
kiesik

ide
elém

•
arcommal
arcom
magam
elé
állítom

szép
feketére
firkálhatom

- arcomba
arcom
belehabarom

hófehér
akrillal
lealapozom

- arcom
arcomban
türkizkék
darabokra

török

- arcomra
arcom
enyvvel

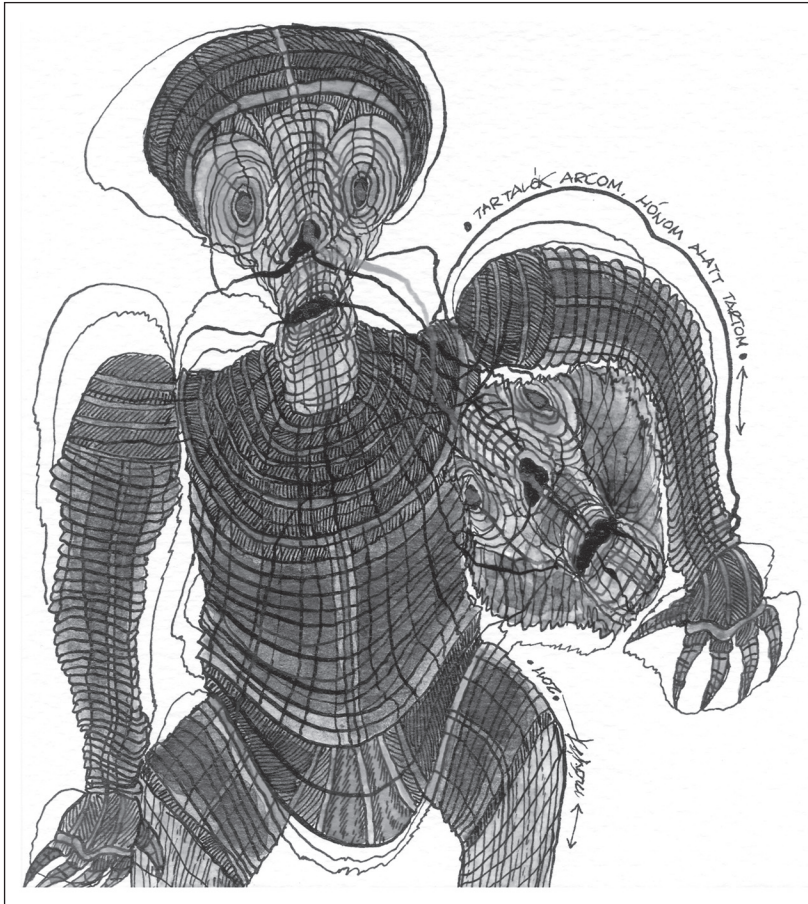
ráragasztom

- arcomba
arcom
belesimul

hangtalanul

- arcomra
arcom

vörös
pántlikával
akasztom

Tartalék arcom hónom alatt tartom

boldog, szomorú dal

(reMix)

leszedtem minden virágod
voltam madárcsicsergésed
rozsdafarkúd amikor visszajöttök
örökbe fogadtattam magam
és benn a dió mogyoró mák

harangoztak közben megszűrt
a rózsatövis de én csak ültettem
ültettem ültettem ültettem (Neked)
és mindig mosolyogtam magamban
miközben kezem zavartan keresgélt

A tükör

Tükörbe kellett nézmem, uram, tudtam, hogy muszáj, rohantam, szaladtam az utcán, és éreztem, láttam, nézik az arcom, nem engem, csak az arcom, uram, először azt hittem, tévedés az egész, rosszul láttam, érzékeltem, még mosolyogtam is kicsit, ha filmsztár lennék, igen, akkor mindez azért élesben menne, erősebb kontúrokkal, persze, de utána már föltűnő volt nagyon, akaratlanul, hogy később már lessem a szembejövők tekintetét, és hát ott voltak rajtam, akármit is csináltam, igen, lehajtottam a fejem, vagy egészen félrenéztem, nem segített, nem, és akkor én is szembe néztem, a szemekbe, és nem volt kétség, ó nem, vizslatnak engem, a pófámat fürkészik, és kétségbeestem, talán csak, talán csak nem látszik rajta valami, valami, ami nemrég történt meg velem, az eldugott utcában, ahol senki, de senki se volt, hogy a falnak, a koszos falnak dőltem egy rövid időre, mert úgy hozta az élet, uram, hogy fordultak bennem, felfordultak bizonyos dolgok, és kellett a hús, az oltalom, a piszkos, málló fal hidege, nyugta, hogy tudjam, hogy még van, létezik, és akkor mintha megálltam volna egy kicsit, ott belül, igen, és úgy tűnt, lehet még minden, de rövid volt ez, uram, nagyon, nagyon, mert újból elkapott a forgás, az összeviszszaság, és kivert a veríték, és a halántékom vadul lüktetett, akárha rengeteg ujj, tenyér dobolna rajta, és szédülni kezdtem, vagy peregni inkább, mint a dervisek, és a víz csak ömlött le rólam, ömlött, és akkor a gyomromhoz kaptam, de már késő volt, uram, mert mint a gejzír, vagy elindított szökőkút, úgy jött ki belőlem a keserűség, ami tényleg keserű volt nagyon. És csak álltam ott, mit álltam, remegtem a koszos fal tövében, és adtam magam, átadtam a sorsnak. Először vörös volt, majd sárga, utána már nem is néztem. Nem. Csak bámultam a falat, és azt hittem, sohase múlik el.

De mint tudja, uram, mindennek vége van egyszer, és el kellett hogy lépjek a faltól, akármilyen nehéz is volt ez a lépés, mozdulat, ki kellett

magam tépni, szakítani ebből az egészből, ami hát ugye, a csonkaságból fakadt, mert azért szobor mégse lehetek, lehettem, és kotorászni kezdtem a zsebemben zsebkendő után, hogy töröljem, letöröljem az arcom, a szám, le a szégyent, a foltot, mindazt, mi rám tapadt.

És hittem, sikerült ez nekem, és indultam még remegve kissé a tér felé, az igazi szökőkút felé, és akkor, mint mondtam volt, igen, jönnek, özönlének a tekintetek, a tolakodó, megvető, cserkésző nézések, matató, alapos vizslatások, és kapok az arcomhoz, a számhoz, a szememhez, hátha, hátha valami fennakadt, ragadt, megragadt ottan, de nem észleltem, tapintottam ki semmit, nyálaztam a zsebkendőt mégis, dörzsöltem, súroltam magam, de nyom nem volt, nem árulkodott.

Azért éreztem, mindenki engem néz.

És mint már mondtam, szaladni, rohanni kezdtem, mert meg akartam nézni én is, hogy mi van, mi van a sorssal, ami talán ilyenképp is rám tapadt, vajon látszik, tényleg látszik, vagy csak én cipelem, hordozom, hurcolom belül.

Egy közeli kocsmába futottam, sűrű, tejszínű füstbe léptem be, uram, és hatalmas lármába, szólt, ordított a gép, valami tébolyodott zene töltött ki mindent, szürke arcú figurák álltak a söntésnél, nekem úgy tűnt, csak a szájuk mozog, mert hangot nem hallottam, az ő hangjukat, csak később, és világos volt, még egy ilyen elmoccant helyen, egy ilyen e világi kaval-kádban is felém fordítják a fejük. A WC, mondtam, a toilette, de csak értetlenül bámultak rám, én meg ott tébláboltam kicsit, majd indultam, amerre az ösztönök nyomtak, de rossz irányba, mégis, és már röhögtek rajtam, és meg-megtaszigáltak, a kellő irányba, olyan familiárisá vált a hangulat, akárha ismerősök, jó haverok lennénk, volnánk, igen, a vállamra csaptak, mi van ember, mondták, mi, és újból nevetni kezdtek, és akkor már ott voltam a koszos tükör előtt az alig fényben, mocskos vödrök és felmosóröngyök között, na meg a bűz, persze, mindenféle kinyomozhatatlan szag, és néztem, bámultam bele, de nem láttam semmit, csak a megszo-kott, gyűrt vonásokat, uram, a beesett szemet, a terpeszkedő homlokot, a kissé rángatózó száját, néztem, bámultam, és lassan elöntött a szégyen. Mert álltam ott a lepusztult kocsmá vécéjében, a semmis fényben, és kérdeztem magamtól, igen, hát mi történt, történhetett velem. Mert másképp is volt valamikor, nagyon. De ez már egy másik, igencsak másik történet, uram.

Szemlesütve tértem vissza a söntéshez, a röhögő, lármás férfiak közé, akik újból felfedeztek engem, és leplezetlen érdeklődéssel fordultak felém, gesztikuláltak, mutogattak, a karomat, hátamat tapogatták barátságosan, és az egyik már-már átölelt volna, hátra kellett lépnem, a sarokba állnom,

ahol egy halvány lenyomat, rajta a fáradt nappal meg egy jegenyével, lógott, hosszasan néztem, és lassan megnyugodni véltem magam, és egy rövid időre, úgy tűnt, még a melegét is érzem az elaggott napnak, a sárga, mindent elárasztó szeretetét. De akkor újból felüvöltött a zene, szinte be-beremegett a gép, kirázott a hideg, a likőr, amit rendeltem gyorsan, a kőre loccsant, micsoda nap, mondtam félhangosan, de ebben a pokoli zajban még én se hallottam, hallhattam, igen.

Újabb vendégek érkeztek, a lárma nőtt, ha ez még egyáltalán lehetséges volt, nem akartam már semmit, valóban nem, ittam még egy felest, és próbáltam elfelejteni, elfelejteni mindent, de akkor újból erőt vett rajtam az öklendezés, ott volt a számban a szortyogó láva, kitéptem a mocskos üvegajtót, és rohantam megint a fal felé, és hallottam, hogy a bentiek röhögnek rajtam, hahotáznak, szinte magukon kívül.

Már nem kerestem tükröket, nem voltam kíváncsi magamra, mint akit megvertek, megaláztak, de hát így is volt, uram, lassan, fáradtan kerültem haza, vonszolódtam fel a negyedikre, még a villanyt se kattintottam fel a lépcsőházban, mert úgy gondoltam, minek.

A lakásban láttam, nincs minden a helyén, a haverom járhatott itt, igen, kinek kulcsa volt hozzá, mert olyan jóban voltunk, régi, ősrégi barátok, a Duna másik oldalán lakott egy nagy, családi házban, asszony és gyerekek, de azért szeretett nálam, a lakásban, főleg akkor, ha üres volt, mert ilyenkor birtokba lehetett venni, titkos találkákat szervezni, és én hagytam, engedtem, mert hát mire is jó a barátság, ha nem erre, erre is, uram, és csinálta is sűrűn, de volt, hogy otthon kellett lennem, vagy otthon talált, és ilyenkor mondta, kérlek, maradj, maradj egy kicsit tovább a konyhában, és ő ment be, illetve mentek a soros nővel a szobába, ahol nappali fényben úszott minden, és hamarosan már zene is szólt, és tudtam, már dönti őt az ágyra, az aranyszállal átszótt török szőttesemre, a könyvespolcom alatt, amin egy sárgaréz csengettyű lóg, és ha elérkezett az idő, ha megtörtént a csodaszép csoda, meghimbálózta, igen, hogy kint is halljam, a kockás terítőjű konyhaasztal mellett, és gondolom, képzelem, milyen is lehet, lehetett a soros nő arca, szeme, tekintete, ha hirtelen, szinte a semmiből, előugrik ez a csilingelő hangfűzér. És akkor iszom a borból, és nézem a falat, a képet, amin én vagyok. Vagyis, aki voltam valamikor.

És van, hogy elfelejtenek engem, és csak *úgy* jön ki a nő a szobából, teljesen pőrén, és ott előttem döbben rá arra, hogy hol is van, igen, mert nagy hatalom a gyönyör, nagyon nagy, uram, és akkor már takargatná magát, de azért látom, láthatom kissé szétnyílt, csatakos szemérmét az orrom előtt.

Hát ilyen is van, uram, és ha elmennek, csak állok a szoba közepén, és próbálok, próbálok nem gondolni semmire. Közben azért érzem az il-

latokat, az öröm párját, és mintha a csengettyű hangja is visszhangzana halkan.

De most nem szaglászta, matattam, ruhástul dőltem le az ágyra, behunytam a szemem, de nyitottam is ki gyorsan, mert kezdődött, elkezdődött a film, el, hogy rohanok hullafehér arccal, szinte kergetem magam az utcán a sok ember között, hogy tükörhöz jussak minél előbb. De utána már alszom és teherautókkal álmodom, hogy megyünk, dübörgünk az úton feltartóztathatatlanul.

Hajnalba felébredek, megágyazok, egy darabig még nézegetem a pipázó török képét a falon, majd oltom a villanyt, és az igazi éj csak most kezdődik, uram. A véget nem érő monoton zsongás, akárha sás susogna, millió sás valami hatalmas tóparton, ahová nem tudom, hogy kerültem, de lehet, hogy a gyerekkori tavam nőtt meg óriásra, a vize barna, mint a gyógyvizéké, és teljesen háborítatlan. Mint egy hatalmas tükör, uram, amibe az ember belenéz, de alig, alig lát valamit.

És akkor vetkőzöm ott az álomban, komótosan, szinte élvezem a dolog lassúságát, előbb az inget, majd a nadrágot, és állok teljesen pőrén a susogósásban, a véget nem érő zsongásban, a definiálhatatlan tájban és időben, és merülök lassan, lassan a már-már meleg vízbe. És utána úszom, úszom a tó közepe felé, de tudom, hogy nincsen, mert mindenhol közepe van.

Furcsa egy álom ez, uram, visszatérő, igen. Maradok, de mégis érkezem.

De azért van egy kis nyugalom is persze. A sárga színű levelek a parti fán. Ahogy rezegnek finoman. Órákig nézném, álmodnám, de nem lehet. Csörög a vekker, és kezdődik a nap. Indul a gép alattam, fölöttem. Vonyít a kutya, ordít a gyerek, bömböl a rádió és harákol a szabó szomszéd, és biztos vagyok benne, a centi már a nyakában van. Mint valamikor anyámén volt, amikor szabás közben magas hangon énekelt a konyhában, anynyira önfeledten, belemerülve, hogy talán azt sem tudta, hogy létezünk.

De nincs itt az ideje az emlékezésnek, uram, kelni kell, enni kell, menni kell, és csak egyre vigyázni, igen, a gejzír, a gejzír ma maradjon el.

Kovács Istenkével a határon

A bennünket körülvevő dolgok csak a hozzánk való, illetőleg más dolgokhoz fűződő viszonyuk által léteznek. Kovács Istenke a barátom, és léteének egyetlen bizonyítéka az, hogy én baráti érzelmeket táplálok iránta. Meg aztán, ha nem is létezne, tudok *annyit* írni róla, kettőnkéről, hogy valósággá válna azon nyomban.

A múltkor például... Na, ezt muszáj elmesélnem, mert már moco-rog bennem az elbeszélő kisördög! Szóval, ott álltunk Istenkével a szerb–magyar határon, megközelítőleg tizenöt–húsz karton cigivel. Azért írom, hogy megközelítőleg, mert Kovács Istenke ebből a szempontból teljességgel kiszámíthatatlan volt, ugyanis sohasem lehetett tudni, hány karton („stekk”) lapul nála. Valamilyen speciális módszerrel tudta eltüntetni, majd később elővarázsolni a tárgyakat. Sűrűn jártunk egyébként át Magyarba, jól ment a biznisz, a magyarok vitték a koporsószőget mint a cukrot, aztán meg hadd szívják, az ő egészségük. De csitt!

Szóval, ülünk a buszon a határon, és látom én, hogy valami nagyon nem stimmel a Kovács Istenkével, hogy szörnyen ideges. Ő, aki a nyugalom mély kútja; ha beléje ordítasz is, valami kedves, andante melódiát csörgedez vissza. Persze a magyar vámosoknak azonnal szemet szúrt, hogy a Kovács ideges, hogy remeg a keze-lába, és pislog, mint miskolci kocsonyában a béka. Mondták is neki, hogy legyen szíves lefáradni „komolyabb ellenőrzés végett”. Már a határ előtt is patakzott a veríték Kovács Istenkéről, mivel a szabadkai piacon vásárolt „kifordítom-befordítom” lilazöld színű Diadora tollkabátját nem volt hajlandó levenni.

Aztán lekerült róla mégis. A vámosok előbb helytel kínálták, aztán a sarokban álló fogasra mutattak, hogy oda akaszthatja a kabátot. És akkor a Kovácsnak egyből megoldódott a nyelve, mint ipari só alatt a szűz hó.

– Tudják, a haverommal, kezdte, a Korally Gáborral – aki egyébként az egyetlen pipázó, harmincas vajdasági magyar író – néha áthozunk néhány

stékkal.¹ Nagyjából fedezi az utunkat, és még le is guríthatunk a Búbosban egy-két sört, amíg várjuk a *prévozt*.² És tudják, én még varrtam is magamnak farmeranyagból ilyen kis tasakokat, látják?, és a két tasak közé fonalat applikáltam, hogy át tudjam vetni, mint azokat az idióta kesztyűket, tudják, amit boldogult óvodáskorunkban reánk erőszakoltak a nagymamáink... Ha több időm van elrendezni az árut, akár négy karton füstszűrő nélküli Camelt is el tudok rejteni a tasakokba, de általában Marlborót (pirosat és aranyat, na meg néha mentolosat is), Ronhillt és *ötvenbetest* hozok, azt viszik a leginkább. Az említett standard méretű dobozokból azonban sajnos kevesebb, kb. harminc fér el a titoktasakban. De így meg túl nagy lenne a veszteség, az meg azért már, ugye, hogy nézne ki, hogy ingyen hordjuk a dohányt a magyaroknak, nem? Ezért aztán itt-ott felfejtettem a cérnát a kabátomon is, így a tollpíhek melege közé tudok még rejteni egy csekélyebb mennyiséget. De ez a manőver semmiféle szempontból nem biztonságos – igazi biztonságot, ha ugyan lehet az ember biztonságban ebben a keserűtakony ízű életben, csakis a tasakok jelentenek. Hogy miért? Egész egyszerű a válasz. A lényeg éppen a fonalban van. Szóval...

Ekkor a vámos – akit egyébként Korally Gábornak hívtak, és az a hír járta róla, hogy ő az egyetlen pipázó, harmincas vajdasági magyar író – megoldotta övének csatját, és a szíjat egy könnyed mozdulattal kihúzta a nadrágjából. A szövet és a bőr csodálatos zenéjének lehetett volna fültanúja ekkor Kovács Istenke, ha nem környékezte volna meg az a fenemód félelmetes gondolat, hogy bizony ő most a szó legszorosabb értelmében meg lesz baszva.

S még mielőtt kezdetét vette volna ez a bizonytalan kimenetelű aktus, a vámos odasúgott kollégájának, hogy menjen és kerítsen elő engem, akinek úti okmányában a következő név áll: Gabor Korali; melleleg az a hír járja rólam, hogy én vagyok az egyetlen pipázó, harmincas vajdasági magyar író.

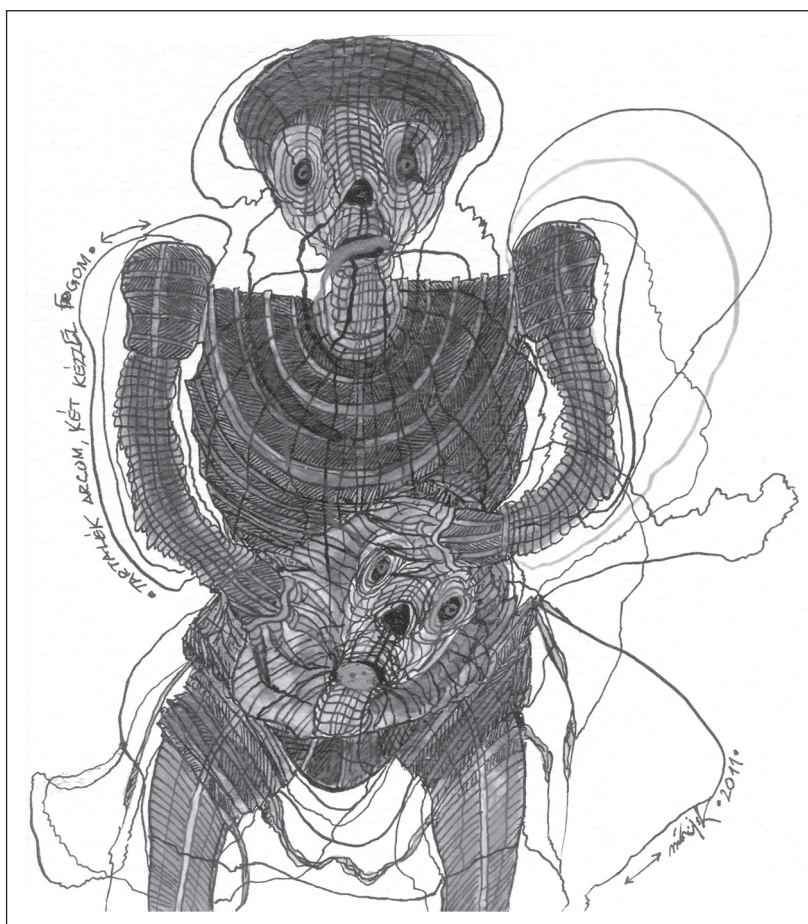
S hogy a kihallgatósobába toppanék, ott láttam a Kovácsot a sarokban kukoricán térdepelni, s póre farpofáin szíjjal korbácsolt dadaista képversek (à la JK) éktelenkedtek. Néztem, egyre csak néztem Kovács Istenke pucér hátsóját, a rajta kígyózó ábrákkal – kontinensekre szabdalts kerek-egész világ –, és nem tudtam, egyszerűen képtelen voltam felfedezni a műalkotás mögött az embert. Úgy állt ott, akár egy tökéletes kompozíció, olyan volt, mint egy jól megszerkesztett szonettciklus, a műalkotás realizációjának terében a mesterszonett. Nem láttam Kovács Istenkét többé soha azután,

¹ Kartonnal.

² Buszjáratot, fuvart.

akkor megszűnt létezni számomra a barátom; elszállt ez a hússzagú fikció, ez a pszeudo-lét mindörökre.

Megszűntem én is Korally Gábornak lenni. A határőrök időközben felütötték Bori Imre *A jugoszláviai magyar irodalom története* című könyvét, és ott nyoma sem volt pipázó, harmincas vajdasági magyar írónak. Mellékesen hozzátették, hogy a jugó irodalomtörténet mindössze két pipát dokumentált mind a mai napig; az egyik pipa tulajdonosa Jugoszlávia egykori bangladesi nagykövete, Fehér Kálmán, a másik pipa pedig, megtöltve azúrszín metaforákkal, mára már Jancsó Miklós szájában füstölög.

Tartalék arcom két kézzel fogom

Prosperus tartozása

Óbudai regényfantázia

Húgom emlékére

„és én hosszan, mindent elbeszelnék”

(József Attila: Istenem)

„Vajon nem elegendő-e egyetlen megismételt elem, hogy felboruljon és összekuszálódjék a világtörténelem, hogy kiderüljön, nincs történelem?”

(Jorge Luis Borges: Az idő újabb cáfolata)

1.

Amikor a feladat végül a nyakába szakadt, a mi Jánosunkat boldog rémület fogta el. Nem mintha nem fordult volna meg a fejében, miután a kolostorépület nyugati szárnyának elkészültével – alig két héttel azután, hogy a dombon a kriptarész alapozásával hozzákezdtek a templom építéséhez is – Mayerhoffer Ádám építésvezető elhalálozott, hogy gondolhatnának éppenséggel rá is. Milyen szép lenne, ha ő emelhetné fel itt, a dombtetőn Isten házának falait!

Mert bár Máriamakkon kilépte már a trinitáriusok rendfőnöke a budaiörsi bíróval a telket, amelyen templom épül majd, és azt a szentélyt ő tervezheti, továbbá Zichy Miklós gróf altofeni kastélyának tervezésében is kiadós része van, de azért mégiscsak nagyobb az, ha a hegyek karéjában oly messzire látszó magaslaton, a kiscelli Madonna búcsújáró helyén örökítetteti meg a nevét, mégiscsak jobban dagadhat a főpallér melle, amikor egyszer majd minden kő ott a helyére kerül, berendezik és felszentelik, hogy a liturgiában életre kelhessen megtartó hitünk.

A munkát azonban Schadt Mihály kapta, aki a nyári alapkőletételekor még csak murariorum magister volt, és csak a következő évben lett mester a budai kőműves- és kőfaragócéhben.

Most viszont órá a kastély közelében, a romtemplom helyén emelni kívánt plébániánál lesz igen nagy szükség, így érte hát a földesúri kérés az építésvezetés folytatására Jäger Jánost.

Boldog rémületébe szorongás is vegyült, nem kevés. Részint mert ő is – mint akár Schadt s a néhai Mayerhoffer vagy Nöpauer Máté, aki az ágostonosok országúti templomán dolgozott – tudta jól, milyen nagy tud lenni a munkáltatói beleszólás csöppet sem mellékes részletekbe is. A módosítás fejfájdító továbbgondolása, sőt általános elfogadtatása pedig megint csak az építésvezetőre hárul, és a jámbor Johann mesterre, az eredeti tervek készítőjére nem is apellálhat, mert időközben elhalálozott; igaz, az építkezésen csak egyszerűen tartott szemlét Bécsből ideutazva három napra.

Személyesen jelölte ki a kút helyét az udvar közepén 1745 januárjában. Nyolc láb mélységben 11 lábnyi sziklát kellett átvágniuk. Az első szegényes vízérre 16 öl mélységben bukkantak. Éjjel-nappal nyolcóránként váltott munkásokkal dolgozva április végére értek egy vonalba a Duna szintjével, 33 öl 3 láb mélyen. Istennek hála, szerencsétlenség nem történt, mert áldás volt munkájukon, a munkások minden héten önszántukból, áldozatképpen tovább dolgoztak. Ekkor már letették a hátsó kolostorszárny alapkövét, és hozzáláttak a sekrestye alatti kriptánál kezdődő szennyvízvezető csatorna építéséhez.

A kifalazott oldalfalú, boltozattal lezárt, 80 öl hosszú teknő, amelybe a konyhából és a műhelyből lefolyó vizet vezetik majd, megfelelő lejtéssel végighalad a folyosó alatt, az épület végében az udvar közepe felé kanyarodik, és innen százlépésnyire, mélyen a föld alatt beletorkollik a boltozatos gyűjtőhelyiségbe. A kanyarban elágazva a csatorna padmalys cellává öblösödik, úgy gondolták, háború esetén ide menekítik a kolostor és a templom értékeit.

Amikor tehát Mayerhoffer elhalálozott, Schadt Mihály vezetésével megkezdődött a Szentháromságnak, a celli Szűz Máriának, valamint Mathai Szent Jánosnak és Valois Szent Félixnek ajánlott templom építése. A szentély alatti kripta hátsó falának elkészülése után a győri püspök megáldotta az alapkövet, és 1749. augusztus 22-én, amikor a szentély oldalfalai elkészültével az épületrész már tető alá kerülhetett, nagy ünnepélyt rendeztek. Zichy gróf és Theodor atya, a rendfőnök ekkor hívta meg Schadt helyébe, akit, immár mesterként, a plébánia munkálatai elszólítanak, a mi Jäger Jánosunkat az építés további irányítására.

Az első nagy próbatétel súlyát mindenki vállain érzi, aki komolyan veszi hivatását. A mi Jánosunkat legjobban az nyomasztotta (s erről, míg nem firtatták, mindig mélyen hallgatott), hogy ő valójában csak egy egyszerű kőfaragó.

Nyaggatták is érte eleget, amiért építkezéseket is vállalni mer – szerencsére a földesúri joghatóság alatt nem kötötte a mesterjog, amit kamarai, városi megrendelések oly szigorúan vettek. A mesterhiány csalta át Pestről, és az ennek ellenére váltig kellemetlenkedő céhnél csak az egyengette idővel az útját, hogy odaát előtte már polgár és mester volt.

Hangsúlyozott szerénységgel iparkodott túltenni magát másik fájó pontján, a – különösen kezdetben szinte sűrű – csendes lesajnálásán, lenézésén is, hogy míg más mesterek világot láttak, Bécsben inaskodtak, Pozsonyban segédkedtek, Kassán is megfordultak, vele a pesti mestereinél kialakodott jóváhagyásokkal atyja kispóroltatta a kötelező három-négy vándorévet, s ezzel együtt fontos mesterfoglások elsajátítását vagy egyáltalán a másféle levegőt. Hiába született s cseperedett kamaszkoráig Mainzban, ahonnan családja egy kitelepülési hullámban, miután mindenféle kimódolt illetéket letudtak, hajón ereszkedett le a töröktől visszavívott Budára. Annyi haszna mindenesetre volt belőle, hogy a legtöbb mesterrel ellentétben – akiket persze ezért pöffeszkedőnek tartottak – ő nem csak törte a magyart. Még illír, román kútásókkal is úgy-ahogy meg tudta értetni magát. De azon meg a fennhéjázókkal együtt kellett méltatlankodnia, milyen elnagyolt teljesítményt produkáló, kontár festőket, gyenge szobrászokat kénytelenek alkalmazni a magyar Eberhardt Antal vagy Petrovich József személyében, s míg a többi építésvezető fensőbbeségesen kioktathatta ökelméket, tőle emezek elnéző megbocsátást vártak el, miközben erélytelensége rossz vért szült a saját szakmabelije köreiben. A gróf könnyű kezű udvari szobrásza, Bepo Károly is panaszkodott eleget a kontárkodókra, de aztán, mi tévő lehetett, ha már nem győzte, mégiscsak rájuk bízta az előrajzolt jeleneiket, mellékfigurák párdarabjait, puttókat, kire-kire azt, amit már olyan nagyon nem lehet elrontani. Aki egy kicsit jobban szemügyre vette például a főoltár előtt jobbról-balról párban strázsáló két angyalt, rájöhetett, hogy az egyiket mesteri kéz formálta, a másik csak gyenge utánzat. Azon kiszéledül a kő a ruharedőn is, emezzen simaságában éppúgy, mint gödreiben, a lelki laposság az arcra kövesül.

Nagy iramban épült a vidék, amely egy emberöltőnek előtte még elvadult, majdnem egészen pogány és csaknem lakatlan volt.

Jäger János tehát korán kénytelen volt kitanulni, hogy mindenre figyeljen, a szemét nyitva tartsa, és amit hallott, látott, elraktározza valahova nagyon mélyre. Sok ismeretlen kőművesfogást úgy lesett el kisebb tudásúaktól, szerényebb képességűektől, mégis jártasabb lett benne, ügyesebben alkalmazta, mint azok, akikbe a világjáró legényévek alatt ifonti ellenkezésükre beléjük próbálták diktálni. Nagyra tartott szakmabeliek mulasztásait, henyességét is tüstént észrevette, de nem szeretett lármát csapni, így ha apró hiba adódott, inkább ő maga igazította ki, sokszor a tudtuk nélkül.

Csakhogy itt most, a nagy fene pallérkodással, többet kell majd dirigálni, kérlelhetetlenül és nem rimánkodva, tüsténkedni, szidni az ebadta, renyhe alantas könyűvőket, holott néha legszívesebben inkább kivenné ügyetlenkedő emberei kezéből a vésőt-kalapácsot, ha valami megfaragásra szorult. Ha van rá mód, lehetne elég idő és volna honnan meríthető erő, egymaga illesztett volna össze minden követ, pillérfőt, az egész templomot kirakta volna egyedül, hogy kezében érezze minden kövének érintését és körbetapinthatóan az egész formát.

De hát elvégre a néhai tervezőt, Entzenhoffer mestert sem várta kiközvezett út a pályáján.

Vidéken inaskodott, kőművespallérként került fel Bécsbe, későn házasodott, munkái keserves lassúsággal készültek el, csak negyvenéves fővel sikerül elnyernie bejegyzését a céhbe, mert jó sokáig rendre hátrасorolták tiszteletteljes kérelmét, hiába a hivatkozott építkezésekről szóló tanúsítványok, mindig akad mesterfi, céhtag özvegy pártfogoltja, a férjjelölt, akárki, akinek több a protektora, elhúzódtak hát alázasos céhlegényevei, még a beadott mesterremekét is ízekre szedve szapulták, mielőtt fanyalogva elfogadták volna, úgy élték ki magukat rajta utoljára. Éhkoppon, népes családdal kezdte pályáját, nem csoda, hogy még azután is csak apránként vergődhetett fel az unternosteheri és obervorsteheri rangra, ekkor bízta meg a rendfőnök a kiscelli tervezéssel. És nem is érte meg a teljes tíz évre elhúzózó építkezés befejezését.

A befedés előtt álló szentély avatásán megjelent a grófi pár is, amikor a kőművesek estefelé elérték a templomfalak tervezett magasságát. Trombita- és dobszó kíséretében megdördültek a pillérek tetején elhelyezett mozsarak, a falakon álló kőművesek és munkások vivátjaitól fogadva Schadt Mihály, a pallér tíz pohárköszöntőt mondott, és az alapító Zichy Miklós gróf és felesége, valamint gróf Zichy Miklós győri püspök, a trinitárius tartományfőnök, a házfőnök, a páterek, továbbá a munkában részt vevő mesterek és munkások egészségére poharat ürített. Az üres poharat minden köszöntő után ledobta a magasból. Csodálatosképpen kettő kivételével a poharak nem törtek össze.

Jól emlékezett rá Jäger János, hogy az alapkőletételen, két évvel korábban, amelyet hasonló zenebona kísért – a domb aljába reggel kilenc órakor kocsin érkező méltóságok harangzúgás, trombita- és dobszó, mozsarak durrogása közben mentek fel a kápolnához –, miután elhelyezték a pergament, a relikviákat és a pénzerméket, azt ünnepi misén és Te Deumon a szentbeszédben a vízivárosi Ágoston-rendiek vasárnapi szónoka a Királyok Könyvét idézte.

„Ímé azt gondoltam magamban, hogy házat építék az Úrnak, az én Istenem nevének, amiképpen szólott az Úr Dávidnak, az én atyámnak...

Ada Híráam Salamonnak cédrusfákat és fenyőfákat... És megparancsolá a király, hogy nagy és drága köveket vágjanak ki, nevezetesen faragott köveket a ház fundamentumául... és elkészíték a fákat és a köveket a ház építéséhez... Mikor pedig a ház építették, a kőbányának egészen kifaragott köveiből építették, úgy, hogy sem kalapácsnak, sem fejszének, sem valami egyéb vasszerszámnak pengése nem hallattatott a háznak felépítésénél... És béborítá még a ház padlóját is arannyal kívül és belül... és az Úr dicsősége töltötte vala be az Úrnak házát...”

Jánosunk akkor a csüggedtség, bosszúság, önsajnálát gombócát nyeldesve hol az égbe nézett könnybe lábadt szemmel, az ürességbe, melyet most madarak szelnek át, s ahol majd kíváncsiskodó madaraktól körülrepdesett tornyok magasodnak Isten nagyobb dicsőségére, építőjük rátermettségét hirdetve, hol lopva pislantott a murariorum magister felé, aki alig titkolt büszkeséggel, magabízó természetességgel áll ott oldalvást, s a jelességek szeme megpihen rajta egy pillanatra, miközben bólogatva összesúgnak.

De most, amikor – rajta hát! – ő tehet bizonyosságot képességeiről, méltónak kell bizonyulnia a nagy vállalkozáshoz – mintha aláhulló poharak éktelen csörömpölése visszhangozna fülében. Istenem, jaj, mire végzem, szégyent ne valljak... Adj erőt, uram, a feladathoz!

Mióta fülébe jutott a megbízás esélye, a magába zárt lelkesedés helyébe feszült várakozás, kínzó bizonytalanság lopakodott. Meghökkenve tapasztalta magán, hogy a megsügött örömhírré tapsikolva látott feleséget – mert Terézia szokás szerint kiszedte belőle a dédelgetett titkot – egyre-másra úgy vetíti elébe képzelete az asszonyt, amint kezét tördelve sopánkodik afölött, hogy tévesnek bizonyult az ábránd, a megbízást visszavonták, meggondolták magukat, vagy talán az első nap csúfot vallott... Még rosszabb, hogy elképesztő dolgokat kezdett művelni a hátralékos városi kőmunkákon. Pedig nem oroszlánok és nem griffek voltak azok, amelyeken gyorsan túl szeretett volna lenni, egyszerű talpazatokat kellett fonatosra mintázni, mégis képes volt a középső ujjára olyat csapni a kalapáccsal, hogy éjente borogatta, nehogy kitudódjon. Másszor a véső mulatságos módon úgy csúszott meg, hogy egyszersmind meg is perdülve sebet ejtett vele ugyanennek az ujjának az utolsó peregén, a körömágy alatt, a kirurgus segítségére szorult vele.

Utoljára pedig, éppen mert félelmében már nagyon kényesen óvakodott minden elhamarkodott mozdulattól, addig cirkalmazott egy arabeszkes kőcsipkét, míg a szeméhez nem kapott, mert beleszállt a kópor. Történt vele ilyen máskor is, gyorsan kimosta, dolgozott estig, de kezdte érezni, hogy a szemhéját valami kaparja belülről. A törmelék egy apró szilánkja beleágyazódott a szeme fehérjébe, estére vérerek futották be, lobos lett.

Nem használt a székfüves borogatás sem. Megint a páterek kirurgusához kellett folyamodni. Az pedig ügyesen lószórt húzott át a szemhéj alatt, még a kivett kőmorzsát is megmutatta utána, s pár nap félszemes kötéssel volt kénytelen ügyetlenkedni a műhelyben.

Mintha ijedtében tényleg elodázni akarná a kezdést, ahogyan az építést odázta el mindig valami közbeadódó nehézség.

A trinitáriusok már tíz évnek előtte elnyerték az uradalom jóváhagyását a megtelepedésre Altofenben, vagyis Óbudán, Theodor atya fáradozása nyomán adománylevelet kaptak, az alapító okmányok elkészültek, de azután a négy szerzetes, akik ideiglenesen megkapták az átalakított házat a grófi aula közelében, bizonyos Jakusics nevű jobbágy szomszédságában, benne csupán négy cella, a refektórium és a konyha meg pár gazdasági épület, jó hosszú időre ott is rekedt.

Jött előbb a török háború. Aztán pedig kitört Óbudán a mirigyhalál – a nép Isten büntetését látta benne –, melyet Oláhországból Erdélyen és a Bánáton keresztül hurcoltak be katonák és földönfutók. Gyorsan elvitte az óbudai plébánost is, úgyhogy ők négyen vették át a plébániát a budakeszivel és a békásmegyeryivel együtt, és amikor a járvány naponta tucatjával szedte áldozatait, ők szolgáltatták ki a halotti szentségeket, az áldozatokat eltemették, betegeket ápoltak, gyógyszereket osztogattak.

De nem is a trinitáriusok voltak az elsők, akik feladattal érkeztek a pusztá vidékre, ahol elszéledt a nyáj, hiányzott a pásztor. Amikor a vasba öltözött, minél több lőport minél kevesebb lőporral eltörlő keresztény túlerő átcsapott a hódoltság régi határán, messze tovább nyomulva délnek, a felmentő seregek uszályában a bátrak, a szerencsétlenek, az üldözöttek, a holdkórosok, az álmodozók mellett gyülevész népség is idetódult, az első időkben a rendet a bot, pellengér, bitó gyakori alkalmazása ígérte. És az uradalmába főképp katolikus németeket telepítő, zsidókat, örményeket is befogadó Zichy Péter engedélyével Szombathelyről egy remete is érkezett udvari káplánnak meg világi szolgálatra: Prosperus, egy szolgatestvérrel.

Az „agostyán”, ahogy a még gyér magyar népesség nevezte, szakállával takargatta idegenkedését a rettenetes, szokatlan vidéktől, mely tele van szállongó borzalmas szagokkal, ugatásszerű karattyolással, kunyhók körül kóborló állatokkal, még az évszakai sem rendesek – mások. Miközben ugyanúgy tartott a saját, sorsfordító vállalkozásba fogott németjeitől is, mint az idegenektől, csak pislogott közöttük. Mert milyen népség vág neki az ismeretlennek, a bizonytalannak? A meggondolatlanságukban vagy féltelmükben mindenre képesek szoktak útra kelni, az összeférhetetlenek, a kinézettek, az újránősülők, az elvetemült gyilkosok, mindenféle pernahajder, dehogyan is az istenfélők! Egy lélekvesztőn még a rossz nőknek is egész

rakományát úsztatták le egy bécsi fogdából az Al-Duna valami istentelen mocsárvidékére, merthogy egyébként ilyen útra javarészt életerős, szabad férfiak indultak.

A hegy alatt, a lefutó lanka tövében kaptak út menti lakot meg egy kecskét, míg rentház nem kerül. A mi hosszú szakállú Prosperusunk sehogy sem találta meg a hangot sem a fajtájabelivel, sem a saját kegyuraságával, legfőképp a számarányban sokasodó magyarokkal nem, akik az uradalomban a Zichyek alatt a pápaságot követték ugyan, de Budán és odaát, Pesten az unitáriusok, lutheránusok, kálvinisták voltak a hangadók, a parazsalló hitviták emlékével. (Kérdés, hogyan tud akkor szót érteni az Úrral és az angyalaival, meghallgatják-e a szentek, vagy egyáltalán mire tette fel az üdvösségét.)

Be is panaszták folytonosan a hívei. A legelső ok az volt, hogy magyarul nem lehetett gyónni nála. Az istennek se lett volna képes eltanulni a magyar szót. A cselédség pedig honnan konyíthatna a deák nyelvhez? Budáról a braunhaxlerék újlaki szőlői közé kitelepülő korosabbak, marhakereskedők emlékezhetnek rá, hogy a viszontagságos török időkben a hitet a szórványban őrző, olykor egyébként eléggé faragatlan bosnyák ferences misszionáriusok többnyire nemcsak az illír, a magyar, a román, a talján nyelven értettek valamicskét, de a törökkel is a maga nyelvén és észjárása szerint, szemfülesen közlekedtek, mindenhol letéve a csausnak a megfelelő kenőpénzt, s bár sokat tévelyegtek hit dolgában, nyeregben és fegyveresen jártak-keltek, még álságos janicsárságra is vetemedtek, de sokat is kockáztattak hitükért. Volt, akit közülük, rabszabadításért, rájuk fogott kémkedésért, karóba húztak.

Kizárólag a gyóntatás tehát ekkoriban, ami a más nyelven nem beszélő óbudaiakat illeti, a magyarul értő másik testvérré hárult volna.

Csakhogy bizony ő – és a tilalom mibenlétéről és megokoltságáról a hívek a saját szemükkel is meggyőződhetnek – a misézéstől, a kánonjog szerint – amit mentegetőzéseképpen Prosperus vasvillaszemöldökkel emlegetett fel, amikor szükség mutatkozott rá – el volt tiltva. Mégpedig mert testi hibás volt, egy ujjáról két perece hiányzott. Ilyenformán, ha a torz ujjával fogta volna meg a szentelt ostyát, az áldozat érvénytelen marad, és érvénytelen a bűnbocsánat.

Nem laikus testvér volt, nem is papp, de több a „félpapnál”, aminek a nagy paphiányban sokáig alkalmazott licenciátusokat neveztek, akiket felkészítettek rá, hogy eskethessenek, keresztelhessenek. De akkor eszerint, fel nem szentelten, hogyan tűrhető meg afféle sűgónak a gyónásban? Eljut-e egyáltalán a bűnbánó esdeklő szava őáltala Isten fülébe, ezen tanakodtak. A szó talán igen, de csonka kézzel hiába illet beteget, haldoklót, utolsó kenetben sem részesíthet senkit.

Ekörül pattantak ki végül a köznépi háborgások, mégpedig az idő alatt, amíg az atya a tartományfőnökhöz utazott. Vízitálni való nem nagyon lett volna ugyanis még, de referálni való lehet, azt találta a tartományfőnök. Félpapunk előimádkozva szorgalmasan ellátta azalatt a helyettesítést, de a roráté, vecsernye szentáldozás nélkül múlt el.

A galiba, legalábbis a mendemondák szerint, amiket talán csak utólag színezett ki a megmaradtak képzelete, abból adódott, ami a temesközi (talán jenői) asszonnyal esett meg. Akinek a lánya, Pirke, a kecskepásztorlány földön járó angyallá nőtt később a túlélők legendáiban.

Jánosunknak sem rémlett utóbb erről több annál, mint amit jóval később beszélt a döghalál nagy szüretétől megriadt nép, amikor tucatjával hullottak naponta, egész utcák üresedtek meg, nem volt, aki a haláleseteket jelentse, nemhogy végtisztességükről gondoskodjon, még jobban összevegyítve hallomást és reményt, úgyhogy valójában már az sem tisztázódhatott, pontosan hogyan szakadt meg az anya élete fonala ekkor, s hogyan lett a lány vigaszhozója a haldoklóknak. A szűkszavú feljegyzés, ami a rendi irattárban arról szól, hogy Prosperust rövidesen visszarendelték anyakolostorába, okokra nem tér ki, csak a rosszállásnak ad hangot, és megrója az olyan kegyurakat, akik az egyházmegyei határokkal mit sem törődve hívnak házi káplánnak és világi szolgálatra egyházi személyt, mint ahogy Zichy gróf Prosperust Szombathelyről és utódját is, illetéktelenül, Veszprémből választotta.

Tulajdonképpen nem is ő volt az, akit a felháborodott népek kárhoztak, hanem a félpapocska, mert, nagy belső kétségek között hánykolódva ugyan, de a tilalom szorításában megtagadta a szentség kiadását a félbold asszonnyal a halálos ágyán.

Örmény kereskedőkkel érkezett a szerencsétlen, nagy léptekkel mindig az utca közepén járt, mint a katonák vagy mintha körmenetben a zászlóvivő lenne. Az erdőbe futott, miután az urát valahol Szeged alatt martalócok kirabolták és megölték, falujukat felégették. Onnan szedték össze napokkal később az arra haladó örmények. Köztük húzta meg magát a lányával, Pirkével. Az örményektől járt át zsidó házakba szolgálni. Már földönfutóként vette magához egy Bogdán nevű ember szegényt: a Marosnak arról a vidékéről futott, amelyen sokáig a török volt az úr, úgy tudták, ott egész családja veszett oda. Született ott állítólag egy fiúgyereke, akit még akkor is szoptatott, amikor az a saját lábán járt. Egy félrenyelt kortytól egyszer elkékült, halottnak hitték, és aztán a bába kezén elveszett a tetem, mire visszamentek érte, az anya többé nem látta, nem tudta hát eltemetni, ez okozta tébolyát; megint mások szerint a fiúcskát valójában rabszedők hurcolták magukkal, amikor a falut felégették.

Mindezt Jánosunk az uradalmi szolganép, kocsisok, parasztok közt forgolódva hallotta, amikor már elhárult róluk Isten büntetése, a pestisjárvány, s Bebo Károly udvari szobrász, akivel a kastélyt közösen tervezték, megbízást kapott a fogadalmi Szentháromság-szobor felállítására a hála jeleként megmenekülésükért.

Az asszony nyilván megcsúszhatott, miközben a parton kószált, ahogyan oly gyakran tette, a Duna-ágba bukott, egy halász szedte ki a vízből és vitte saját kunyhójába, aztán göncökbe bugyolálva az örmény fertályba, de úgy átfagyott szegény, hogy látták, papot kell hívni hozzá, s az örményeknek nem volt saját lelkészük, grófi jóváhagyással az agostyán atyát hívhatták ilyenkor. Őerte szalajtottak, bár valaki odakiáltotta a papért indulóknak, hogy az agostyán távol van éppen. De a Vízivárosból már, mint kiderült, nem is fordulhattak volna időben, azt várták, hátha mégiscsak eljön ekkora szükségben a helyettese, aki a magyarokat gyóntatja, a csonka ujjú. Húzódzkodása láttán egyikük, miközben a többi győzködte tovább a lelkészt, benyargalt Budára. Miután a félpap mégiscsak nekidurálta magát, kijött a haldoklóhoz, de csak távolabbról vetett keresztet fölötte szenteltvízzel, imát hadarva közben. Az asszony kiszenvedett, mielőtt a vízivárosi plébános odaért volna.

Ezért rontottak rájuk néhányan az örmények közül, a tisztartónál is handabandázva a szószegés, a megállapodásban ígért szentségszolgáltatás megtagadása miatt. Amit a magyarok megtetéztek a saját sokasodó panaszaiikkal.

Prosperus szakállát simogatva ijedten toporgott a kevert nyelven lármázó emberekkel szemközt. Máskor is így oldalazott jobbra-balra, néha még a szószéken is, a fonalat elveszítve; illegette magát, ahogy az asszonyok mondták a nyelvüket köszörülve rajta. Mintha egy gyerek a nemakarom eligazításon csüggve, saját ellenkezésével küszködve kicsiben kilépné az utat, melyet oly nehezére esik végigjárni. A félpap, aki összekulcsolt kézzel, földre szegzett fejjel ott állt mellette, hallgatott. A tisztartó csitította le nagy nehezen és terelte el a népet.

A nép pedig, a maga szokásos módján, csodás események képébe öltöztetve akar megélni feloldozást és beteljesülést, ezért aztán a nagy halál után tartotta magát a szóbeszéd, hogy az idő alatt, amíg a Vízivárosból járt ki a káplán a plébániára, az agostyán bevetette magát a Pilisbe, kórság szállta meg, lelki képek üldözték, a spectrák, melyektől ördögűzők szabadíthatják meg az embert vagy a töredelmes ima. Két sírkőfaragó szedte össze Süttő felől a hegyen át hazajövet, a kőfülkénél, amelynek padkáján három napot töltött oda tévedve, és a barlangból más emberként lépett ki.

Mondhattak akármit, Prosperust többé nem látták Altofenben. Egy újonnan érkezett ágostonos remete, Gergely mellett szolgált ezután a felpap. És már nem is számított felpapnak: misézett, áldoztatott. Hogy a csonka ujjú fráter felszentelésének engedélyeztetése ügyében Gergelynek, netán a tartományfőnöknek egészen Rómába kellett-e elmennie, azt nem tudakolták. Azt sem firtatták, hogy esetleg csak megrángatta elődje szakállát, mert így van rendjén enélkül is. Gergely maga pedig magyarul is gyóntatott már.

Hallott persze olyat is Jánosunk a cselédségtől, hogy nem is az öntelt Prosperus, hanem a felpap bolyongott teljes három napon át a pilisi erdőben és kötött ki a kőfülke padkáján, mielőtt, immár készen a Krisztus szölejében való megszentelt munkálkodásra, visszatért volna közéjük. Mert akadtak páran, akik épp ezután nézték ferde szemmel a nagy változást, s fogadták lebírhatatlan kétkedéssel, hogy immár hibás is üdvözíthet épet. És vonakodva fogadták el az ő kezéből az ostyát.

Ha valóban így volt, a saját maga elől bujdoklót nyilván a spectrák gyötörhették odafenn, bizonyos lelki képek, amelyek változatos megjelenéséről sok tanúságtétel született ekkoriban. Eloszlatásukat szentképek, imák, szentelt gyertyák is szolgálták – ha ugyan nem éppen hogy kárhozatos praktikákhoz folyamodott, akit megszálltak. A mendemondákon túl, elvértve, írásos nyoma is maradt megkísértésüknek és megszabadításuknak. A kései kor világjólásokat és álomlátásokat bogarászó kutatói közül volt, amelyik ráakadt olyan rendi levéltári feljegyzésre is, amely az utóbb már Remete-hegynék nevezett helyen megtelepült első szerzetesekhez köthető, de összegző dolgozatában az effélék leltározásánál alig is jutott többre.

Vonuló embereket látott a hegyről a remete – vezeklőknek vagy a poklok kapuja felé tartó bűnösöknek nézte őket –, különösképpen egyformán félelmetes, csákós fogdmegek és okulárés felcserek kíséretében, akik olykor melljük viharzottak, kiragadtak közülük, máskor visszatuszkoltak közéjük egyeseket, némelyiket holtában, vadul hajigálva, tépve, lábuk alá dobva. Azok mégis őket hívták, őértük rimáncodtak félelmükben. Mint a tükörjég a befagyott folyón, olyan sima jégpálya vitte őket. Az emberek csoportokban álltak, mint vesztőhelyre tartó rácsos kordén, vagy cipész módra guggolva meredtek maguk elé, karjukat néha ide-oda rántva. Belésajdult magányossága. A lenti vonulásból valami kísérteties, halk zümmögés hatolt fel, de nem ének.

(Más hasonlókkal együtt ez a különös leírás, nagyobb összefüggésekben, egy ideig foglalkoztatja majd sok idővel később a kolostor egyik átmeneti vendégét, de hitelességének, azonosíthatóságának nem is állt szándékában utánajárni, erről szóló iratai pedig, mellesleg ezernyi más irattal

együtt, veszendőbe mentek, és inkább a hozzágondolással alakítva őrizte meg magának a róla szerzett benyomást. Szent meggyőződésben, hogy ez is, mint a levelek, fohászok, álmok nyalábja – a pestisben elholtak életükben útnak indított leveleiben foglaltak, illetve továbbélő hírük, vagy a telepések szülőföldjükről magukkal hozott álmai és a vándorlegények szertevitte valóságtörödékek, a zsolozsmák és minden fohász szándékhalmaza ugyanolyan élő valóság, mint az emberek, akik már nincsenek, csak kallódó tervrajzok és megvalósult építmények hirdetik lényük lenyomatát. Elég egy morzsa, egy pillanata a valóságnak a teljesség tündökléséhez: ha a kör tökéletesen bejárható végtelen számú kívülről húzott érintővel – érvel –, mennyivel inkább lehetséges ugyanez belülről húzottakkal. Így szőtte később egy meséjébe.)

Nem lehetett volna Jánosunk sem a megmondhatója annak, hogy végül is melyik agostyán heverhetett megverten három napon át a kőpadkán a kettő közül, de azt aránylag könnyen el tudta volna képzelni, rémlátomásaik közül milyen lelki képekbe menekültek álmukban.

Fényfolyam. Felfelé hajló keskeny függőhíd, melyet karos gyertyák öveznek sűrű sorban, és az égbe vezet. Suhanás a fényes ösvényen. Valaki vár rád a végén, a piciny, láthatatlan pontban. Hiszen minden istenfélő leány pilláján ez pihen. Valaki várja őket, csak rájuk vár ott. És ha a vőlegény végül nem Krisztus lesz, de legalább az apjukhoz hasonló. Ilyet álmodhattott jegyese, a Krenn lány is, akinek a kezét néhányszori esetlen toporgás után megkérte Jánosunk. Hogy családot alapítson, ahogy a céhben dukál.

De az igazi álma férfialom volt: a kő, mely mérkőzni tud az idővel. Bár az kifog rajta is, csempül, kopik, de lenyomata marad mindvégig – csonkán is – az életnek, a kéznek, az álomba, a kézbe ivódott képeknek, indáknak, mintáknak, ábrázatoknak.

A szerénykedő mennybemenetel puha álom, az összegömbölyödött macska kéjes elzsibbadása, ezt álmodják még a cselédlányok is, akik hajdon létükre keszkenővel kötik be a fejüket, úgy enyelegnek sötétedéskor a katonákkal. S kéretlen porontyukat küldik előre a hídon vagyis inkább le a mélybe, az örvények közé...

Pirke, a megholt asszony lánya ugyanúgy egybeterelte anyja halála után is a környező házakból a kecskéket, s felvitte a nyáját a hegyre, az agostyánok jószágával együtt, mint addig. Ő meg egy sziklaperemről esett le egyszer az Ördög-árokknál, tagja nem törött, de úgy megütötte magát, hogy félholtan találtak rá, mozdulni sem tudott. Egy varga fogott gyanút, aki a szétszéledő állatok egyikét a tüskös kerítésére felkapaszkodva látta, amint a madárbirs levelét sedergeti rózsaszín orrát óvatosan toszogatva, fúrge nyelvvel ügyeskedve a tövisek közt.

És akkor bizony a papocska, aki ekkor már a Gergely nevű atya mellett szolgált, nem vonakodott, eszébe se jutott kibúvót keresni, kérdés nélkül elment a leány viskójába, ágya szélére ülve imádkozott, gyógyfüveket vitt neki, és kezét reá téve gyógyította.

Aztán az ágostonos remeték, mihelyt plébános került, hamarosan leköltöztek a már nem ily kezdetleges országúti rendházukba.

A félpapból inspektor lett, aki figyelmesen megvizsgálja azt is, miért akar vezekelni hajlott korában egy megfutamodásától meghasonlott rendtársa. Belenéz, és csonka ujjú kezével belejavít a feljegyzett spectrákba...

A lány pedig felépült a nagy esése után, csak bicegett kissé azontúl, vagy inkább kacszva járt.

Így látták nagy léptekkel, hintázva, az út közepén haladni házról házra, amikor a végítélet ütött rajta Óbudán, fele népét kiirtva. Vagy csak azt képzelték, hogy ő az az öltözékétől elsőre férfinak nézhető járványszolga ott a vastag fehér szövetszövetből készült, zseb nélküli kabátban, aki nem áll meg a küszöbön, mint a kántáló pap – vagy mint a felcser is, ha már csak a füstölőből most a holmit halomba hányva elégető tisztogatóvá alakult szolgának és a halothordó trágereknek vagy taligásoknak van dolguk a sorra kerített házban, melyet utána lepecsételnek –, de oda is lép a haldoklóhoz, és a feszületet keblébe dugva törli le homlokát a szenvedőnek, igazítja fekhelyét.

És szentül hitték Óbudán, hogy a feszületet magához szorítva elnyújtózó Szent Rozália lehunytt szemű alakja a plébániatemplom kapuzata fölött és Bebo Károly Fő téri hálaadó szobrán is éppen órára van mintázva. Hiszen, suttogták a nyomorúságukat támolyogva számba vevő megmaradtak, pontosan ilyen testhelyzetben találtak rá holtában odafent a kőfülkében, ahol testét egyetlen éjszaka alatt áttetsző kőburokkal vontta be a barlang faláról csepegő víz. Hacsak ezt a csodát nem a félpap segítette terjeszteni. Jánosunk járt odafönt, megnézte az istenkéz alkotta titokzatos hatalmú rejteket, a remete-hegyi kőfülkét. Semmi különös, benne csak egy padka. Fent valahol öt lyuk nyílik különös elrendezésben, öt kürtő a láthatatlan égre. Halk zümmögésre lett figyelmes. Felfedezte, a kürtő egyik hajlatában vadméhek próbáltak megtelepülni.

A legelső rossz jel az, ha valahol temetést kezdenek játszani a gyerekek. Akkor már a határban ólálkodik a rém, mely, ha elszabadul, olykor jártában teríti le az elsőt, akit talál. Hiába minden elővigyázatosság, másfelől hiába minden csel, hányavetiség vagy hatósági titkolózás a csalfa hitben, hogy bennünket hátha elkerül az istenítélet vagy otthoni titkolása a karbunkulusoknak élőkön vagy holtakon, akiket már nem volna szabad a rendes

temetőben elföldelni, hanem csak a szentendrei kapun kívül. Figyelheték ugyan némelyek a sáska- és hernyójárás erősségét, hogy tudják, tartani kell-e rothasztó csíráik ártalmától, küldhettek hivatalok szomszéd vidékre pestiskémeket, kiúzhették a lakott helyek szélére a szíjjártókat, vargákat, tímárokat, szücsöket, szappanfőzőket, gyertyaöntőket, hogy mesterségük nehéz, bűdös szagától megszabadítsák a levegőt, a mirigyhalál egyszer csak ott volt a becserkészett helyen, s aztán egy esztendőn át tombolt. Keletről vagy délről hurcolták be szabadságolt katonák, menekülő oláhok, rácok, zsidó családok, kolduló cigányok, kotyvalékokkal, hamis narválfoggal házaló görögök, csipkés tótok, sáfrányos rutének. Akin kitör, olykor csak betámolyog valamelyik ismerőse udvarába, ott nyúlik ki. Vagy hónalját fájlatva, torkától a füle tövéig feldagadt, emberire nem is hasonlító ábrázattal ágynak esik, fekélyek, tályogok, undok sebek lepik el, és még napokon át tartó szörnyű kínok várnak rá előtte. Izzasztás, terjékes ecetbe mártott spongya keszkenőbe kötve az orr alatt, minél több méz, dió, fokhagyma, égett bor magunkhoz vétele, ángyélika rágcsálása, a házak füstölése fenyőtövissel, kosszarvval és lópatával, dohányszívás vagy bagórágás, saját vizeletünkbe áztatott rutafű és levendula ivása reggel-este – ilyen praktikákhoz folyamodva próbálták sokan megvédeni magukat. Veszteglőházakat állítottak fel, ahol 42 és 60 napos karantén volt érvényben, pénzt és ruhát, minden árut fertőtlenítettek, a leveleket átluggatták és bura alatti szítán ecettel, száraz tehénganéjjal, borókával gőzölték, elrendelték a hetivásárok, multságok és lakodalmak szüneteltetését, a tizházgazdák rendszeres vizitációját, a kóbor állatok irtását, a kutak mellé csapos kádakat állítottak, hogy senki a maga edényét ne mártsa a kút vizébe. A kirendelt pestiskirurgust feleskették, hogy a lazarétumi pestisőrségen ügyel a mértékletességre, mert az elfásult járőrök, az orvosok, ápolók, halottvivők részegeskedtek és tiszteletlenül viselkedtek, ocsmány módon beszéltek.

De sokukat a magába roskadva elgyötörtén támaszt nem lelő, megbolydult nép gúnyolta és bántalmazta, fütykössel állták útjukat, rájuk fogták, hogy ők viszik tovább a kórt házról házra.

Már nem volt kibúvó, de volt, aki gyávaságból egerutat keresett. Némelyik pestisborbély odábbállt, hanyatt-homlok elmenekült, volt, akit vasra verve hoztak vissza kirendelt helyére.

Most aztán nem volt már akadálya a szabad ég alatti ájtatoskodásnak, nem volt botrány, ha csonka ujjal osztott a pap áldást, sőt inkább az készítette lázongásra az embereket, amiért a legnagyobb felfordulásban olykor csak felcser és hajdú jelenlétében, egyházi ceremónia nélkül temettek a megnyitott pestistemetőben, ahová elől bedeszkázott, vászonernyős szekereken vitték a halottakat.

Nem volt már vérre menő egyenetlenség a felekezetek közt. Csak az intés szólt hangosabban a predesztináció tanának kártékony hatásáról a pestistől való védekezés tekintetében. Azok feddése, akik saját szakállukra hirdetik: ugyan minek romlékony otthonában, a húsban ideig-óráig megváltani a lélek időzését, úgylis veszendő az. Mert hisz testben lakunk rendelés szerint, de a mindenségben is ígélet szerint. S azt lakva bensőnk e porhüvely, valamint összes felebarátainké, akárcsak Istennek a mindenség. Lelkünk a két hazája közt Isten szeme előtt bolyong a szeretetben. Csak odáig nem érünk fel mi, gyermekei az örökkévalóhoz, az Úrhoz, ahonnan gondviselő kegyelme árad.

Hullott az ember, mint a légy, gyerek és asszony, virgonc és tohonya, jámbor és csalárd, hullott csúfos halállal. Kilencszázukat kaszálta le válogatatlan a fekete vész, mely 1738 novemberében kezdődött, és a következő év nyarán, kora őszén dült a leghevesebben. Az obszerváns vezérletével közlekedő járőr úgy cserélődött, ahogy kidőltek a segítők is. A járványszolgának szegődött pásztorlányon, az erőtlenek fáradhatatlan vigasztalóján nem vett erőt a kór. De a végén ő is kiadta a lelkét.

És hát nem a hegyoldalban, a kőfülkében lettek rá, elszenderedve, ahogyan később beszélték, és nem fecskemadár röppent sebesen az országúthoz, amikor a földi életből távozni készült, hogy a csonka ujjú páternek, aki állhatatosságáért és alázatáért a nép közt már nagy becsben állt, megüzenje, jöjjön sietve, hogy oldozná fel és kenné meg az utolsó kenettel, mielőtt Krisztus elé járul. A betegség jele nélkül vette le lábáról az elgyengülés. Csak megpihenek kissé, mondta, és ahogy a fejét letette, már elszállt belőle a lélek.

Már csak hevenyészett koporsókban temettek. A nemrégiben szolgálatba állt obszervánsnak eszébe jutott, hogy egy visszaújtjukon a taligások pár csónakot hoztak fel az újlaki templom alól a partról egy gazdátlan maradt halászkunyhó mellől, köztük egy sajkát is. Érdemesnek találta rá a pestisszolgát, hogy őt inkább ebbe fektessék.

Azt nem tudhatta, hogy valami jótét lélek két kis hordót zárt a csónak végébe, tele édes lével. Mert a végpusztulás közepette is akadtak, akik úgy érezték, talán valami ismeretlen érdemükért kímélte meg addig épp őket a pestis, s a szőlőt nem hagyták szedetlen. Mivel azonban ahhoz mégsem fűztek túl sok bizodalmat, hogy elkendőzött, netán friss bűnük miatt mégsem sikerül megérniük a borfejtést, a nyalánkságok egy régi receptjét felhasználva nagy ravaszul azonmód jól megforralták a lecsorgó mustot, kifőzték egészen sziruposra, a legzamatosabb gyümölcsök maradékát is beleaprítva, gondolván, majd rájárnak az ingyenségre. Amíg tart napjainkból meg a mustból. Egy halász volt-e ez vagy maga a szőlősgazda, vagy

talán valamelyik taligásnak is lehetett bármi köze az egészhez azon túl, hogy a gazdátlan maradt hordócskákat elrejtette, nem tudni.

A koporsónak felhasznált csónakot virrasztás helyett éjszakára, míg körbejártak más friss tetemekért, leponyvázták. S amikor a pestistemetőbe érve nekiláttak volna deszkával leszögelni a legfelülre került alkalmi koporsót, és a pap felhajtotta a ponyvát, úgy látta meg elképedve a nyugodt arcú holtat a dermesztő hajnalodásban, a tiszta arcot haja tövéig a rákövesült borostyánszín mázban úszva, merthogy a le-fel rakodásban persze a két hordó megrepedt, s a cukormáz elárasztotta a csónaktestet. „Drága testvér!” – szaladt ki a dermedt szó a száján a circum dederunttal, miközben két ujját hideg homlokára tette.

Aki a szolgálat áldozatos mártírját, a jenői asszony lányát utolsó útján így látta meg a lazarétumból kijövet, az Marisus atya volt, a vörös-kék kereszties trinitáriusok legkisebbike.

A rabkiváltók rendje éppen csak hogy, nagy tervekkel, megtelepült az uradalomban Óbudán, amikor a járvány kitört. És a szerzetesek Theodor atyával állták a sarat az általános rémületben, szétzilálódásban, bátorítva, ahol csak tudták, a megtérőket, útját szegve, ahol csak lehetett, az ilyenkor kifeszülő istentelenségnek.

Marisus testvér mindaddig majdnem hogy senki volt közöttük, bár ez őt láthatólag cseppet sem zavarta a kötelező engedelmességen túl sem. A kezdeti idegenkedés után Jánosunk is – mert az itteni építkezések kezdetekor, amikor még maga is majdhogynem senki volt, néhányszor megfordult az ideiglenes rendházukban, később a félig kész kolostorépületben is – egyre jobban megkedvelte.

Mindig a háttérben húzódott meg, szerényen, még a társainál is tartózkodóbban, szinte észrevétlen volt, többnyire hallgatott. Talán mert némaságra fogták vagy ő maga ítélte-szánta magát kuka jelenlétre? Előbb-utóbb mindenki átlátta az okot: olyan különös módon formálta Marisus a hangoikat, hogy nemigen lehetett szavát érteni, a különös koporsónál mondtottak is ilyenformán hangzottak: „Dháha tehstvéhem!”

Idő kellett hozzá, míg idegenkedését legyőzve hozzászókkott az ember, és követni tudta beszédét. Akkor ráébredhetett, hogy Marisus atya barátságos, derűs ember, elnézően kezeli, ha először meglepődnek a szokatlan nyelvezeten, ami összenőtt vele, akárha a bőre lenne. S bár közlendőjét beszédének e furcsasága eleinte idegenszerűvé tette, utóbb aztán sok bölcs és vidám megnyilatkozás volt a jutalma annak, akinek volt türelme meghallgatni, s hozzászókkott. Úgyhogy az ember el is feledte kezdeti gyanakvását, amit a szólás táplál: féljete a sarokban gubbasztó gyermektől, ki lát titeket. Hiszen az Úr is szelídségükért és feddhetetlenségükért emlegette őket.

Rendtársaival a zsolozsmától, a templomi hangos imától, de a gyón-tatás és esketés ceremóniájától sem tartóztatta ez meg, csupán prédikálni nem szokott, és misézni elvéte misézett.

Csak kevesen tudták róla, hogy Marisus atya hat nyelven tudná hibátlanul megértetni magát. Két tengert látott hányattatott életében, mielőtt egyáltalán nyiladozni kezdett elméje, s hajsza hija volt, hogy, ha kiváltása meg nem menti tőle, kialudjon benne végleg a fény, amely e világ kezdetén fogadta, és idegen szokások, idegen arcok, idegen föld kalitkájába záródjon be a lelke örökre. A rabságból megváltották, idegen földről visszahozták, de az emlékezetében megmaradt legkorábbi fénypont halovány volt, tétova, ide-oda rezdült.

Vízpart, de nem a tenger, ezt látta. Egymáshoz lökődő szálfák. Sebesen úsznak, lomhán?

Mindent betöltő asszonyosoly, mindenén szétáradó férfikiáltás. Mintha a hangok akkor az ő szájából is kerekdeden buggyantak volna elő, akadálytalanul, a csókolt bőrön elmaszatólódva, a meleg ruhaszélek közé furakodva.

Ha mégis eleve farkastorokkal született, hogyhogy nem szabadultak meg mindjárt tőle a falut felgyújtó, a férfiakat lemészároló, az elrejtőzni, elfutni nem tudó fehérnépet megbecstelenítő, gyermekkufár martalócok, mihelyt ezt felfedezték?

És milyen fénylő csillagát kellett viselnie a gondviselés angyalának, hogy amikor a rabkiváltók valahol egy embervásáron rátaláltak – ekkor már új gazdájával útban voltak dél felé, s abba a korba ért, amikor körülmetélés várt rá –, nem maradt néma.

Az első tenger az volt, amelynek kerek sátraiban a kerevetről birka-bőrre lépni. Már lábra tudott állni, de félt a kutyakölykökkel ingerkedve hengergőzni, mint a nagyobbak. Még fülének ismerős szavak is röpködtek körülötte. Fülelte a másféle, öblös szólókatást, válaszolt rá, nevettek rajta. Nem értette saját ügyetlenségét. A feladatok alját kapta az aklok körül, a birkaganét taposva, a kutyákkal össze kellett barátkoznia, morgott rájuk, mint azok órá. Aztán mégis inkább az asszonyok közé lökték, mert az állatok körül a markosabbaknak jobban hasznát lehetett venni. Tüzet élesztett, kondért súrolt, a zsigereket kiosztva királykodott négy lábú barátain. Titokzatos módon mások is megtanulták tisztelni. És volt egy dupla farkosos, rab „ana”, aki keblére vonva a régi szavakat sugdosta fülébe.

Amikor a rabpiacon a csuhások a közelébe értek, a gyermeknek elszorult a torka. Nem mert megszólalni. Vajon kiváltják-e, ha néma? Mire vélik, ha megszólal? Hogy adja jelét, hogy érti beszédüket? Angyala szerencsére biztatta, hogy szóljon csak. S a kutató szempárnak kimondta a

szót: „Észusz-Hisztusz.” És amikor a páterek meghatottan és lelkendezve faggatták, azt is: „Csillagom, bogaram, szentem.” És mind a többi, ami eszébe jutott.

Négy híján száz gyermeket hoztak akkor a fogolykiváltók magyar földre más rabokkal együtt. A hazatérőkkel Gyulafehérváron letáboroztak. Segítettek felkutatni családjukat, a rokkantakat menhelyre vitték. A beszédhibás legényke emlegette Maros-parti faluról nem derült ki, melyik lehetett. A Felcsíktól a Bánságig számos helyen betörték annak idején a tatárok, számos falu elpusztult. És ilyen korú, küllemű gyermeket senki sem keresett. Egy jószívű raguzai kereskedő vette végül magához, hogy helyismeretét kihasználva tartson vele egy déli beszerző körútján. Társai nagy ellenkezésére, mert nem bíztak a fiú hasznavehetőségében a beszédhibája miatt, ami sokakat elriaszthat, más meg török földön ráismerhet, s ki tudja, kinek lehet vele elintéznielője az előző életéből. Jacopót azonban nem lehetett lebeszélni róla, s kiderült, nagyon is jól tette, hogy ragaszkodott hozzá, mert egyszer az életét mentette meg. A török nem kedvelte a velencei birtokról vagy a császár országából érkező papokat, kalmárokat, rájuk fogta, hogy kémek. A fiú török megállítóknak talpraesetten előadott meséje hatott, még így is meg kellett fizetni, hogy útjukra engedjék őket.

Először fölmentek ugyan a hegyekbe, de a Marosig ott nem értek el. Délebbre azonban hosszú szakaszon a folyó völgyet követték. Figyelte a vizet, a parthajlatokat, különösen az élet nyomait vizsgálta átlábalva az üszkös romokon, tört kancsók, széthányt halászszerszámok közt, miközben horpadt hasú ebek szegődtek hozzá. Lélekben nyugodt volt. Egyszerre volt ez a nyugalom feladás, belenyugvás, hogy életének kezdete úgysem található meg soha, az első fénypont, amelyet elvettek tőle, nem kerül meg – és bizonyosság, hogy elkerülhetetlen a találkozása vele egyszer.

Minden hiábavalóság... Jacopóval folytatott beszélgetései ekörül forogtak...

Ha választhatna az ember, minek akarna világra jönni? – húzta össze a szemét Jacopo. Olyan üresség az, ami a végességtől nem zavartatva tart vagy nem tart, hogy érdemes az átmeneti időbeliségre váltani, csak mert betölti kalandokkal, semmiségekkel?

De ha ottmaradni az önmagában teljes ürességben annyit tesz, hogy egy kődarab holt öröklétét választanánk vele, miért ne jönnénk inkább világra mindennek ellenére?

Majd ha ezt le kell tennünk, fájhat az jobban, mint a percek, órák, évek órló fogai közt vonagló test és lélek kínszenvedése? Miért kellene félnünk akkor a haláltól?

S mindaz, ami voltunk, ami lett velünk, amit megéltünk, s úgy éltünk
30 meg halandó módjára, hogy az minden, nekünk az az egész, bennünket

betöltő mindenség, ha közben mégis tudván tudjuk, hogy rész lehet csak, végtére mi lenne: az idő maradványa-e az időtlenségben, vagy az időtlenség a folyó időben? Mert ez hajt bennünket lenni és nem lenni: annak az ismeretlennek a kikutatása, ami a mi öröklétünk... És Jacopo arcáról nem hervadt le a mosoly.

Azt csak utóbb értette meg a mi Jánosunk, mi táplálja gyámjában az angyalokéhoz fogható lelki derűt. A másik tenger kéksége derékig érő kőkerítések mellől tárult elé Jacopo kíséretében, itt, olajfák, babérligetek közt gondolta végig életét. Múltját fürkészve, a jövőt tudva. Útjain a hallott nyelveket kifülelte. Beszélt is rajtuk bátran, mert kiejtése különösége idegen földön a helybeliek fülében nem hallatszott semmivel torzabbnak, mint ha csak az eltanulás kezdetlegessége hagyta volna rajta bélyegét. Vagyis nem furcsállották, elkönyvelték eleve furcsa beszédű idegennek, igyekeztek kiérteni habogásából a saját nyelvük szerintit, s ez nem is bizonyult nehezebbnek, mintha ép torkú szólna hozzájuk.

De Jacopóval a harmadik tengerhez, Konstantinápolyba már nem indult útnak. A nyelveknek ezután már nem az eltanulását kívánta, hanem az elfelejtését. S ehhez a bölcsőig kellett visszamennie, fel a forráshoz, az első nyelv ladikján. Miután beöltözött a rendbe, a Marisus nevet választotta. Öt évre rá, a következő redemptio után a kiváltott rabok menetét ő kísérte fel Budára.

Mindenben követve fogadalmát, mint bármelyik társa, egészen szabaddá vált ilyenformán Isten és embertársai szolgálatában. És amikor a nagy himlő képében a végpusztulás szállta meg az egész vidéket, bátran kiállt prédikálni.

„Minden hiábalóság, lássátok be! Minden hiábalóság az ég alatt és léleknek gyötrelme. A nevetés: bolondság. Építs házat, ültess magadnak szőlőtőkét: bolondság. Gyűjts ezüstöt, aranyat, mindenféle jókat, hiábalóság. A bölcsnek szeme van, a bolond sötétben jár, de meghal a bölcs és meghal a bolond is. Amin munkálkods, másnak hagyod. Ideje van a születésnek és ideje a meghalásnak. Valamit Isten cselekszik, az lesz örökké. Porból való porrá lesz. Jobb a holttnak, mint az élőnek, és mind a kettőnél boldogabb, aki még nem lett. Jaj az egyedülvalónak, ha elesik, és nincsen, aki őt felemelje. Az Istent féljed! Mert minden cselekedetet az Isten ítéletre előhoz minden titkos dologgal, akár jó, akár gonosz legyen az.”

És szavain senki sem ütközött meg többé, senki sem hallotta torzsnak őket. Mert nem a pusztaság szó ért el hozzájuk, hanem a szó. A vigasz.

Marisust egyszer a vihar Süttőből a hegyen át, a rövidebb úton jövet beverte a hegyoldalban a kőfülkébe. Ott találta Pirkét a kecskéivel. Várták, míg az égiháború elvonul. Pár szót váltottak csupán a gőzölgő szőrű

állatok fölött. Mikor az ítéletidő csendesült, kimerészkedtek a barlang elé. Marisus az eget kémlelte, a rohanó felhők tépett fodrait. Utóbb sokszor álmodta ezt a képet. Mintha sötét szalagon szörnyek futkároznának, rémüldöző pucér emberekkel, az ég kapuzatán. Amit nem először látott. A lány lefelé bámult merőn, a hegy alján futó esőverte útra, melynek sara csillámlott az előbukkanó napfényben.

Mit láthatott? Soká tűnődött ezen, miután eltemette. Mit álmodhat vajon? A fényfolyamot, felfelé hajló keskeny ösvényt, függőhidat, melyet kétfelől sudár gyertyák sűrű sora övez, s melyen szabadítók és szabadítottak menete lépdel? Olyasféle képet, amilyen a második tenger partján, a babérligetben egykor úgy megragadta, hogy Jacopo egyik mappájába titkon feljegyezte a szörnyalakok mellé?

Jánosunk a kiváltott Marisus páter alakját, minél többet sejtett meg élete soráról, annál jobban becsülte. Ismerős volt előtte a futás és rabság. A félelem az elveszéstől. Az ő emlékezetében is a homályába vesző gyermekorból szerepelt valami rémületes futkározás, utólag tudatosult benne, hogy az emberek hangjából érezte, rémült arcukon maga is látta, odaveszhet. De csak gubbasztott a szekéren, amikor francia vértések elhurcolták. Szalmafekhelyekre tudott visszagondolni, az alamizsna odavetett falatjaira, nagy, mohó kortyokra, az út mentén letépett sombogyó fanyarságára. Arra, hogy mindőjüket folyton lökdösték, volt, akinek az orra vére folyt, mások a karjukon, lábukon véreztek. Egy fénypázmákkal szabdaltságon cserélték ki a túsokat. Odafentről, a párkányokról tömpe arcú, szárnyas gnómok, sárkányfejek vigyorogtak le rá. Mintha azokkal ijesztenék őket fogva tartóik, akik ugyanolyan csapzott, durva katonák, mint akik kiszabadításukra értük jöttek; mintha így intenék, mit várhat tőlük. Ez a rettenetes epizód vette rá a Jägereket, hogy a ki nem aludt zsarátnok elől, bármibe kerülnek is az illetékek, felszálljanak az egyik telepeshajóra.

Schadt Mihály nem volt leereszkedő hozzá a munka átadásakor. Sok még a tennivaló, sokszor lehet szükségük egymásra az uraságnál, hangoztatta. Egy mulasztásáról is számot adott. Amikor utoljára beszélt a néhai Mayerhofferrel, az építésvezető emlegette, hogy egy munkása különös jelenségről számolt be neki. Éppen elkészült a kolostor hátsó szárnya. Mielőtt a szerzetesek birtokba vették volna, az utolsó bejárásán a folyosó alatt futó csatorna hajlatában, ahol a rejtett vésztároló helyezkedik el, ez a munkás furcsa, halk, folyamatos döngést hallott. Bárhogy fülelt, bármilyen tüzetesen körbetapogatta a fülkét, sem azt nem tudta megállapítani, mit hall, sem azt, honnan jön. Mayerhoffer Ádám meg akarta keresni a zaj forrását, de nagy hirtelen meghalt közben, Schadtot pedig, mint mondta, túlságosan elfoglalta a templom hirtelen nyakába szakadt alapozása,

így később nem ereszkedett le, nem is küldött senkit le a csatornába. A szerzetesek ugyan nemrég óta már lakják a kolostort, de a meder kiképzése megengedi az utólagos bejárást, talán nem ártana utánanézni, mi az a hang. Észrevétlen repedések, melyek minden folyadékot és minden hangot oly könnyen vezetnek, utat adhatnak beférkőző rovaroknak, férgeknek. Az észleléséről számot adó munkáson látszott, hogy nem szívesen idézi fel az egészset, ezért Jäger csendes, de állhatatos követelésnek véve a kérést, elhatározta, hogy mielőtt a templomnak szentelné minden figyelmét, maradék erejét, egyedül néz utána a dolognak, még a kolostor konyhájának és műhelyének rendes működését sem állította le.

A csatornában kétrét görnyedve lehetett előrejutni, olykor inkább csak nem négykézlábra ereszkedett, a nyirkos falakhoz támaszkodva, csak azt próbálta elkerülni, hogy a térde a meder fenekét érje. A teknő fenékén levél-suhogással folydogált a szennylé. Néha egy-egy riadt csobbanást lehetett hallani. A mécseset nehéz volt egyensúlyoznia. Feje lüktetett. Végtelen percekbe telt, mire a fordulóhoz ért, és megtalálta a kincses kuckót, benne a kőpadmalyt. Fel tudott ülni rá. Végigtapogatta, felülete száraznak tetszett. Hallgatózott. Ha most észlelné is olyasforma zizegést, mely embertől származik, a munkás akkor még nem hallhatott beszédet, zsolozsmát, hiszen az épületet még nem lakták. Lenn a folyó túl messze van. Méhraj? A vadméhek földüregbe is betelepülnek. Fecskekaparászás az eresz alól? Odafenn meggyőződött róla, hogy nincsenek fészkek.

Egy emberi hangra riadt fel. A munkása szólongatta, aki mégis utána merészkedett a csatornába, miután nem győzött várni rá. Különös érzés volt a kezéhez érnie a vaksötétben visszafelé. Nem kő, nem szellem. Ed-dig-én találkozott az eddig-énnel. Egyek voltak és különök.

Nem tudta megállapítani, mennyi időre nyomta el az álom odalenn. Elmosódott a lemenetel és a feljövétel napszaka. És hogy mi volt közöttte. Ámulva nézte a falak égre rajzolódó kontúrját. Az emberek láttán majdnem megkérdezte, kik ezek.

Azt biztosan tudta, hogy a templomot, amelyet felépíteni, befejezni készül, készen, egészen látta valameddig tartó álomba szenderülve a padmalyon. De fekete gomolyagok csapódtak időnként a torony párkányzatának. Mintha sarlósfecskék lettek volna, támaszt keresve, hiszen torz lábukkal nem tudnak állni, csak kapaszkodni a függőleges falakon. Mégis mintha feladatuk az lenne, hogy a köveket szertehordják. Vagy mintha lövedékként becsapódva bontanák a templomot. Vijjogásuk egybefolyt.

Egyáltalán befejezhet-e az ember valamit...

Egyáltalán elkezdhet-e az ember valamit? Visszafoglalhatja esélyét?

Létrehozható bármi új csakis abból, ami van? S a létrejövő vajon kevésbé lehető, amikor még nem találhatik?

Vagy elenyész a semmiben, ha nem találjuk? És elveszhetnénk vele magunk is, mintha sosem lettünk volna...

A dédunoka, a Jäger-utód Krenn-ivadék feljegyzései közt, amelyek aprólékosan rögzítik az évszakok, az időjárás váltakozását, szégyenlős levélke szól a dédapai motyogásról – mentegetőzések között, amiért a beltéri lépcsőt átalakította és a vitatott homlokzattal nem boldogult –, mely szerint egyszer ő „lelki képekben” látta a templom széthordását.

A rendeket 1783-ban feloszlatta II. József, az ötvenezer forint becsértékű épület berendezését hamarosan a kincstár javára elárverezték. A főoltár vörös márvány koporsó-menzáját két nagy méretű angyallal és a kegy-szobrot tartó fa felépítménnyel együtt egy molnármester vásárolta meg, és az óbudai plébániatemplomnak ajándékozta.

A szerzetesek egy része plébániai stallumot talált, a laikusok mester-ségüket próbálták folytatni. Több képét is említi a kolostori leltár a süttöi születésű Sebestyén és Jácint páternek, akik a rend feloszlata után Budán telepedtek le.

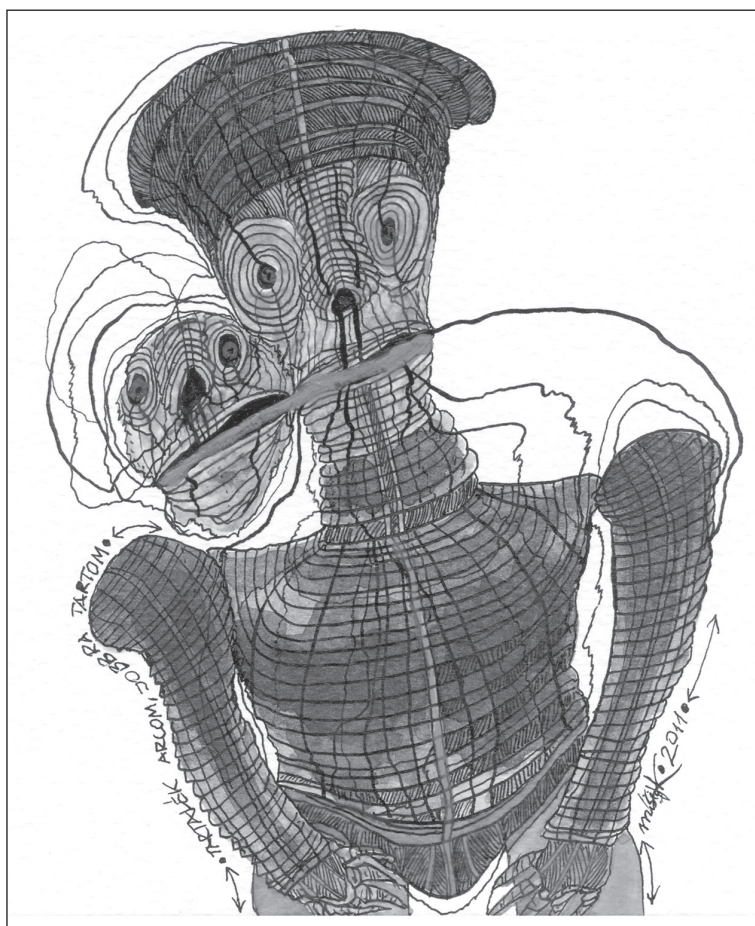
Marisus testvért könyvtári szolgálatokban szerzett jártassága visszavitte annak a vidéknek legalábbis a közelébe, amerre felé eredete fénypontját sejtette: püspökségi és főúri szolgálatban érte meg kései aggkorát Koronkán.

Properusunk le nem rótt tartozása, mint minden adósság, fennmaradt azután is, hogy az adós megtagadván vagy félelmében kimenekült e világból. Nem szánható és nem írható le, mint egy gazdátlan maradt tölténytáska, fél katonacsizma. Nyomasztó hiányként terhelődik az életépítésre, nem számít, hogy a tartozás mibenléte is kérdéses. Talán ha valaki e hiány valaha egy helyen látott, megfestett, leírt, álmodott összes képét-képzetét egyszer össze tudná rendezni egyetlen leltárba, legalább ez tisztázódna. Ám e nélkül is mindig találhatik olyan ember, aki látatlanban, nem is tudva róla, magára vállal egy kis részt a lerovásában. Valaki, aki felemeli az elesettet, valaki, aki odatérdel az oltár elé, s imát mond, valaki, aki könnyet hullat a veszendő világért. Melyben az élet annyi, mint amíg a vízre lecsapó fecske hasa a felszínhez ér, a forduló kerékpánt egy szöge a földet érinti, ez adatott mindegyikünknek, akiknek lelke megcsúfoltan is a felmagasztosulását álmodja, s borzadozik attól, amit alátekintve lát. Köznapi tapasztalást rögzítő szóval: az ember élete elvész a helyes út örökös keresgélésében s ama rossz útirány kijavításában, amelyen elindult. Miközben félő, hogy az úton, ha egyszer irányt tévesztett, eligazodást keresve visszajut oda, ahonnan elindult.

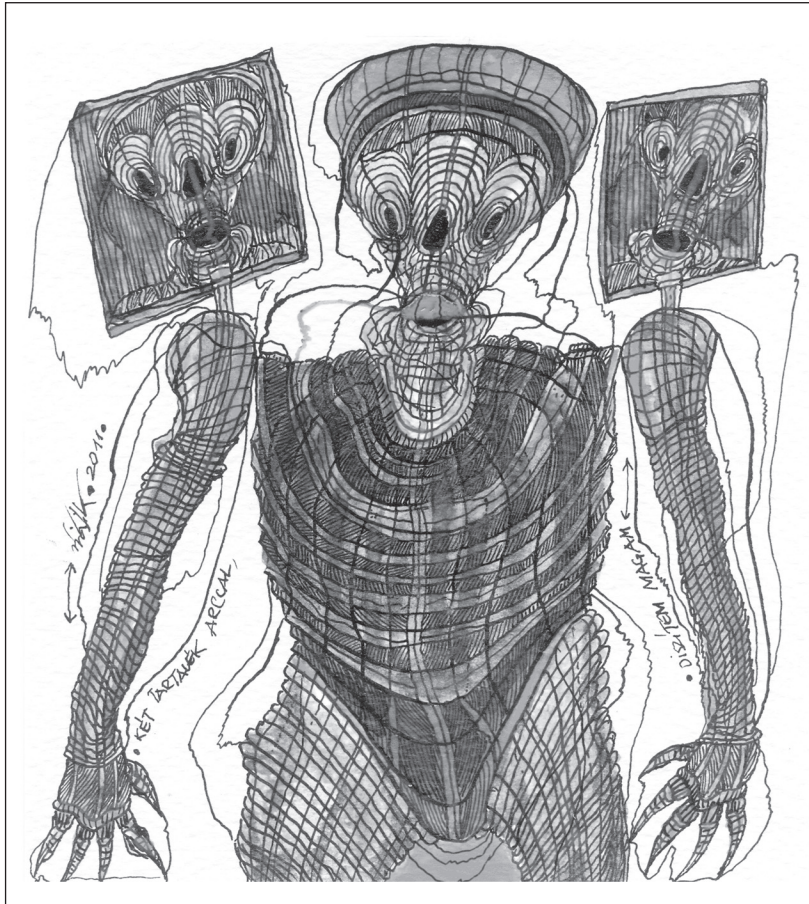
Alább épp ama két egyforma angyalszobor lesz tehát saját mértékével, saját belátása szerinti kalauzunk, felváltva és mindenben segítve minket, csak megkülönböztetésüket vagy összetévesztésüket, felcserélhetőségük megítélését re-

ánk hagyva, akiknek vigasztalása azokhoz ér el, akik meghallani hajlandók. Tudnunk kell róluk, hogy egyiküket maga Bebo mester faragta saját kezével, a másikuk kimunkálását, ahogy ez lenni szokott, valamelyik durvább kezű segédjére bízta. Ez meg is látszik rajtuk: debogy is lettek egyformák! Az egyik darabos vonalú, törődött arcú, lóg rajta köntöse. A másik átszellemült, sugárzó.

Találkozni fogunk elhivatott lelkekkel, meggyalázottakkal, megszegyenültekkel, de csalatkozókkkal és nagyzólokkal, elrontottakkal is. A nyomkövetés egy-személyes kizárólagosságának jelenét élve az olvasásban ki-ki kezésévé válik e megnevezetlen tartozásnak. Ezért itt fel kell hívjunk útitársaink, külön-külön mindegyik olvasónk figyelmét: ki-ki csakis saját felelősségére tartson velünk.

Tartalék arcom jobbra tartom

Két tartalék arccal díszítem magam

Naplóváltó

Utak kerékpáron és azon is túl

1988. szeptember 22., csütörtök

Valamivel Csóka¹ után, egy kukoricás árnyékában heverek a vastagon beborult ég alatt. Tegnap korán leálltam, a sötétben egy métert sem mentem. Roszszak errefelé az utak. Éberem figyelni kell, nehogy belehajtsak egy nagyobb kátyúba.

Szegeden 3000-ért váltottam levát², és majdnem 1500-ért vásároltam konzerveket, élelmiszert. A kis üzletben rájöttek, hogy én indultam el Indiába, mit „megírtak az újságok és bemondott a rádió”. Egy idős vásárló az üzlet előtt oda-jött hozzám, és sok szerencsét kívánt, illetve, hogy szeretne akkor is találkozni velem, mikor visszafelé jövök élményekben gazdagon. A határon ugyan nem ellenőriztek, de elég hosszú időt töltöttem el, mert a fináncok nem voltak a helyükön. Még Kanizsa³ előtt történt, hogy valamit elmulasztottam, szalasztottam. Az út túloldalán állt egy sárga Dácia⁴, magam azonban teljesen elmerültem az út értelmében, az ismeretben, a tapasztalásban. Arra kaptam föl a fejem, hogy mellé érve valamit rám kiáltottak, illetve amit már értelmemmel együtt is felfogva hallottam a mondatból, az a „Dardzsiling” volt. Lelassítottam, de nem álltam meg, holott biztos volt, hogy a szintén szakállas, szemüveges férfi engem

¹ Csóka (Čoka) Zentától 5 km-re, a Tisza bal partján található nagyközség. Lakosságának több mint 50%-a magyar.

² Az akkori Jugoszlávia hivatalos pénzére, a dinárra nem volt szükségem, az előző évi utamról maradt annyi, amennyit elegendőnek ítélttem.

³ Magyarkanizsa (Kanjiža) a szerbiai (akkor még Jugoszlávia) Vajdaság Autonóm Tartomány észak-bánáti körzetéhez tartozó, közel huszonnyolcezer lakosú város, amelynek 86%-a magyar.

⁴ Vajon honnan ez a bizonyosság az autó márkáját illetően? A Trabanton kívül mást nem tudtam megkülönböztetni a négykerekek közül egy alaposnak nevezhető megfigyelést követően sem. Román márkájú gépjármű szaladgált akkoriban a jugoszláv utakon? Lehetséges ez?

keres, amit valószínűleg Soós Károlynak „segítségének” tudhatok be ~~segítségé-
ként.~~⁵ Mindegy. Látván tétovaságom, a férfi megfordult gépével, és Kanizsa
irányába távozott. Végül is egy lehetséges ~~a~~ tisztálkodás elmaradásáért sajná-
lom az ki nem használt esetet, egyébként jólesik még egyedül, és hallgatni saját
belső zajom.

A pókokkal haragban leszek. Tucatjával költöznek be sátramba hálót szőni
az éj leple alatt. Alig ébredek fel, rögvést a csapdájukba ragadok. Golyókká
gyúrom a képemről levakart fehér ragacsot.

Mintha odakünn tisztulna az ég. Azt hiszem, megérdemlek pár falatot és
utána uzsgyi délnek, mielőtt meggondolná magát az időjárás.

*

Tavalyi felderítómunkám következtében 90 km-re vagyok a legközelebbi
vízlelőhelytől. Mától elkezdem az eszperantó-tanulást. Az ebédnél, ami a víz-
zel együtt lesz az igazi.

Teperés.

*

~~Újra és újra megdöbbsentem magam:
ülök a tétova fűvön,
s rádöbbenek:
semmi az, aminek súlya van,
s még e iszonyú szürkeségben
kell, hogy magam fölemésszem.~~⁶

*

Alig tettem meg még ma 30 km-t, és a fenekem már majdnem totálisan kiván.
Mit majdnem!? Iszonyú utakon zötykölődtem, és volt még 500 m-nyi homok is

⁵ Baráti tanácsra, nem sokkal az elindulásom előtt, felvettem a kapcsolatot Soós Ká-
rollal, aki már akkoriban is eszperantó nyelvet oktatott, s a Medves-fennsík keleti
lábához közeli Bárnában lakott. Ugyan egyetlen tanórát sem vettem tőle, mert erre
már nem volt időm, de mondta, hogy a nemzetközi kapcsolatai révén próbál figyeltet-
ni rám, és segítséget nyújtani. Szótárat, nyelvkönyvet és hangkazettákat vásároltam
tőle. Az utóbbi tekerés közben hallgattam, a többit meg a leállások során forgattam.
Nem mondom, hogy sok ragadt rám belőle. Soós Károllal egyébként még 1979-
ben ismerkedtünk össze egy ifjúsági klubos foglalkozás keretén belül. Én a klubot
vezettem, ő pedig előadóként volt jelen. Jó kezű grafikus volt. Az est során az akkori
klubnapló belső borítójára készített rólam egy tollrajzot. Örzöm azóta is (valahol).

⁶ Szörnyű. Hogy ettől a verstől nem dőltem akkor kardba! Vagy legalábbis egy kitört
bicikliküllőbe! Csak egy szekerce volt a poggyászom között meg egy horgászbicska.
Az utóbbival harakirit követhettem volna el. A bicska még megvan... Ám így, utó-
lag: mosolyogtat a gondolat. Vajon minek kellett megállnom ezt leírni? Lehet, hogy
csak jó ürügynek tűnt egy kis pihenésre? A jó ürügy pedig mindig jókor jön.

zúzalékkövekkel terhelt szakasz is, *min a kerékpár alig bírt úrrá lenni*. Én meg a kerékpáron. Sasszétam, akár egy balerina. Csak a tülpszoknya hiányzott. Falatozó munkások figyelték az árokpartról, mire megyek az „úttal”. Egyikük kezében megmerevedett a bicska a szalonnában. Furcsa szerzet lehetek a csomagom fölötti „parabolával”, a nejlonnal borított hátsó kerékkel.

Egyébként *Kikinda⁷ benzinkútjánál ülök, magam is tankoltam a szegedi paprikás kolbászból. Jó a vize, de záptojásszagú. Ezt kortyolgom. Meglehet, hogy gyógyvíz?* Ilyenkor nem lenne rossz, ha a szimatom megcsalna, vagy legalábbis bemondaná az unalmast, kivenné az évi rendes szabadságát... Bár az is lehet, megy ez a záptojásszag az izzadt bőrömhöz.

Útközben egyszer még megálltam, hogy valamennyit egyek, mert a reggeli kevéssnek ~~hatott~~ bizonyult, illetve, hogy az ülésen emelkedek, mert megsüllyedt, és azóta ismét, de még nem vésszesen.⁸ Ha minden jól megy, nem kap görcsöt a vádlim, csupán holnap igazítok rajta. Előkerült az esőköpeny is, bár csak kisebb szitalásokban részesültem. Az idő egyébként a legkellemesebb nyeregben, csak a málhazsák terhe ne nehezede rám! De akkor meg mit ennék egy hónap múlva?

*

Úgy látszik, alig-alig volt zsírfölösleg rajtam, 20 km-enként meg kell állnom enni valamit, mert rosszullét kerülget az éhségtől. Túl gyorsan égetem a kalóriát, szinte egyik pillanatról a másikra leesik a vércukorszintem, szédülök. Nem tart sokáig, csak kellemetlen. Görögországba menet nem kellett folyton ennem. Igaz, Athénban, miután vettem egy tízkilós dinnyét és leültem egy park padjára, hogy elfogyasztom, odajött egy öreg, hajlott hátú férfi. Azt kérdezte: „Nem lesz sok?” „Nem” – feleltem. Majd – keskeny szeleteket vágva – felzabáltam az egészet. Az öreg egy szemközti padról figyelt.

Kikinda határában ~~megállított~~ rám köszönt két rendőr, hogy mit is rajzolgatok én a benzinkútnál. Legnagyobb meglepetésüket az okozta, hogy értek magyarul. Fölírtak és átolvasták úti jegyzeteim. Többet nem tudtam mutatni számukra. Azt gondolták, térképet készítek, s talán még terrortámadást is tervezek(?), oly akkurátusan vizsgálódtak. Aggódva néztem az elvett lapokat, félve, hogy bizonyítékként lefoglalják. Szerencsére semmi gyanúsra, elítélendőre nem leltek a sorok között. Most pedig eszek!

*

A csomagom egy konzervvel és egy kis szalámiival, kenyérral könnyebb, magam pedig nehezebb. Az összsúlyon ez semmit sem változtat.

⁷ Kikinda a szerbiai Vajdaság észak-bánáti központja. Lakosságának 12,6%-a magyar.

⁸ Miért nem tudtam tisztességesen meghúzni a csavart? Ennyi többletsúlyt jelentett a Szegeden vásárolt, hátamon lévő málhazsákban cipelt? Vagy a macskakövön zörgő csontom ütötte be a váz csövébe az ülést?

Átkozottul és végtelenül szürke az ég. Mikorra érek ki az esőzóna alól? Nem lehet, hogy csak ázok és ázok és ázok... Bár ősz van. És egyre őszebb.

*

A szabadság: teher, de el kell ~~viselni~~ viselni.⁹

*

Bár ma sem akkora utat tettem meg, mint amekkorát illenék, legyen mentésem a teher, illetve, hogy még viszonylagos világosan sátorban ülök, ezt magyarázza a ködszitálás.

*

Ha a teljesítmény megbicsaklik, kell egy külső okot találni. Volt egy előzetes számításom, ami szerint haladni akartam, s amit az előző évi görögországi utamra alapoztam, de ezt nem tudtam tartani. Akkor augusztus eleje volt, ekkor szeptember vége, legalább kétszeres mennyiségű élelmiszer-csomag és egyéb felszerelés kapaszkodott a kerékpárba, hátamon pedig egy málhazsáknyi „gyorsfogyasztásra” szánt kaja, hogy dollárom kíméljem. Sűrű megállásom tényleges okáról el kellett terelnem a figyelmem, különben belepesztulok. Felkészületlen voltam. Kalandor, aki semmivel sem számolt. Nemcsak a környezeti feltételekkel, hanem önmagával sem.

2009. augusztus 10., hétfő

Az az elképzelésem volt, hogy egy nap a „mából” és mellé egy a „múltból”, aztán beleragadtam a „közelmúltba”. A kerékpározást követően odaültem a számítógéphez, s írtam, de jött a vacsora. Fiammal szalonnaszíron süttött hagymás rántottát kívántunk, így mentem hagymapucolást konynevezni és elkészíteni a kaját, mert „a nők másra vágytak”. Közben átengedtem a gépet, s ezzel lóttak a további írásnak, naplózódásnak. Nézttem a TV2-n a *Testőr* című filmet, valahonnan a közepéről. Szokványos „USA és a terrorizmus”-játék, amely helyenként az 1970-es évek *Sakáljára* hajaz és a napjainkban játszódó *24-re*. Végül beleszunnyadtam a fotelben.

Ma 5.30 órakor keltünk, gombázni mentünk. Gomba nuku, de azért egy jót jártunk a Lucini¹⁰ erdőben meg oda és vissza.

⁹ Miféle teher lehet a szabadság? El kell viselni? Nem teher, hanem súly, mert önként vállalt. A terhet az emberre rakják, a súlyt felveszi. Viselni kell, s nem elviselni. Hordani, nem cipelni. A súly lényege, hogy egyenes gerincet kíván. A teher görnyeszt. A súlyt felveszi, felvállalja az ember, a terhet rá rakják. Önmagam jelöltem az útra, szabad akarathból indultam el, de nem voltam szabad, kötött a feltétel, a körülményekben rejlő. Sem szabadságról, sem teherről, sem elviselésről nem lehetett beszélni. Akkor miről is kellett volna?

¹⁰ Lucfalva irányában található erdőrész.

Mindig elszörnyedek az út menti szeméthalmok láttán. A cigánytelep déli és keleti – jó egy kilométeres – körzetében műanyag flakonok, fagyaltosdobozok, megunt ruhák, kifizetetlen csekkek borítják a tájat. Ez utóbbi alapján felelősségre lehetne vonni a szemetelőket, de erre még nem volt példa. És ha felelősségre vonnák, akkor éppen a legszegényebbekkel tennék. Bár ez a szegénység rendkívül relatív, nem pusztán csak a pénzen múlik, hiszen Sóshartyánban sok cigány háztartásnál több az egy főre eső összeg, mint nálunk, mégis látványosan rosszabbul élnek. Merőben más-képp bánnak a pénzzel. A szeméthalmok láttán azon tűnődtem, miért kell a szegénységhez a környezet iránti felelőtlenségnek társulnia? Miért teszi tönkre az ember azt, ami létének elviselhetőségét biztosíthatná? Sokkal inkább rászorul a természet forrásaira, mint az, akinek „tisztességes” jövedelme van. Mégis – szennyezi, pusztítja – mindent „lelak” egy bizonyos határon belül. Ha érik a cseresznyénk, török az iskolához áthajló ágait, pedig, ha csak a szemeket szednék, a következő évben is lenne mit; a fa bőségesebben kínálná termését. Nincs előrelátás. Helyette sáskajárás van. A demokrácia jelenlegi magyarországi változata sajnos az egész támogatási rendszerével alkalmatlan arra, hogy ebből a morálisan is áldatlan szegénységből kiutat mutasson, biztosítson. 1988-ban naivan gondolkodtunk a kapitalizmusról – a szobabérlők házi szobámban. Naiv voltam az elindulásomkor is. Az alaptermészetem lenne ilyen?

*

Nesze neked koleszterin! Vacsorára hagymával, paprikával és cikk-sajt-darabokkal megszórt kenyeret füstölt szalonna zsírával csurgattam az udvar szabadtüze. Hozzá a kert piros paradicsomát falatoztuk. Berci nevű labrador-németjuhász keverék ebünk ilyenkor teljesen eksztázisba jön, hiszen tudja, 5-6 szelet kenyeret neki is készítek. Igaz, ő hagymát és paradicsomot nem kap, de nem is bánja. Csak a fogyasztási sebességével van baj: mindent azonnal lenyel. Aztán elkezd orrával bökdösni annak a könyökét, aki éppen eszik, így kunyerál a sajátján felüli darabkákat. Képes lenne a végtelenségig zabálni, meg se látszana rajta. Feneketlen a „bendője”. Én meg reggelig sem emészttem meg, amit elfogyasztottam, de azt se bánom, ha feküdtömbben „nem kerget a tatár”, nem forog velem az ágy, nem kísért rémálom.

Egyelőre a monitor előtt ülök, régi történeteken tűnődöm, amelyek zabolázatlanul törnek rám. Biztos, hogy kell nekem ez a napló, az a napló, ez és az, azaz az a naplófonódás, amelyben éppen bonyolodom?

*

Visszalapoztam. Micsoda közhelyes előszót vagy bevezetőt vagy dumát írtam az 1988-as esztendőről, önmagamról, helyzetemről. Jó, hogy hamar elvágtam a fonalat, nem fecsegettem tovább. Ugyan a szobámban vitatkoztunk majd minden este, de illúziókat termeltünk, s ezeket kergettük szinte az örületig. Pitiáner álmodozókként ellenzékesdit játszottunk. Bizonyára a hatalom rajtunk röhögte halálra magát, ha jobbat nem talált. Kár, hogy a humorérzékét – miképpen a képviselőit – megőrizte/megtartotta. Annyi különbséggel, hogy ezúttal minket röhögtet halálra.

1988. szeptember 23., péntek

Egy vadkacsapár hívogató „dalára” ébredtem. A tegnapi jegyzetelést a sötét és valami kinyomozatlan motozás bírta befejezetlenségre. Cuccaim között kerestem a tettest, de profin álcázta magát. Végül feladva, zajban adódtam át az álomnak. Igaz, már sátorbontás közben két irányból füttyentettek egymásnak, majd egy puskalövés is elhangzott, mit söréteső követett. Egy-egy pillanatra később is rám kopogott a sátorvászonon a vadászat mellékterméke. Bizonyára rossz jelként kellett volna ezt értelmeznem, de itt tűnt a napom írással befejezhetőnek, mikor megálltam.

Vajon milyen állat matatta a dolgaimat köröttem oly kitaratóan, hogy az éjszaka folyamán alig-alig pihent?

Tegnap ~~íde~~felé Melencin¹¹ megálltam gyümölcsöt venni. Helyette tejet vásároltam, ~~íde~~ majdnem 1400-ért. Fogyasztása mellé egy szerb traktorvezető jelentette az ízt. Arról magyarázott, hogy az ő biciklje – és a nyomaték kedvéért a decist előhúzta a zsebéből – pálinkával megy, s a mlékót nem bírja a szervezete. Magyarázta még a magyarlakta vidékeket, hová néha átkerekez. Jókat mosolyogtunk egymáson, értetlenségünkön.¹²

Zrenjaninban¹³ két kerékpáros mondja – rám nézve – egymásnak: – Ez se igen fázik. – Mire visszaszóltam: – De nem ám. – Amitől igencsak megdöbben-

¹¹ Melence (Melenci) a Vajdaság közép-bánsági körzetébe tartozó község. Lakosságának 1%-a magyar.

¹² Az efféle fordítás kérdését érdemes lenne feszegetni. Egy-egy félszó és rengeteg mikra, gesztus hozza létre azt az értelmet, amely a diskurzus résztvevőiben az egész szövegeléssel kapcsolatosan kialakul. Ez az értelem feltételezett. Amennyiben a tudatosulás a megfogalmazás szintjén megy végbe, különleges esetnek tekinthetünk minden hasonló szituációt, melyben két nyelvi idegen kommunikál. Bár az értéként aposztrofáltban akár félreértés is dominálhat, mégis képtelenség félreértésként kezelni. A „fordítás” ténye már önmagában hitelesít, amennyiben nincs egy harmadik, kontrollálásra alkalmas perspektívát felvett személy.

¹³ Nagybecskerek (Zrenjanin) város a Vajdaság közép-bánsági körzetének központja. Jelenlegi nevét Žarko Zrenjanin bánsági partizánhősről kapta. Lakosságának 14,5%-a magyar.

tek, mert úgy látszik, ritkán akad erre így felcícomázott kerékpáros, aki magyar. Egy kicsivel odébb, de ugyanazon településen, egy fényképész előtti nyomóskút-nál megmosakodtam, de vizet nem vettem, mert intettek tőle, hogy ihatatlan.

Lefekvés előtt a kökénybokrokról egy marék termést szedtem, ez volt a vitaminadagom.

Az ég szürkesége változatlan. Ma eljutok Szendrőig, és holnap rátérek a sztrádára. Ott már lehet és kell is haladni!

*

Imádják a sátrát a pókok. Újra vendégeskedik nálam néhány. Újabb marék ~~Magam~~ kökénnyel húzatom a szám, ami egyébként se áll nevetésre.

Jólesik a heverészás, ez a küzdelmes szabadság is kedvemre való. Vajon milyen mendemondák születtek azóta rólam, hogy útra keltem? Munkál bennem némi kíváncsiság, amit nem tudok kielégíteni. Ami egyébként is kielégíthetetlen. Az ember jelenlétében nem válik a kibeszélés alanyává, ha tudnak a jelenléte felől, a hírhozó meg azt mond el az ott folyó szavakból, amit akar.

Olvasni is kéne immár, hisz' a szellem könnyen bezápuul. És ha az a kis csíra, ami a jövőt jelenti, elpusztul, nem lesz helyette már soha új.

*

A csomagjaim között matató mezei rágcsáló lehetett. Előbb elszelelt, mint hogy származása felől meggyőződhettem vagy grabancon ragadhattam volna. Annyi bizonyos, kitűnő fogakkal rendelkezett, mert az egyik tejsűrítmenyt tartalmazó tubus fém falát át tudta rágni. Merő ragacs lettem, ahogy belenyúltam a kifolyt cukrozott tejmasszába. Ínyencnek nevezhetem – a könnyen elérhető, fémrágás nélkül fogyasztható szalámihoz nem nyúlt. Vajon azt találta a tubusban, amire számított? Vagy tutira ment?

Jobb híján hátrahagyom neki a maradékot. Egyelőre még nem igénylek előkóstolót – nincs, ki megmérgezzem.

*

Dél van. Kovačica¹⁴ harangja tudósít erről. 2550-ért vettem egy kólát a vegyeskereskedésben, ahol egy szerb rajzolgatott nekem utakat, hogy honnan hová tartok. Gyorsan megértettük egymást. Kilépve az üzletből – Riga motorkerékpáron közlekedő – két magyar, 30-as éveiben járó szólított meg, mivel

¹⁴ Antalfalva (Kovačica) a Vajdaság dél-bánsági körzetéhez tartozó, túlnyomórészt evangélikus szlovákok lakta település. Lakosságának 10,5%-a magyar.

hallották, hogy Hungary-ról van szó. A szomszéd faluból jöttek. Arra magyar falvakat lehet találni ~~vannak szintén~~. Elláttak a kólavásárlással kapcsolatban is jó tanácsokkal, mert így busásan megfizettetik velem, ha üvegest veszek; kapható műanyag-(plasztik)flakonos¹⁵ is. Mint megtudtam, a felhők velem vonulnak, mert errefelé tegnap még ragyogó napsütés volt. Úgy látszik, ők az én kísérőim. De bárcsak leszakadnának! (De ne eső alakjában!)

*

Úgy látszik, a világ minden részén a magyarok szívesen tesznek megjegyzéseket, ha azt hiszik, hogy nem értik őket. Mosakodás közben 3 mellettem elhaladó kerékpáros közül az egyik azt mondta: Ez aztán forróvérű. – Magam csak annyit tettem hozzá: Meghiszem azt – amivel a megfelelő hatást el is értem. A csoda persze csak egy szájtáti pillanatig tart, aztán szertefoszlik. Érdemes lenne egy időt a csoda minőségi és milyenségi fokaiival is foglalkozni, ha egyáltalán lehetséges, hogy minősége legyen. Milyensége már inkább lehet, mert kategorizálható.

*

A Nap még viszonylag magasan jár. Nedves cuccaim kitergettem a Duna töltésoldalába száradni. Szendrő nincs 2 km-re, ahol holnap reggel nagyot fogok pocsolni egy ismerős csapnál. Legalább a felsőtestem és a cipőben erjedő lábam tisztára mosom. A közelemben hömpölygő víz nagy és zavaros.¹⁶ Sok eső eshetett a Duna vízgyűjtő területén.

Kovinnál¹⁷ ez egyszer én lepődtem meg. A benzinkútnál leveshez vizet vettem, és a kutas magyar volt. A hátamon lévő feliratból és esetlen szerb tudásomból jött rá, hogy miféle vagyok. Tudtam, hogy az egykori magyar határ a Duna vonalában húzódott, de messze járok a jelenlegitől. Nem reméltem, hogy még itt is az anyanyelvem szavain szólítanak meg. A világban szétzórta nép vagyunk. Erről árulkodik ez az eset is.

Már kinéztem egy vakondtúrást, és sietnem kell a fagyűjtéssel. A közelben amúgy egy tanya van, és a kutyája éppen ugat. Számára betolakodó vagyok. Bizonyára neki van igaza.

*

¹⁵ Talán nem tévedek, de ekkoriban még Magyarországon műanyag flakonban nem árusítottak üdítőitalokat, így nem is kerestem az üzletek polcain.

¹⁶ Ebben az évben tanultam meg valamelyest úszni Kovács Dénes úszómester segítségével, aki szintén a Szobabérlők Háza lakója volt, s alkalmi vendége az esti összejöveteleknek.

¹⁷ Kevevára (1899-ig Temeskubin, Kovin) a Duna északi partján fekvő dél-bánáti nagyközség. Lakosságának 0,5%-a magyar.

Fát gyűjtöttem, papírlevest¹⁸ főztem az egyliteres bográcsomban. A folyóparti tanya tulajdonosa egyszer elsétált a közelemben. Megnézett magának, ahogy ültem a tűz mellett, és kanállal kavargattam a gyanús levet. Még köszöntünk is egymásnak. Ártalmatlan őrültnek nézhetett.

2010. május 31., hétfő

Írással kezdtem a napot. Egy karaktert próbáltam megrajzolni – kevés cselekménnyel, inkább emberi viszonyok bemutatásán keresztül. Viszonylag jól ment a munka, de hamar rá kellett döbbernem, hogy levéltartozásaim és kötelezettségeim vannak, amelyeket nem hanyagolhatok el. Délig volt arra/erre időm. Utána ebéd, öltözés és futás a 12.30-as buszhoz – szó szerint. Alig túllépve a kapun, már hallottam, hogy a főút temető felőli lejtőjén zúg lefelé a menetrend szerinti járat. Sprinttel valamivel előbb értem az utca elejére, így a sofőr megláthatott. Az viszont, hogy a megállóban bevárt, csak rajta múlt, hiszen én voltam az egyetlen „felszálló”.

Salgótarján felé menetben Lászlóffy Csaba *A waterlooi ganajturó bogár* című gondolatgazdag kötetét olvastam. Lenyűgöző mesterségbeli tudásról tesz tanúbizonyságot. Illetve ennél messze többről.

Az olvasás legyen szellemi kaland! És ne adja magát könnyen a strófa! Hozza működésbe az ember mindegyik érzékszervét! Teremtsen intenzív jelenléte! Különbösen meglehetősen üres időtöltés. Lászlóffy Csabában nem kellett csatlakoznom ezúttal sem. Hevülete nemes és elmélyült világértéssel átszótt.

A várost elérve először a *Palócföld* postafiókját ürítettem ki, majd átvettem az ajánlott küldeményeket. Folyóiratok és a Mikszáth-pályázatra érkező művek kötegét szoritottam a hónom alá. A vasúti aluljáró utáni zebrán átkelve, a Balassi Bálint Megyei Könyvtár épülete előtt Vörös Gazsi és Mazán Gyuri¹⁹ állt, várakozott, diskurált. Gyuri részére szerettek volna egy *Palócföldet*, de mivel az előző héten a nyomda csak száz darabot gyártott le, s annak egy része a budapesti Mikszáth-napra ment, a másik pedig a lapszám szerzőinek, mondtam, hogy a hét második felében keresnek ez ügyben. Aztán félórás égiáldás-mentes eszmecsere folyt. Gazsi,

¹⁸ Tasakos levesport öntöttem a felforralt vízbe.

¹⁹ Mazán György „pénztárgépszerelő”. Körülbelül két évtizedig élettársi kapcsolatban élt Lizsnyánszky Erzsébet (1945. augusztus 15.–2009. május 5., Salgótarján) tanárral, képzőművésszel, akinek a hagyatékából – Gáspár István Gábor által szervezeten – 2010 márciusában megnyitó nélküli kiállítás volt a Balassi Bálint Megyei Könyvtár Bóna Kovács Galériájában. Ennek anyagából illusztráltuk a *Palócföld* 2010/3-as számát, illetve ez alkalomból Bözsihez/„Lizsi”-hez a Kossuth-díjas Földi Péter írt még egy levélnekrológot.

mint általában, vitte a prímet, mi meg adtuk alá a lovat. Végül Gyurira rátelefonáltak, hogy elfelejtett egy pénztárgépet megjavítani. Erről eszébe ötlött, hogy egy másik helyre sem ment el, ahová várták. Meg Kerner Edit²⁰ is elhaladt mellettünk egy degeszre tömött sporttáskával. Benne maszkokat cipelt.

– Bankrabláshoz? – tréfálkozott Gazsi.

– Losoncon próbálunk a Kármánosokkal²¹ egy új darabot, oda megyek, csak előbb beugrok a könyvtárba – válaszolta mosolyogva.

Én Edit mellé szegődtem egy fél perc erejéig, a hónom alatt szorongatott pakkon görcsbe állt ujjakkal. Gyuri tovahajtott a furgonjával²², Gazsi elviharzott arrafelé, amerről érkeztem. Elnyelte a vasúti aluljáró félhomálya.

Terveztem, hogy megnézem a könyvtár Mikszáth-rajzpályázatának díjkiosztóját 14.00 órától, de az idő alaposan elszaladt. Átlapoztam a folyóiratokat – szinte csak szavakat mazsolázva –, végigfutottam a leveleken, pályázatokon. 15.00 órától *Démoni ragály: a pestis* című kiállítás nyílt a Nógrádi Történeti Múzeumban. Közben a Füleken élő Bozó Andreára²³ is vártam, hátha valahol le tudunk ülni, és hosszú idő után szót is válthatunk néhány közösnek érzett, tekintett művészeti kérdéstről, társadalomkutatási témáról. Végül felhagytam a várakozással. Éppen kifelé tartottam a *Palóc-föld* folyóirat szerkesztőségének szállást adó könyvtár épületéből, amikor sípolt a telefonom: SMS. „3-ra megyünk a múzeumba, utána megállunk nálad. Üdv. Andi.” Akkor egyfelé tartunk – gondoltam magamban –, háromra én is a múzeumban leszek. Tudtam, hogy egy pályázattal kapcsolatos gazdasági teendőket intézne, a kamaratermi kiállítóterben viszont a múzeum összes dolgozója jelen volt, növelve ezzel az érdeklődők számát, így azt sejtettem, én érkeztem korábban. Az ajtó közelében maradtam, hogy az épületbe lépőket lássam. A Megyeháza részéről Kriston Péter²⁴ alelnök tartott humorba-fulladt köszöntőt. Azzal kezdte, hogy a bubópestis kapcsán először a *Dr. Bubó* rajzfilmsorozatra asszociált, aztán utánaérezte,

²⁰ Patakiné Kerner Edit tanár, előadóművész, a néhai T. Pataki László rendező, író felesége, a salgótarjáni Vertich Színpad egyik alapítója és motorja.

²¹ A Losoncon működő Kármán József Színkör tagjaira történő utalás, amellyel T. Pataki László és Kerner Edit évtizedeken keresztül jó kapcsolatot ápol. A Vertich Színpad létrejötté óta a két társulat több közös produkciót is létrehozott.

²² Legyen furgon, mert analfabéta vagyok az autók terén. Míg létezett Trabant, azt felismertem, mióta eltűnt, maximum a színét tudom megmondani, hogy ki „Fiat”-borja, azt már nem.

²³ Bozó Andrea (1975, Losonc) Füleken élő művészettörténész, antropológus, 2010-ben a losonci Nógrádi Múzeum és Galéria munkatársa.

²⁴ Kriston Péter 2006–2010 közötti időszakban Nógrád Megye Közgyűlése Önkormányzatának alelnöke.

hogy mi is volt ez az Európa lakosságát tizedelő járvány. De amit mondott, és ahogyan fogalmazott, az alapján a leghalványabb gyanú sem vetülhetett rá a felkészülését illetően. Gazsi mellettem vigyorgott, Pál Jóskára²⁵ mutogatott, és azt sutyorogta: „Mindjárt rosszul lesz.” Jóska valóban rosszállóan ingatta a fejét. Később meg is jegyezte: „Így lejártni a Megyét.” Volt némi igazsága, hiszen Kriston nem pusztán önmagát képviselte a megnyitója során. A beszédben őt követő dr. Varga Benedek²⁶ ugyan okosakat mondott, de úgy hadart és nyelt le szavakat, hogy erőlködnöm kellett a mondandója összerakásánál. Utána Horányi Ildikó²⁷ ismertette a pestis terjedésének és megszűnésének okait, valamint a kiállítás tematikai egységeit. Alapos és felkészült tárlatvezetést tartott. Közben Andi is befutott festőművész férjével, Németh Gézával²⁸, ám mivel ügyének intézéséhez senki sem állt a rendelkezésére, elviharzott bevásárolni, Gézára hagyva az aláírandó pályázati papírokat.

Jártam a termet, míg magamra nem maradtam, aztán Gézával társalogtunk az előtérben. Andi megérkezett, elintézte a papírokat, átsiettünk Jacsmenyik József²⁹ József Attila Művelődési Központban megnyíló kiállítására. Éppen a megnyitóbeszéd elejére értünk. Színvilága és ecsetkezelése bennem a XX. század eleji képzőművészetet idézte meg. Tájképei erősebbek a portréinál, akvarelljei a pasztellnél. Jókező amatőr.³⁰

Meg-megállok a paravánközökben. El-eltűnődök. Azon kapom magam, hogy illusztrációnak valót keresek. Egyik-másik diófacéccal festettet el is tudnám képzelni..., de előtte üveg: lefotózhatatlan.

Faragó Zoltánnal³¹ köszönünk össze. Nyakában fényképezőgép. Pillanatokot kap el a kiállító diskurzusaiból. Az MTI tudósítója, könyvkiadó és honlapot üzemeltet, ott készül hírré tenni az eseményt. Tizenkilenc évig volt a *Nógrád Megyei Hírlap*nál tudósító-, szerkesztő-, főszerkesztőként, aztán egyik napról a másikra kipaterolta a tulajdonos. Érthetően sok tüske

²⁵ Pál József (1950, Cered) író, költő, a *Palócföld* folyóirat egykori főszerkesztője.

²⁶ Varga Benedek a budapesti Semmelweis Orvostörténeti Múzeum igazgatója.

²⁷ Horányi Ildikó (1967, Budapest) a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum főmuzeológusa.

²⁸ Németh Géza (1979, Ipolyság) felvidéki képzőművész.

²⁹ Jacsmenyik József (1957, Füle) festőművész, restaurátor, a füleki Városi Múzeum vezetője.

³⁰ Meglehet, tévedek, de számomra máshol kezdődik a művészet. Egyfelől a műalkotásnak szinkronitásba kell kerülnie a maga korával, másfelől annak érthetőség-horizontján illik elhelyezkednie. Ha nincs szinkronitás, akkor mellébeszélés van. Ha nem a kimondható határán fogalmazódik meg, akkor szűkre szabott az a tér, amelyet belak, amelybe betekintést enged.

³¹ Faragó Zoltán (Andrásháza-Faragó Zoltán) Salgótarjánban élő író, újságíró.

maradt benne. Arra vár, hogy a gyerekei befejezzék a sulit, aztán más vidékre költözik. Lehetőleg minél messzebb. Mint Salgótarján környékéről anyyan.³²

Ez az Andival való találkozás sem zajlott másképp, mint ahogyan az elmúlt évek során már megszokottá vált. Sem leülnünk, sem beszélgetnünk nem sikerült. Ugyan még a postára is követtem, ahová a pályázatot vitte feladni, de néhány kitöltetlen rubrika lekötötte figyelmét. Én meg afféle „csodatudorként” kotyogtam közbe, hogy mit és hogyan kellene csinálnia. Siettettem volna, ehelyett utálni kezdtem magam az okvetetlenkedésem miatt. Végül feladtam a beszélgetés reményét, elbúcsúztam. A „buszom” indulása előtt vettem egy karton üdítőt a gyerekek számára. Aztán hazafelé zötykölődve újra Lászlóffy Csaba kötetébe feledkeztem. Összetettek a képei, akár az élet. És egy önálló és eredeti gondolkodóról tesznek tanúbizonyságot.

Sóshartyánban esőben szálltam le. Szakadt. Tocsogott a cipőm. Hányszor is nedvesedtem át a nap folyamán? Hányszor is szárította meg a biohőm a ruhám? A cipőben ráncosra szívta a lábam az itt-ott összetapicskált lé.

*

Vacsora.

*

Hogy lesz ebből kötődés a kerékpárúthoz/-utazáshoz? Írom a napokat, de ezek a napok egészen másminyenek. Én is egészen más vagyok? Az eltelt évek engem is megváltoztattak? Talán és bizonyosan.

Éjfél után hagyom abba a víz szivattyúzását a pincéből. Közben fene-mód kopog a fejem fölötti üvegtetőn az égi áldás. Nem lehet kerékpárral kimerészkedni. Nagyfokú örület kellene hozzá. Reggel a busz is megcsúszott egy sárátfolyáson.

³² Salgótarján demográfiai csúcspontja az 1980-as évek elején érte el. Ekkor lakosságának lélekszáma meghaladta az ötvenezretet. A rendszerváltás idején már csak 48 930 fő élt itt. 2008-ban 38 683. Nem hivatalos források 2009 év vége felé 35–32 ezer fő-ről beszéltek. Az 1960-as években meghirdetett „ezer értelmiségit Salgótarjánba” mozgalom, mintha megfordult volna, s „ezer értelmiségit Salgótarjánból”-lá változott. A társadalom perifériájára szorult rétegek maradtak hátra, illetve az idősebb generáció. Félő, hogy hamarosan csak a szocializmus kísérlete fog bolyongani a völgyekben meredező betonmonstrumok között. Retromúzeumává válik nemcsak az egykori Karancs Szálló, valamint a Nógrádi Történelmi Múzeum, hanem az egész város is.

1988. szeptember 24., szombat

Valódi üldözőim a fellegek. Abogy kinéztem ma reggel a sátorból, ismét szürke eget láttam, pedig örvendtem tegnap, hogy Pančevónál³³ leráztam őket, és napsütésben ért az út utolja. A cuccsárítás viszont hülyeségem újabb bizonyítéka, mert a lemenő Napnál a dér belepte, így még nyirkosabb fekhelyem lett. Bográcsom³⁴ a levesporhoz kicsinek bizonyult ~~lett~~, így két adagban főztem meg az egyzacskónyi, négy személyre szánt adagot. Az elsőt még világosan fogyasztottam el, a másodikkal meg megégettem a nyelvem a sötétben, mert nem volt türelmem a kihűlését kivárni. Le akartam heveredni, és minél előbb. Útlevelem és minden iratom elázott az éjszaka során a belső páratól. Lassan semmim sem száraz. Többkilónyi cuccaim közé ült vizet cipelhetek. Jó lenne mindent odatartani a napfénynek, hogy járja át, melengesse, szikkassza meg. Bizonyára ezen túl még a lelkemnek sem ártana néhány reménysugár, a derűs idő jókedvre hangoló sugara.

Tegnap, kerékpározás közben, a világ bibliai teremtődése jutott eszembe, illetve a táguló világegyetem és a vele táguló tudat, melyben a részecskék ösztudása nő, de az egyedi tudat csökken, mert a befogott tér már ~~beláthatatlan~~ egyetlen pontból egyre inkább beláthatatlan. Talán egyféléképp lehetne mindent belátni, ha az egyed képes lenne fizikailag megsokszorozni ~~tudni~~ ~~fizikailag~~ önmagát, tudata mégis egy egység maradna. Összefogná, egyesítené mindazt, ami a különböző perspektívákból származó megismeréseiben rejtezik. Sajnos a megismerés folyamata lineáris, akkor is, ha spirált képez az időben.

Mindegy. Reggelizem inkább. Aztán elmozdulok, új perspektívához új pontot keresek, s átmenetileg belakom azt.

*

*A fiúnak, hogy tisztelni tudja az örömeiket, először szenvednie kell.*³⁵

*

³³ Pancsova (Pančevo) a Vajdaság dél-bánáti körzetének központja. Lakosságának 3,1%-a magyar.

³⁴ Kicsi, 1 liternyi anyag befogadására alkalmas bográcsot vittem magammal.

³⁵ Az örömök felé szenvedésen keresztül vezet út? A fiúban Krisztussal azonosítottam magam? Vagy csak párhuzamot vontam? Mindenképp elgondolkodtató. Magam számára – mindenképp. Van a krisztusi sorsban valami felemelő, még ha e világi örömökben bővelkedőnek nem is nevezhető. Inkább szenvedéstörténet. Mégis... Feláldozódni – tudatosan. Tisztában léve azzal, hogy nem lesz ellenszolgáltatás. Elképesztő és lelket melengető. Mi vonzza az embereket a szenvedés felé? Mi, magyarok, Európa leginkább „szenvedésre hajlamos” népe vagyunk. Ez a történelmünkben vagy az alaptermészetünkben gyökeredzik? Valóban jogos nemzetkarakterológiákat gyártani? Legalábbis ránk nézve. Vajon milyen örömeiket kívántam a szenvedésemért cserébe? És kitől? Fel akartam áldozódni? Minek? Kinek? Kiért?

Kisütött a nap. A sátor falán keresztül is érzem szerető karjait. Szívem szerint itt maradnék ma, és lopnám a napot, horgászgatnék.

*

A tornacsukát sarura váltottam. Lesétáltam a kiöntött Dunáig, és nem sok lehetőséget látok arra, hogy horgásszak. A hálóságot kiterítettem. Kicsit várok a szikkadására~~ra~~, aztán Szendrőn megmosdok, és irány Niš.³⁶

*

Kiprobáltam a cukrozott tejet vízzel hígítva – egészen kellemes tej. (Az égernek volt némi igazsága abban, hogy egy flakont csapra vert.)

Közben egészen szürkére borult az ég. Nem nyughat az idő. Jobb lesz, ha valóban szedelődzködök. A madarak elhallgattak. Vihar lesz.

*

Fura világ ez itt. Még mielőtt lefordultam volna Szendrő felé, a Duna-hídon utolértem egy cigányszekeret, melynek hátsó, lehajtott platóján egy rossz bundában lévő medve állt négy tappancsán, orrában karikával és azon láncal. Semmibe révedő szemekkel billegett, függetlenül az út „rázóköveitől”. Egy ideig alig néhány méter választott el minket. Le akartam fotózni, de nem Szendrő felé jöttek. Ha sikerül utolérnem, megteszem, megörökítem.

*

Az autópálya szélén ülök. 70 km-t tettem meg Szendrőtől egyvégében, illetve egyetlen pillanat megállással, mert egy rendőr jugoszlávnak nézett, és a személyim kérte, de miután kiderült, hogy csak útlevelet tudok mutatni, azt meg se nézte, továbbhajtott. [Írás ~~É~~közben kénytelen voltam a fenekem arrébb vinni, mert pont egy hangyaboly tetejére helyeztem, s azok elkezdtek rajtam sürgölődni, hogy tetőjük fölül elhordjanak.]

*Most remekül süt a nap, de alig 2 km-rel visszább még az eső vert. Kelleme-
sen meleg az idő, mint felénk a vénasszonyok nyara idején.*

*

Megfigyeltem, hogy menet közben is egyre többet gondolok az étkezésre. Valószínű oka: az étkezés kellemessége, illetve a hozzá társuló kellemes szokások: írás, olvasás, elmélkedés.

No de az eső lassan utolér. Ideje szedelődzködnöm.

*

³⁶ Niš Dél-Morava közigazgatási és kulturális központja. Jelentős ipari központ és közlekedési csomópont.

Az akkori esők szelíd, de hűvös áztatása és a mostani, tavasz végi „mediterrán” égszakadások bőséggel termelik a gondot. A velük szembeni védtelenségem között alig van különbség. Harcoltam, harcolok a rendelkezésemre álló eszközökkel – reménytelenül. Tehetek mást?

2009. augusztus 11., kedd

Esik. Lámpát kellett gyűjtanom, mert annyira sötét van a lakásban. Még egy ideig kellemes a kintről bejövő hűvösség. Az akvárium vize is legalább visszahűl. Most 28 fokot mutat. Állt már 32-n is a higany.

Tegnap, mikor gombázásból jövet elértük a Sóshartyánon áthaladó aszfaltutat, egy csapat kerékpáros cigány jött velünk szembe. Egyiküknél kasza volt, s mentek a temetőbe. A kaszás kérdezte, hogy van-e gomba? Ritkán szoktam olyat mondani, hogy nincs, de ezúttal kénytelen voltam. Azt hittem, közmunkán vannak, és kiirányították őket a temető tisztítására, csak az volt a furcsa, hogy egyetlen kaszát vittek. Alig értünk haza, megszólalt a harang: halottnak, halottról szólt. Később megtudtam: gyermekhalál. Szörnyű és felfoghatatlan. Nincs egy éve, hogy szintén csecsemőt temettek. Nem tudni honnan, kullancs fúródott a bőre alá. Mire érzékelték, már menthetetlen volt. A fiatal pár első gyermekét veszítette el. Most is beleborzongok: néhány órával később a gyászoló szülőkkel együtt ültünk a szobánkban, és zenét válogattunk a temetéshez. Láttam rajtuk az élethosszig tartó sebet. (Vagy legalábbis látni véltem.)

Döbbenet, hogy mennyi halált megél az ember, ha egy kicsit több időt kap a sorstól, nem megy el fiatalon, „elsőként”. Ahogy korosodik, sűrűsödik a halál körötte, mint a forratlan tej a csuporban. Erjed kívül és erjed belül. Elemészi. Közben nem lehet mást tenni, el kell fogadni. Ez van. És felkészülni, hogy a saját is elfogadható legyen. De kinek is kellene azt elfogadnia? A távozonak? A maradónak?

Talán most kellene, lehetne beszélni néhány számomra „fontos” halálról, de a halál, még ha egy napló naplózása közben bukkan is elő, egy szöveg elején, közepén – számomra – túl korai. Bár lehet nem korai a halál? Akár a haláltapasztalat elbeszélésében is?

Miért teszek fel ennyire közhelyes kérdést? Többre nem futja? Megvan a magam (árnyék)világa.

*

Azt gondoltam, ha leszerelem a fogaskereket, és felkeresek vele egy salgótarjáni kerékpárszaküzletet, akkor már délután össze is tudom rakni a biciklit, de miért lenne valami is egyszerű. A pedálnál található védő-

tárcsát csillagcsavarhúzó csavarokkal rögzítették, amelyből az egyiknek a feje éppen a pedál alá esik. Kulccsal nem fogható, a kombinált fogó számára túl keskenynek bizonyult a rés, csípessel meg szorítani és forgatni... Kíváncsi lennék, ahol készítették, miféle törpe csavarhúzót használtak a rögzítéséhez. Néhány cifra káromkodást meg kellett volna tanulnom, hogy kellőképp levezethessem a mérgem, amit ennek a csavarnak az eltávolítása okozott. A fogaskerék már könnyen lejött, csak hiába volt az utazás. Mivel hat ponton rögzített, azt mondták a „szakemberek”: ilyen nem is létezik; olyat mutatok, ami nincs. „Mutatnék – gondoltam magamban –, de megsértődnének, ha megmutatnám azt, ami a nincs kapcsán bennem formálódott.” Mellesleg igen kelletlen volt a kiszolgálásom, mert filléres dolgokat – a „nincs”-en kívül még küllőt és küllőhúzót is – akartam venni. Fiam fedezte fel, hogy az első kerékben az egyik fityegésbe kezdett. A vasárnapi földutas rázkódás közben egyszer csak valami elkezdett súrolni, súrlódni. Nem láttam, hogy mi, de a sárhányóra gyanakodtam: biztos elgörbült és belever a kerék, amiben van egy kisebb nyolcas, de nem lehet kiszedni belőle. 1988-ban volt egy csúnya sérülése, amit – jobb híján – szekercével kalapáltam ki akkor. Ennek az emlékeként kacsáz egy kicsit.

Hazaérkezés és ebéd, majd internetes lánckerék-keresés lett a délutáni programom. Végül is többórnyi kutakodás után el kell fogadnom, olyanom van, ami már nincs. De azért még nem adtam fel, a bátonyterenyei³⁷ szaküzlethez írtam egy levelet: tudnának-e rajtam segíteni? Lehet rajtam segíteni? Mindenki új kerékpárt akar alám, én meg ellenkezem. Nem az emlékek miatt ragaszkodom a régihez, hanem mert nem megfizethetőek a hasonló jellegű biciklik munkahely és rendszeres jövedelem nélkül, nekem pedig egyik sincs. (Nagy ügy. Nógrádban élek. Szlamosodó vidéken.)

Miképpen lesz ebből így párhuzamos történet? Vannak, lehetnek párhuzamok, amikor „egyszer sem lehet ugyanabba a folyóba lépni”?

1988. szeptember 25., vasárnap

Kint felhőtlen szerelemmel süt az ébredő nap. Bár kenyereim csak egy fél étkezésre való, úgy döntöttem, míg minden cuccom teljesen ki nem szárad, egy lépést sem teszek Niš felé, mely kb. 60 km-re van.

Pénteken a második főzet levest pásztori idillben vittem véghez; kutya és bojtár nélkül ténfergett hazafelé egy birkanyáj, elől a főkolompos kossal. Az történt, hogy szépen körülálltak, és, mint sokezer szecskaavágó monoton működésének zajában, hangosan csökkentették a fű magasságát ~~hangosan~~ köröttem.

³⁷ Bátonyterenye Nagybátony és Kisterenye közigazgatási egyesítése révén létrejött Nógrád megyei város.

Egyik-másik megnézett magának, miféle szerzet vagyok. Juhászféle, hogy tűz mellett kuporgok? Csak hová rejtettem a subám? Igazán beeevallhatnám!

Most egyébként az autósztroda mellett, valami kifuserált út aszfaltján sátorozok, a menetirányomnak megfelelő jobb oldalon. Idefelé kétszer álltam meg: először vizet inni, másodszer vizet venni. Első megállásomkor a vasúti sínek között, a töltésen botladozott át egy szőke lengyel, ki seftelni van épp Jugóban, és még az éjszaka utazik hazafelé. Majdnem vele azonos térfogatú útipoggyászt cibált magával. Másodszer a benzinkútnál a jugók – miután megtöltötték a kulacsom – és egy lengyel ricse-kendős párt kerítettek, akik Görögországba tartanak autóstoppal. Honfitársaknak gondoltak. Látszott a csalódottságuk. A benzinkutasoké, hogy nem értünk szót. A lengyel páré, hogy nem egy Görögországba tartó autót kerítettek számukra. Én megelégedve tettem el a palack vizet, és folytattam utam. Aztán elért a sötétség, és elért az éhségből származó erőtlenség, mitől szakadni kezdett rólam a víz. A levegő hőmérséklete erre már semmi okot sem adott. Megálltam, és itt kötöttem ki, miután elemlámpásan fölmértem a terepet. Elhagyatottnak és elhanyagoltnak mutatkozott az út. A gaz is itt-ott befészkelte magát az aszfaltrepedésekbe.

Már sokadik éjszakát aludtam belülről is nyirkos hálózsákban, és ez tovább nem megy. A lábaim teljesen elfagytak reggelre, még mindig mintha egy darab jeget fognék meg, ha megtapogatom. Legfontosabb valóban az, hogy száraz legyen mindenem holmim, ha nem akarok fölfázni a földön fekvés során.

*

Mivel föltételezem azt, hogy az élet kalandok sora, föltételezem azt is, hogy most rajtam/velem egy ilyen sorozat megy végbe/valósul meg. Benne vagyok – alaposan. Kalandozom. Kiszámíthatatlanul.

Szellemi kalanddá, fölvirágzássá szeretném tenni az utat, értelmet találni a küzdelmekben. Don Quijote a szerelem ideáljáért szállt síkra és küzdött az igazságért. Magam pusztán szemlélődni akarok, megtalálni azt az embert, aki vagyok, aki lehetek. Küzdelem nélkül megfigyelni, mivé alakít a világbavetettség. Az vagyok-e, maradok-e az, akinek gondolom magam?

Persze elsősorban nem keresni kell az embernek önmagát, hanem megvalósítani. Az, aminek eddig hittem magam, szülőföldemen csak csetlett-botlott, igazán talajtalan volt. Hazaérve talán tudni fogom a nekem való utat, és járni fogom. Merem járni.

Egy időre kedvemre való lenne a pásztori idill is. Megnyugvás és a természettel összeolvadás az, amit együtt érzek benne. Ezt az egységet vágyom, és

talán keresem is. Csak ez-e az az út, amelyen megvalósulhat? Nevezhetem idillinek?

*

Nebezen száradok. Ősz van, erőtlen a nap sugara. Egyelőre csak a sátrat hajtottam össze, minden más nyirkos és hideg. Félmeztelenre vetkőztem, hadd barnuljak, míg ülök. Persze mennem is kéne már, hiszen reggelim se volt tisztességes, a tegnapi vacsorám se, és legközelebb csak akkor eszek, ha kenyérhez jutok. Jó lenne már elérni a tengerpartot is, hallgatni a hullámok duruzsolását, leáztatni bőrömről a hétrét koszt. Nyűgös nomád vagyok.

*

25–30 fok között lehet a hőmérő higanyszála. Édes a napfény, miként a melasz lehet. Elég korán, de hazagondoltam az elmúlt pillanatokban. [Lehet, hogy nem is rossz valahol otthon lenni?!] Szinte éreztem szobám plakátszendjét, a könyveket, melyek olvasásra várnak. Az én otthonom azonban most az út, hol minden meglepetés, mégse az, mert természetes. Természetes, hogy minden pillanatban más. Haladok. Változok? Vagy csak a környező világ?

Szinte karmokat növesztenék, hogy ne legyen hiány, legyen a kaland fönntartások nélküli elfogadása és megélése a cél, s folyton azonos legyek velem.

Tudom, Dardzsilingig csak előre szabadna tekinteni, de ez most olyan, mint az étel kívánata, nyugalmat, biztonságot jelent a mellészegődő érzetekkel. Talvány több küzdeniakarás volt bennem, és mindig végső erőtlenségig hajsoltam magam, igaz, rozszantabb erőnlétben, így most mégis nagyobb utakat szelek át, mint akkor.³⁸ Igaz, erőmre is hosszabban van szükségem. Az út java még előtttem, jobb, ha térképet se nézek. Nem kapom meg a távolság-üveggyolyót. Álmodhatok, álmodozhatok hiába.

Kezdek újra éhes lenni, így jobb, ha pakolok, akár mint is áll dolgaim nedv-tartalma.

*

³⁸ Nem gépeltem itt valamit el? Még azzal a kétnapos kiterővel, amit Szendrónél tettem 1987 nyarán, s a vége az volt, hogy közölték velem, tovább már nincs aszfalt-, csak földút, s el kellett fogadnom egy menetrend szerinti távolsági járat sofőrjének szívességét, aki kerékpárostul visszazállított a Szendrő melletti autópályáig, még annak a kiesett két napnak a hozzáadásával sem hiszem, hogy ennyi idő után nem tartottam lényegesen délebbre. Igaz, akkor egy háromsebességű angol agyváltóval volt ellátva a kerékpárom. Ezt 1988 tavaszán egy francia külső váltóra cseréltem, amely elől kettő, hátul öt fokozatot biztosított. Könnyebb volt megtalálnom az ideális fordulatot, ami többnyire azonos volt az elől nagy, hátul kicsi fogaskerékkel. Huzamos kaptató kellett ahhoz, hogy ebből engedjek.

A világon minden legyőzhető. A félelem, a hideg, az erő, a gyöngeség... Az akarat viszont legyőzhetetlen.³⁹ De elpusztítható a bordozó egyeddel együtt.⁴⁰

*

Niš autóbusz-pályaudvara mellett ülök egy betonvirágágyásban, melyben már csak kórok vannak, meg egy ideig én. Vettem 1400-ért egy kilo kenyeret és azt fogom enni nemsokára. A kenyérért gurulva először nevetni támadt kedvem, mert szembe jött velem elől egy csomó nejlonnal fedett óriási zöld pajzs ~~nejlonnal~~ ~~fedve~~, mögötte szekéren valami, aztán egy nagydobos a monoton ütéseivel, és legvégül pár száz ember, főleg cigányok, feketébe öltözve és kisírt szemekkel. Ekkor döbbsentem rá, hogy egy halottasmenetet látok, az elől menő óriások korszorúk, a szekéren pedig a halott körül ücsörögnek oly sokan. Még nem láttam ehhez fogható kompániát.

Útközben vízért megálltam egy benzinkútnál, hol megmosakodtam és kocsimosó kölykök a kerékpárom is lecsutakolták ellenkezésem ellenére, miért cserébe egy 1000-est követeltek. Persze, ha odaadom nekik, most kenyerem nincs. Egy év alatt minden sokkal, de sokkal drágább. Talán az egytizedét sem éri az akkorról megmaradt dinár. Még 100 kilométer a bolgár határ. Addig ki kell tartania.

Ilyen a világ – nem oszthatom szét, amim van.

A kompániát lefotóztam volna, ha nem lett volna tiszteletlenség.

No tessék! Most meg három fölcicomázott és agyonült hintón vonult egy cigány lagzis menet, mögötte a föltartott kocsisorral. Tülkölve, örömszajjal.

*

Elmellőzött a halál árnya és a leendő életek ígérete: temetés és lakodalom. Egy ember elmegy, egy másik megfog. Melyik a szerencsésebb: aki túl van egy élet tapasztalatán, vagy aki még előtte áll? Benne: néha Menny, többnyire Pokol. A világ mindenképpen olyan hely, ahol lakozik az ember – valahogy, békében vagy békétlenül, társsal vagy társtalan.

³⁹ Húha! Az ember akaratát hányszor letörik, legyőzik. Még talán a rögeszme is legyőzhető, pedig az meglehetősen makacsul tartja magát. Részemről ez egy roppant naiv és idealisztikus kijelentés.

⁴⁰ Ez talán megáll a maga lábán: nem rendelkezünk arra vonatkozó bizonyítékkal, hogy az elhunyt az akaratát képes kinyilvánítani. Ha van olyan, ami az akaratát következménye, akkor annak az akaratának még elevenként szerzett érvényesülést még akkor is, ha az a halála után valósul meg. (Lásd végrendelet.)

2010. június 1., kedd

Ritka alkalom, hogy a 7.00 órás távolsági járaton ülőhely is akad, nem kell állni és szorongani. Ráadásul két egymás melletti ülés marad szabadon. Én az ablaknál, lányom a belső oldalon. Velünk párhuzamosan két nógrádmegyeri legény. A lányom felől ülő a zsebében kotor, s mintha véletlenül kirántana egy használt papírzsebkendőt, amely a földre hull. Aztán előkerül egy másik. Egyet fúj bele, majd ledobja. Nem tudom megállni:

– Disznóólban érzed magad, hogy almozol?

– Tessék?! – szól ártatlan vigyorral, mint aki nem hallotta, vagy azt gondolja, fülem és farkam behúzom, ha elég szemtelenül néz.

Megismétlem a kérdést. A vigyor enyhülni látszik. A mellette ülő hátba veregeti:

– Ott, a disznóólban érzi magát.

Vigyor és csend. Melyik kényyszerűbb? A már földet fogott papírzsebkendők maradnak, újabbak viszont nem dobódnak el, bár ismétlődő orrfújások kísérik a hátralévő utat. Néha már ez is eredménynek számít.

A szerkesztőségi szobában először az előző nap érkezett pályázatokat iktatom.

Mizser Attila 8.30 óra körül – könyvvel a kezében – érkezik. Pénteken számomra szerezte az Európa Kiadótól. Könyvheti újdonság. Isabel Fonseca *Állva temesetek el! – A cigányok útja*. Hihetetlenül figyelmes. Januárban a *Cigányokról – másképp* című kötethez juttatott ugyanígy. Annak nógrádi vonatkozásai is vannak – több szempontból is. Írtam róla a *Palócföldbe*.⁴¹ Ezzel ismét visszakanyarít a diplomamunkám világa közelébe. Érdekel a cigány kultúra, az, ahogyan beépül, jelen van a társadalmunkban. Alkalmadtán gondolkodom is, írok is róla, de nem tartom magam cigánykutatónak. Ettől függetlenül öröm minden hasonló témájú könyv.

Megnézzük a postafiókot, és állva iszunk egy kávé a pavilonsori Édeségboltban. Dög erős. Érzem a fejemen, fájni kezd. Néhány aktuális dolgot átbeszélünk, aztán megyünk a magunk útjára. Én a 10.20-as busszal haza. Írni szeretnék, míg tovább nem állok. Helyette levelek megválaszolásával bíbelődöm.

Ömlik az égi áldás. Apósom óránként szivattyúzza a beáramló talajvizet. Másfél méterig felnedvesedett a pincefal. Mikorra fog kiszáradni?

15.55 – Szécsény⁴² felé utazom. Alig van utas, válogathatok az ülőhelyek között. Ablak mellé telepedek, s azonnal belefogok Lászlóffy köte-

⁴¹ Handó Péter (2010): *Új stratégiák mentén*. In: *Palócföld* 2010/5. 91–94.

⁴² Szécsény kistérségi központ Nógrád megyében. A hozzá csatolt falvakkal (Pösténypuszta, Benczúrfalva) együtt hatezer lélekszámú város.

tének továbbolvasásába. Egyszer csak a fejemen egy hatalmas csöpp landol. Származását egy pillanatig kutatom, féltve a könyvet. Fölötte semmi. Gyorsan visszamerülök a szavak bűvöletébe. Faggatom az összetett képekbe kódolt aktualitást, fölfejtem az irodalmi, filozófiai utalásokat (legalábbis egy részük). Közelembbe lép egy – a reggeli orrfúvós baráti körébe tartozó – srác:

– Mi is itt akartunk a barátnőmmel leülni, de vizes az ülőke.

Megtapogatom a nadrágom. Már valamennyit fel is szippantott a szivacsba zárt esővízből. Megköszönöm, hogy figyelmeztetett. Beljebb ülök. Most már alaposabban le- és felnézek. Látszik az átázás, és hogy a busz mennyezetén híznak az átszivárgó esőcsöppek. Elnyűtt, harminc éve gumikoptató sárga busz.

Szécsényben várok. Talán valamivel többet, mint amennyit illene. Aztán befut az Endrefalván át érkező járatral Csongrády Béla. Gondolom, egyfelé tartunk, Ádám Tamás⁴³ balassagyarmati kötetbemutatójára.

– Mikor megy a busz? – fordul felém.

– Két perc múlva, ha addig beáll, és felszedi a rá várakozókat.

– Később? – és már nézi is a menetrendet. – Pista bácsi rám pirított, hogy még nem néztem meg a szécsényi kiállítását. Fél óra múlva is lesz járat, majd azzal megyek, addig elszaladok a múzeumba.

– Veled tartok. Nekem is volt egy hasonló ígéretem.

– Esernyő? Átázol.

– Majd megszáradok.

Zuhog. A Kubinyi Ferenc Múzeum előterében kopasz fejemről egy mozdulattal lehúzó a vizet. Átfutunk ifj. Szabó István⁴⁴ kiállításán. A benzúrfalvi műteremből ismerős szobrok, kisplasztikák. A Madách Imrét és Fráter Erzsébetet ábrázoló kompozíciót még kisplasztika formájában és mintázás közben láttam. Akkor fél sem tűnt: Madách széles homloka, mandula alakú feje mennyire szokatlan, eltér az általam ismert ábrázolásoktól; mégis, ez inkább emberi. Elmélyülésre azonban nincs idő. Amit hirtelen befogadok, azt viszem magammal.

Csongrády nem érti, hogy ifj. Szabó István a szakma körében miért nem tett szert nagyobb elismertségre. Ez persze teljességében így nem igaz, hiszen a magyarországi szobrászművészetnek volt olyan időszaka, amikor abban ifj. Szabó István meghatározó személyiségként tevékeny-

⁴³ Ádám Tamás (1954, Balassagyarmat) költő, szerkesztő, újságíró. A Komjáthy Jenő Irodalmi és Művészeti Társaság egyik alapítója, később vezetője. Budapesten él.

⁴⁴ Ifj. Szabó István (1927, Dorogháza) szobrászművész, számos köztéri szobor alkotója. Jelenleg édesapja benzúrfalvai lakásában él és műtermében alkot. Nógrád megye képzőművészeti életének meghatározó személyisége.

kedett. Tagja volt annak a bizottságnak, amely eldöntötte, mi jó, mi kerüljön köztérre, s mi nem, kinek a munkásságát érdemes és kell támogatni. Fontos megbízatásokat kapott, és fontos szobrokat hozott létre. Hogy az 1989-es rendszerváltás óta elvértve méltatják, annak egyik oka az apai örökség továbbviteléhez történő ragaszkodása, a másik, hogy a kortárs képzőművészet más irányba tart, mint amit ő képvisel. Ettől függetlenül Nógrád megye legjelentősebb alkotói között tarthatjuk számon, de ebből nem következik egy szakmai elismertség, hiszen ott egészen más szempontok érvényesülnek az alkotások megítélése során, mint amelyek Pista bácsi szobrait létrehívják.

Élénkbarna bőrkabátom színe mélyre vált, mire feljutunk a gyarmati járatra. Magamban bosszankodom a kutyafutta tárlatnézés miatt, másfelől sejtem, hogy újabb utam már nem vezet Szécsénybe a hónap közepi kiállítászárásig, így örülök, hogy legalább láttam.

Gyarmat, Ipoly menti végállomás. Mire elérjük a művelődési ház épületét, érzem, már nedves a zoknim. A könyvtárban vízgyűjtő tálkák, vödörök a polcok között. Egy cserépalátébe Csongrády azonnal belelép. Üres. Pár perccel korábban ebben megelőzte az első érdeklődő. A szék háttámlájára borítom a kabátom. Neonfényben csillog rajta a víz. Béla megtapogatja.

– Olyan bőrszerű – állapítja meg. – Nem ázik át?

– Valóban bőr.

– Ja, úgy, azért nem félsz az esőtől.

Magamban félek, csak nem szívesen mutatnám. „Edzett legény vagyok.” A cipőm is bőr, de az utolsó métereken feladta, nem bírta tovább a vízben gázolást. A dzsekim egyelőre még állja, belülről száraz.

A könyvespolcok közé merészkedek. Mint Tarjánban, itt is a padlóra helyezett edényeken szól a csapadékritmus. Úgy látszik, az eső tudja, mekkora értéket jelent a könyv, csak a sorok közötti járatokba hull. Mikor a könyvtárosok kilónkénti egy forintért viszik a MÉH-be a „fölös példányok”-at, akkor képtelen vagyok ugyanerre a következtetésre jutni. Már illúzióim sincsenek az év eleji salgótarjáni események után, ahol 720 m²-nyi alapterület-csökkentés miatt pontosan ez történt. Mindennek koronázásaként ünnep: L. L. Junior zenéjére lépcső-show az alkalmazottakkal, beszédek, KiViSzi-műsor⁴⁵, állófogadás...

⁴⁵ A KiViSzi színjátszó csoport 1984-ben, Salgótarjánban alakult. Egy ideje a Hibó Tamás Művészeti Alapítvány égisze alatt működik. Ezúttal az alapítvány iskolahálózatának művészeti vezetője, Varga László *Jeremy* című musicaléből adtak elő részleteket.

Ádám Tamás késik. A közönség is. Pang a terem. Hazaérkezik, ám a szülőföld – a lélekszámból ítélve – nem túl nagy érdeklődést tanúsít iránta, költészete iránt. Aztán befut, és minden asztalra juttat egy üveg bort. A miénkhez vöröset. Bacsik Katalin⁴⁶ balassagyarmati költő, nyugalmazott pszichiáter és Szunyogh Pál⁴⁷ tereskei költő gazdagítják az asztaltársaságunk. Az idő múlik, és még mindig kevesen vannak. Számolok: tizenöt fő. A szakadó eső marasztja otthon az embereket, vagy a városvezetés Tamással szembeni ellenérzésében való osztózás? Esetleg a közöny? Ezzel viszont nem szívesen számolnék, mert ezt tartom a legsúlyosabbnak, mivel morálisak a gyökerei; ebből következően majdnem gyógyíthatatlanok. Bármennyi konfliktust is idézett elő a *Polgár*, majd az *Ipoly Hírnök*⁴⁸ lapokban közölt cikkeivel, pillanatnyilag ő a legjelentősebb és legjobb költője Gyarmatnak – ezt tudni illene. Összesen három komjáthyos dugta be az orrát. A többi hol késik? Évek óta szerkeszti a kiadványaikat, gondozza szövegeiket. Már csak az illendőség is úgy kívánná, hogy jelen legyenek. Bizonyára joggal gondolja azt, több *Röpke Íveket*⁴⁹ már nem szerkeszt, a 2009-es – a Komjáthy Jenő Irodalmi és Művészeti Társaság megalakulásának 30. évfordulójára kiadott – jubileumi szám volt részéről az utolsó.

Köszöntő és néhány megszólaltatott vers után Gyimesi László⁵⁰ ciklusról ciklusra ismerteti a kötetet, a legfontosabb jegyeket. Rendkívül alapos méltatás, ugyanakkor túlzó. Ady harmadik, az irodalmi köztudatba való berobbanását jelentő kötetével von párhuzamokat, és az *Apám pornója* jelentőségét ezzel azonos horderejűnek véli. Azt gondolom, ha ez az azonosság fenn is állna, akkor sem lenne/lehetne jelentőségében azonos. A rendszerváltást követően a vers súlytalan műfajjá vált, mert elveszítette társadalomkritikai jelentőségét, merő esztétikumká „silányult”. (Ami egyébként nem tragédia, és talán nem is árt a szövegnek – minőségi szempontból.) Nem hiszem, hogy a pillanatnyi társadalmi berendezkedés közepette ez a folyamat visszafordítható lenne. Ami mégis ezen az aktuálpolitikával átítatott „elveszett hangon” próbál megszólalni, az többnyire közhelyparádévá amortizálódik az olvasása, előadása során. (Ady korában messze nem így volt – gondolom én.)

⁴⁶ Bacsik Katalin pszichiáter, költő, író. Balassagyarmaton él.

⁴⁷ Szunyogh Pál (1963, Balassagyarmat) Teresken élő költő.

⁴⁸ Mindkét hetilapot Ádám Tamás alapította a rendszerváltást követően. Az 1990-es évek elején induló *Polgárt* váltotta fel az *Ipoly Hírnök*. Ez utóbbi az ezredfordulót követően szűnt meg.

⁴⁹ A *Röpke Ívek* a Komjáthy Jenő Irodalmi és Művészeti Társaság évi egy-két alkalommal megjelenő antológiája, amely címet Komjáthy Jenő egykori, Balassagyarmaton megjelentetett lapjától kölcsönözték.

⁵⁰ Gyimesi László (1948, Keszthely) író, költő, kritikus. Budapesten él.

A rendezvény még nem ér véget, de 17.55-kor Csongrádyval elrohantunk a „buszunkhoz”. Az indulása 18.00 órára van kiírva, 18.05-t beszél a hangosbemondó. Majdnem ekkorra be is áll a járat. Senki se dohog, a sofőrök egy részénél Nógrádban ez a gyakorlat honosodott meg, az utasok természetesnek veszik, hogy egymást tiporva nyomulnak fel a késésben lévő buszra. Felszállunk, aztán négy mátraverebélyi cigány nő próbál családi jegyhez jutni. A sofőr kéri, a fiatalabbak igazolják, hogy még diákok, és jogosultak a kedvezményre. A középkorú testes matróna azonmód magából kikelve üvöltözni kezd, fenyegetőzik. A sofőr türelmes, közli, a teljes árú jegy mennyibe kerül, s amennyiben ezt nem hajlandók kifizetni, hagyják el a buszt, vagy különben kénytelen lesz rendőrt hívni. A matróna hangja egy oktávot emelkedik, s vagy ötven decibelt. A sofőr telefonért nyúl. A dulakodás esélye terjeng a levegőben. Mindenki figyel, latolgat. A sofőrrel átellenes oldalon, az első kerék fölötti ülésen helyet foglaló, harmincas éveiben járó férfi feláll, igazolványát mutatja, határozott hangon intézkedik.

– A rendőrségről jövünk. Maga is ott volt – hepciáskodik a matróna a civil ruhás rendőrrel szemben, s nem tágítanak, utazni akarnak, és 90%-os kedvezményt jelentő családi jeggyel.

A rendőr tagadja, hogy találkoztak volna. A feszültség fokozódik az új szereplő színrelépésével.

Az egyik tizennégy évesnek mondott lánytól megkérdezi a rendőr:

- Mikor született?
- 1982...
- Akkor hány éves is maga?
- Tizenhét. – [2010-ben?]
- Még tanul?
- Igen.
- Diákigazolvány?
- Elveszett.

Közben a rendőr „tárcsáz”, beszél az őrre, hogy küldjenek egy járőrautót az „imént elengedettekre”. Erre a nők elhagyják a buszt, de szitkozódásuk továbbra is hallatszik, nem mennek vele messzire. Akiknek útját állták, felszállnak, indulunk. Próbálok kitalálni, miképp kerültek Gyarmatra, mi dolguk lehetett a gyarmati rendőrségen. Feltehetően lopás miatt vihették be őket. A mátraverebélyi cigányok egy része az utóbbi években szervezett bolti lopásokból él. Nők három-négy fős csoportokba verődve keresik fel többek közt Salgótarján nagyobb üzleteit, s ott az eladók figyelmét elterelve-megosztva próbálnak ezt-azt eltulajdonítani.

Lehet, hogy Gyarmatra is kiterjesztették a hatókörük? Hogy Tarjánig eljuthassanak, ahhoz közel négyezer forintra lenne szükségük. Aligha van ennyi pénzük. Gyalog? Szakadó esőben 50 km-t? Én a helyükben mit tennék ebben a helyzetben? Vajon a rendőr akkor is intézkedik, ha a buszsofőr nem tud, nem akar telefonálni? Ciki lett volna, ha a kollégái a buszon ülve találják?

A négyes ülésen, egymással szemben, beszélgetünk Csongrády Bélával. Varrjuk az imént keletkezett szálát, és szőjük Nógrád megye szociális szövetét. Munkanélküliség, perifériára szorult csoportok, kilátástalanság. Már két generáció szocializálódott erre... Mire is? A mai vidéki magyar valóságra. Ami nem feltétlen és szükséges következménye egy rendszer-váltásnak. Annak viszont igen, ahogyan lezajlott. Mondhatnám azt is: társadalmi együttélésre alkalmatlan életstratégiák jöttek létre, amelynek kialakulásában, ha bűnösségről kell beszélnünk, akkor össztársadalmiról kell. Az elcsúszáshoz nélkülözhetetlen az, aki elcsúszik, de az a banánhéj is, amelyen elcsúszik. Ebben az esetben viszont ez a banánhéj nem egyedi cselekvés következményeként került a talpak alá.

Endrefalvánál már nyugtalankodom, a gyarmati incidens miatt késünk, Kishartyánban nem érem el a megyeri járatot, hiába tart a zagyvapálfalvai⁵¹ vasúti felüljárónál már negyedik hónapja a hídburkolat-felújítás (és még ki tudja meddig, hiszen egy hete sincs, hogy az egyik felét „befejezték”), este felé már kevés az utas, gyorsak a járatok. S hogy mennyire? Nagyon.

Pénteken a PIM-ből jövet, Salgótarjánban, a szécsényi leágazásnál majdnem sikerült elérnem a 18.35-ös megyeri járatot. Miközben a mikrobuszal lassítottunk az egyik oldalon, az aközben húzott el a másikon. Utána eredtünk, hogy megelőzzük és átszálljak rá – ne kelljen két órát várakoznom a következőig. A Zsidó-hegyről lefelé tartva, egy pillanatra feltűnt a jármű hátulja, aztán Kishartyánon belül, a megyeri leágazásnál megint egy rövid időre. A temetői buszmegállóban állt, de mire odaértünk, nyoma veszett. Ahogy a Hencse⁵² tövében lévő kőkereszthez közeledtünk, Szászi Zoltán megszólalt: „Krisztus előtt kilencvennel.” De ez a „kilencven” is csak arra volt elegendő, hogy még egyszer, egy pillanatra lássuk az előttünk húzó busz farát, amint eltűnik a Sóshartyánból kivezető

⁵¹ Zagyvapálfalva Andrásfalva és Pálfalva községek egyesítésével jött létre 1910-ben. Jelenleg Salgótarján városrésze.

⁵² Hencse-hegy Kishartyán és Sóshartyán között található miocén kori homokkő hegy, amelyet az Északi-középhegységben rendhagyó, alföldi homokpuszta-gyeppekkel rokon növényzete miatt 2004-ben természetvédelmi területté nyilvánítottak.

part tetején. Vagyis az az egy-két perces megakadás estefelé már nem sokat ért a reményeimet illetően.

Egy buszmegállóban ácsorgó fiatal párt kérdeztem a „járatom” felől, majd nekivágtam a dézsából öntözött útnak. Ismét lemaradtam, percekkel korábban elment a busz Megyer felé. Jobban meg már aligha ázhattam át, csak a kabát alatt voltam száraz. A szembejövő oldalon haladtam előre. Fel sem merült bennem, hogy lucskosan valakit is leintek. Minek áztassam el bárkinek is az autója belsejét?

Épp csak kértem a faluból, megállt mellettem egy szemből érkező személyautó.

– Szállj be, ne ázz! Hazaviszünk – szólta ki Sarankó Krisztián.⁵³

– Hiszen ellentétes irányba tartotok.

– Hartjánba megyünk, csak Anna⁵⁴ későn szólta. Úgy fordultunk vissza.

Elvoltam magamnak, míg mentem az esőben. Nem tűnt fel, hogy a túloldalon elmellőztek. Kicsit meghatott a visszafordulásuk. Másfelől – azontúl, hogy még húsz percet nem kellett gyalogolnom – örültem az együttlétüknek. Mennyi praktika próbálta őket elválasztani, aztán mégis a szerelem diadalmaskodott. Ritka csoda.

Gatyáig vizesen szállítottak haza. Rég nem áztam ennyire át. Talán csak Görögországban, Neos Panteleimonnál⁵⁵ zúdult a nyakamba hasonló mennyiségű eső, amikor a várának megnézéséből visszatértem az út mentén hagyott kerékpáromhoz.

A pincében halat tarthatnék, annyi víz fogadott. Éjfélkor még szivatytúztam. Nem lesz már jobb dolgom? Víz, víz, özönvíz...

1988. szeptember 26., hétfő

Tegnap még sok volt a lábamban, mikor Crvena reka⁵⁶ közelében leálltam az óriás telehold fényénél, abbahagytam a kockáztatását személyi épségemnek [igaz, a kockáztatás kényszerhelyzet volt, előbb nem bírtam letérni az útról, csak legföljebb egy szakadékba].

A nap még nem látszik, a hegyek beárnyékolnak mindent. Hogy a sátorbejáratot megnyitottam, rögtön beslisszolt egy pók, de rajta kívül van egy meztelen vendégem is. Mindegy, lány vagy fiú – kisé nyálkás, mert csiga – kipenderítem, hogy legközelebb csak a fűszálakat érinti a testével.

⁵³ Sarankó Krisztián Sós Hartjánban él, harmincas éveie elején járó fiatalember.

⁵⁴ Katona Anna Sarankó Krisztián felesége, két gyermekük édesanyja.

⁵⁵ Neos Panteleimon középkori várral rendelkező görögországi település az Olimposz közelében.

⁵⁶ Crvena reka Ništól 27 km-re, keleti irányba fekvő, 500 lélekszám alatti falu.

Sietnem kell a Bulgáriába való átjutással, mert már megint csak egy szűkös reggelire van kenyerem, dinárom meg csak apró, amiért...⁵⁷ se adnak. Ezt kell beosztanom.

Valahonnan nagy hangerővel szól a jellegzetesen szerb ívelésű zene, mely fülemnek kellemes élmény. Nekem is énekelni kéne, mint a madaraknak, s úgy várni a hegyek csúcsára gördülő napot. Világra énekelni, mint Hamvas Béla hőse a Karnevál című regényében.

A reggeli finom felhők véglegesen felszívódnak az ég kékjébe. Egy ideig oszlottak, új és új alakzattá álltak. Formáikba ismerős dolgokat képzeltem bele. Ezzel múltattam az időm.

Ismét meleg nap lesz, csak az éjszakák iszonyúan hosszúk. Lassú lovon jár a pirkadat, nehéz kivárni. Ha sok pénzem lenne, a sötét beálltával leülnék egy presszó teraszára, és írogatnék, mint most, a magam kedvtelésére, de ez a sátorban nem megy, nem győzném a lámpám elemmel, pedig sorjáznak olyankor nyelvemen a gondolatok, és talán verssé is tudnának szerveződni.

Virágzó lucernák fogják körbe a sátrat. Gyönyörűek és kellemesek a maguk lila bojtjaival.⁵⁸ Itt annyira természetes ez a szín, mint amennyire ruhán nem.

Találtam még egy meztelent. Méretét tekintve kölyökkorút, mégis a sőtartómat nyalogatta. Lehet, hogy egy vén kecske bújt meg benne?

*

Pillanatok alatt megfeketedett az ég. Hűvös van. Csupa dér a táj, és látszik a lebelegtem. Lőttek a derűs és meleg napnak. Szurkolok, hogy legalább eső ne legyen. A határtól 70 km választ el, és a kenyerem oly jól sikerült beosztani, hogy egy kicsi még mindig maradt. Mellettem asszonyok törik a kukoricát, majd a szárazakat öszvér hátára rakják. Silóba viszik? Ügyet sem vetnek rám, a dolgukkal törődnek.

Nem tudom, reális-e tovább várakoznom, hiszen időt vesztek, míg itt ülök.

*

⁵⁷ Meglehetősen szemérmesen... (Voltam én akkoriban szemérmes? Emlékszem, egyik kéziratomat gépelésre odaadtam a megyeházán titkárnősködő, gyors- és gépíró gimnáziumi osztálytársamnak. A szövegtől való pironkodásától összeviszsa gépelt. Ekkor határoztam el véglegesen, hogy mással nem gépeltetek.) Szóval nem takarékoskodtam a szavakkal, innen mégis kispóroltam egy nem túl tetszetős kifejezést.

⁵⁸ Lilának lila a lucernavirág, de amikor virágzásba kezd, már nem túl magas ahhoz, hogy sátrat verjen benne az ember? Ha meg frissen kaszált, akkor fakírnak kell lennie, hogy eltöltsön a kemény, fölfelé meredő csonkokon egy éjszakát. Inkább a herefélék valamelyikére gyanakszom. Például a vörös here is időnként lilás színben pompázik. Feltehetően egy általuk belakott területre verhettem fel a sátram.

Nagyot buktam az imént, mert „sötét volt, akár egy fasírtban”. Behajtottam Pirof⁵⁹ hülye alagútjába, nem véve észre, hogy kiégett az első izzóm⁶⁰, és semmit sem fogok látni, ha éppen egyetlen autó sem világítja meg a föld alatt kanyarodó lyukat. Szerencsétlenségemre nekiszaladtam a járdaszegélynek, ami kiütötte alólam a nyeret. Távolból hallottam egy utánam jövő jármű zaját. Mint akit leforráztak, úgy pattantam fel, tapogattam ki a falat és húztam magamhoz a kerékpáromat. Hamarosan átmeneti világosságot gyújtott, centikre elsuhant mellettem egy kamion. Míg jobbal a falat tapogatva, balra a kerékpárt tolvaj előgyalogoltam a sötétségből, égni kezdett a bőröm. Jobb oldalamon a térdem, a farom és a vállam kisebb-nagyobb horzsolásokat szenvedett. Most az alagút túloldalán, egy csörgedező patak kőhídjának vastkos kőkoralátján ülök. Az imént ment el mellőlem egy gatyás, mellényes, csupatakony emberke. 70 felé járhatott. Úgy festett, mint egy lóarcú túlkoros hippi. Amikor megálltam, éppen a híd alatti vízben matatott, egy nejlonszatyorba szedett valamit. Meglátott, azonnal fölkapaszkodott a meredek parton. Lábára Van Gogh elcsámpázott bakancsát húzta fel. Már-már morbid divatbeli sokszínűséget árasztott a viselete. Valami olyasmit zagyvált, hogy német tolmács volt. Mondjuk, jól is beszélt a németet (hozzám képest). Elég furcsa motorkerékpárja a közelben áll, az úttest túloldalán. Szerintem egy Harley Davidsont utánozna, de csak a kormány állása, a kerekek távolsága tűnik valódinak. Tankja íveltsége a magyar Pannóniakéra emlékeztet. Az egész olyan innen-onnan összebuheráltként hat. Érdemes lenne őket együtt lefotózni. Amint fölül a motorjára. No de sebeim tisztításával törődjek inkább! Azért egy a fotót a motorról megengedek magamnak.

*

Kitisztítottam a sebeim, feltörtem egy jódapullát, és fertőtlenítés céljából rozsdabarnára locsoltam vele a váladékozó részeket, valamint a környéküket. Rám férne egy alaposabb csutakolás. Az öreg jelenlétében mégsem akarok meztelenre vetkőzve a híd alatti vízbe merülni. Marad, nem áll tovább. Nekem kell útra kerekednem.

*

Pirof után néhány kilométerre vagyok, és süttetem a hátam a perzselő nappal. Számomra nyári ez a meleg is, az éjszakák viszont a rengeteg harmattal nem.

⁵⁹ Pirof közel húszezer lélekszámú város a Nišava partján, a bolgár határtól 29 km-re.

⁶⁰ Sokadik alagúton voltam aznap már túl. Menet közben mindegyik bejárata előtt előre hajoltam és a kerékhez nyomtam, kattintottam a dinamót. Nem számítottam rá, hogy ezúttal fény nélkül maradok. Az úton elsősorban kamionok közlekedtek, többnyire konvojban.

Túl vagyok az ebéden, és mindkét műanyag flakonom eldobtam. Amiben tegnap csináltam tejet, bűdös lett, és amiben az imént, az is hasonló sorsra jut, hát felesleges cipelnem. Bulgáriában a kenyér mellett veszek flakonos üdítőt is, és a probléma meg van oldva. A török tengerparton hálósákat és oldaltáskát is varrhatok [az eséskor kiszakadtak]. Most nem akarok bajlódni vele. Húzni az időt.

Vajon lesz-e nyitva Szófia előtt üzlet?

Milyen egyszerűvé redukálódik az emberi összes problémája, ha azt a szükség diktálja. Enni-üríteni, mit és honnan hová.

Keresem az út értelmét, mit most abban látok, hogy minden út visz valahová, ahol egy ideig révből lehet az ember⁶¹, míg új utakra nem szegődik ismét. Egyébként a legjobb utak szellemi természetűek, s ha így nézzük, akkor én a legrosszabb utat taposom éppen.

*

Nem az út fél attól, hogy nem jutok rajta végig.

*

Valahol Dimitrovgrad⁶² előtt letértem egy földútra, amely levitt a Nisava partjág. A mézsfehér sziklafalak tövében, a köveken zúgó, habzó folyó felett kanyarogva elhatároztam, hogy az első adandó alkalommal lehúzódom a partra, és megmártózom a vízben, Bulgária földjére megfürödve lépek.

Annnyira szokatlan volt a lehetőség, hogy egy kicsit túl is szaladtam a leágazáson, úgy kellett visszafordulnom. Egyetlen, rogyantságából ítélve elhagyott, kétszintes épület állt ott, ahol lekanyarodtam. Ám a vízpartról már ez sem látszott. A folyó tükre ezen a szakaszon kisimultnak, úgy húsz méter szélesnek mutatta magát. Szokatlanul nyugodtnak és terebélyesnek a korábban megfigyeltekhez képest. Az autópálya messze fölöttem, erdővel övezve kanyargott. A túlpártot magas sövény szegélyezte, vörösbe hajló levelekkel. A terep fölmérését követően pucérra vetkőztem és – szappannal a kezemben – óvatosan bemerészkedtem a meglehetősen hűvös folyóba, egészen a közepéig, ahol alig térd fölé ért a víz. Nem erre számítottam – valljuk be. Megmártóztam, és épp csak szappanozni kezdtem magam, amikor vonat hangjára lettem figyelmes. El nem tudtam képzelni, merről jön, hová tart, a hegyek visszhangozták zakatolását. Aztán egyszer csak

⁶¹ Az út célja a megnyugvás, a nyugalom elérése?

⁶² Dimitrovgrad (régén: Caribrod) Szerbiához tartozó, többségében bolgárok által lakott, tízezer lélekszámot meghaladó határváros.

a túloldali sövény fölött föltűntek a szerelvények ablakai, néhány kifelé könyöklő alakkal. Szappanhabba burkolózva álltam, és megrökönyödve figyeltem, míg alkalmi közönségem tovasuhan. Utána befejeztem a tisztálkodást, a parton megtörülköztem, újrájódoztam sebeim, majd folytattam utam.

*

Épphogy átléptem Bulgária~~at~~ földjére, rögtön két frászzal kezdtem az ország megismerését; első: hátsó kerekem kissé laposnak bizonyult, fújtatással segítettem rajta; második: éreztem, valami erősen visszafog, aztán súrlódás hangja következett; gondoltam, küllőtörés; szerencsére nem, csupán a szárnyascsaovar fellazult, és ki tudja, mióta tepertem félrefordult kerékkal. (Jó, hogy ki nem esett alólam. Bár amilyen súllyal nyomom rá a vázat...) Nyolcasom is van, de a tengerpartra tartogatom az orvoslását. Feltehetően az alagútbeli esésemkor szereztem, de korábban nem tűnt fel.

Idefelé azon töprengtem, hogy a valóság szavakkal éppoly megfoghatatlan, mint a köd. Látjuk, körülvesz, de nem tudjuk megérinteni. Hogy mégis beszélünk róla, kísérleteket teszünk a leírására, játék, mint a gyereknek a papás-mamás. E nélkül a játék nélkül viszont nincs értelme semminek.

Benne vagyok valamiben, amit valóságnak nevezek; a nevesítem által válik valósággá, különben létezve nem létezne. Csak a szavakban előhívott realizálódik, lép elő a semmiből. A többi a létezésen kívül marad, elvész a felismerése, felismerhetősége elől.

Mit tudok megírni, leírni egy-egy leállás alatt az útból? Miféle törpe valóságot? S talán több se marad a tapasztalásból, mint ez. Néhány eseményt vagy helyzetet regisztráló mondat.

No de hajtsak, mert kenyér nélkül maradok! Különben fölöslegesen kopog a szemem, küldi az éhségjeleket.

*

Az ember tervez, de a megvalósulás kivégzi a legbriliánsabb tervet is.

Az emelkedőn meg kellett állnom harmadszor is, akkor a fékgumi súrolt. Aztán az első településen⁶³ próbálkoztam kenyérkereséssel, de hiába. Végül elindultam Szófiának, bár a nap már lement, annak reményében, hogy ott ~~tesz~~ találok majd nyitva lévő üzletet, melyben vásárolhatok. 14 km-rel a cél előtt, mivel erőlködtem erősen egy parton fölfelé, mert a legerősebb fokozaton hagytam

⁶³ Dragoman török eredetű településnév, állomást jelent. Négyezer lélekszám alatti kisváros.

a gépet, egy rendőr le akart zavarni a sztrádáról [bár rá hallgattam volna]. Értetlenkedtem, mint aki egy kukkot se ért, erre feladta, továbbhajthatam. *Begurulva Szófiába* – a 20–30 cm mély csatornanyílásokat kerülgetve, s egyik-másikba bele-belezakkanva, ha nem lehetett körbeszalomozni a mögöttem jövők miatt –, az első éttermet lerohantam, hol ételt és kólát rendeltem. Hamarosan *Az asztalomhoz csapódott egy erősen ittas alak*, arcán egy-két napos borostával, *ki gesztusaiban és stílusában hasonlított egy hazai, tehetségét elvesztegetett „festő”-re.*⁶⁴ Mindenesetre kikényszerített egy számomra többé-kevésbé kellemetlen bájcsevegést. Iszonyúan nehezen értettem, amit francia, angol és bolgár keveréken összehordott „folyékony” nyelven. Annyit ~~mit~~ végül is kiszűrtem az egészből, hogy technika-fizika szakos egyetemi tanár, és meg akar hívni a lakására aludni. Borából megkínált, így magam is rendeltem egy üveggel, *mit szintén benyakaltunk a nagy egyet nem értés közepette. Végül kirakták szegény fejét, mikor már a sokadik pohár bort lötytyintette szét, illetve, hogy egy másik asztalkendőt, hogy törlerongynak fölszabadítson, a rajta lévő vázából, valamint a hamutartóból kidöntötte a tartalmakat a földre, az üveget meg a székre helyezte.* Ezt már úgy sem voltak hajlandóak elnézni neki, hogy dollárral fizető idegenként próbáltam kimenteni. *Ahogy ő távozott, távoztam én is. Kenyeret akartam venni, bár 11 elmúlt, s összevissza tekeregtem a városban. Tompa agyammal behajtottam a villamossínek közé, ahol megszorult a kerekem, mit ugyan egyetlen rántással kiszabadítottam menet közben, de csak annál nagyobb bajomra. Először azt hittem, küllöm tört, de rosszabb esett, a ráf rogyant meg egy helyen, mit esetleg kiküllözés útján lehet helyrehozni. Hirtelen küllőhúzó és a kerék elmozdítása segedelmével annyit igazgattam az egészen, hogy gurul, de a szerviz így már sürgössé vált. „Zakatolva” haladok.*

Most egy fűsötét parkban ülök, és itt várom be a reggelt, hogy csekkjeim⁶⁵ beválthassam és kényerem legyen, mert a következő nap a rostokolásé lesz, illetve szervizelésé. Valahol Szófián túl. Így a városban szét sem nézhetek. Legföljebb egy futó pillantásig.

Azt hiszem, már kedd van, és érzem, hogy múlik a bor ereje, és egyre inkább fázom. Különösebben nincs hová mennem, a város szívében meg sátrat nem verhetek. Kényszerűen várakozom.

Csupa szerencsétlenség volt ez a hétfő. Kicsit talán világfnak éreztem magam, ennek köszönhető, hogy ~~viszen~~ a pincérnő után is, mert nem ugrott azonnal az asztalomhoz, magam mentem ~~utána~~, hogy felhívjam a figyelmét a gyom-

⁶⁴ Tehetségét ekkorra már nem csak elfecsérelte, hanem el is pusztította, teste a temetőben nyugodott. Inkább grafikus volt, abban alkotott jelentősebbet.

⁶⁵ A salgótarjáni OTP-fiókban levát nem kaptam, csupán egy csekket, amelyet a Bolgár Nemzeti Bank valamelyik fiókjában válthattam be.

romra, szomjamra. Mindenesetre amilyen kócos, koszos és ~~nem~~ elegánsnak nem mondható vagyok a rövid gatyában, ugyanolyan követelődző voltam. Pedig a bor csak azt követően jött!

Azt hiszem, leoldom a hálósákokat és betekerődzöm, hadd csináljak egy kis munkát a rendőröknek is. Mert mire fölvernek a fáradtságból!

Nem lennék velem szemben intézkedő rendőr. Ebben az állapotomban semmiképp.

*

Majdnem megváltottam a világot, csak a világ rájött arra, mire készülök, s összezavart mindent. Még engem is.

Vörös és kék

Quattro stagioni

„És mi egy fa, mit jelent látni?”

Ma voltam a Kiserdőben. Fel kellene hagynom a közhelyszerű dolgok lejegyzésével. Már megint megjelent az a nember, vagy démon, az Erdő Királya, vagy ez csak az árnya volt, illetve az *enyém*, és megfenyegetett az ujjával. Akkor is, ő legalább figyelmeztet. Bármennyire is vonz a világ, mint él-vezet, vagy mint fájdalom, elégedetlen maradok, sőt csalódott, ha nincs az a másik, az a másmilyen, ha nincs szabadság, bizonytalanság, azaz távollét *a végső soron*. A távollét bizonyossága! Minél sajátosabb él-vezet és minél sajátosabb fájdalom, ez a kiút. Mégis, az írásnak a reménykedést kell szolgálnia, léteznie kell az őszinteségnek, legalább mint szándéknak (követelménynek), mint kiindulópontnak, ez az a jószándék, amin már fönnakadtam az imént. Nagy „Igen!”-t mondani az életre, sőt magára a távollétre, a nem létezésre is, ami az élet legnagyobb igazolása. Anélkül semmi nincs. Egyébként nagyon unalmas lett élni. Az a sok bokszolódás semmiért. A város igazi Pokollá változott, tömve a mindenfelől beáramló népséggel, akik csónakokkal jönnek. Ma, amikor tüzek égnek Gyúrvidék peremvidékein, általános a mohó kapkodás *ezért meg azért*. De legtöbb a taxis, amerre csak nézel – taxi. De kiket visznek ezek? Úgy látszik, önmagukat. Nincs más dolguk a nembereknek, mindez csupán paraván. Mivel foglalkoznak ezek? Több taxis testvériség is létezik, akik állandó háborút folytatnak egymással az aszfalton. Minden testvériség mögött egy policiai, pardon, politikai párt áll. Állandó verekedések a kuncsaftokért, mivel sokkal több a taxis, mint a kuncsaft. Mindegyik felfegyverkezve pisztollyal a kormánya alatt. Mint a reneszánsz kori fegyveres társaságok, akik állandóan növelték a feszültséget a poliszban.

Az imént hallottam a hírekben, hogy reggel a Crveni čoton (a Tarcál hegység csúcsa) találtak egy kiégett taxit, amely a Montegi testvériséghez

tartozott. A taxis eltűnt, tulajdonképpen taxisnő, nem találtak holttestet a helyszínen. Egy bizonyos Ács Feridáról van szó. Ismertem őt, osztálytársam volt az általános iskolában. Valójában ő volt a mi védelmezőnk a negyedben.

Állandóan kivont karddal állt és ügyelt. A Papp Pál utca és az Arsa Teodorović utca, az egykori Vörös lámpás utca sarkán élt. Ő volt a legtestesebb és a legerősebb az osztályban. Könnyedén ellátta az összes férfi bajját. Különös atlétikai képességekkel rendelkezett, tizennégy évesen negyven méterre hajította a gerelyt. Fivéreit a Retkelő (Gyúrvidék központi része) veszélyes fiúként ismerték. Ő viszont jólelkű volt, megpróbált ellenállni az őt körülvevő bűnözésnek és nyomornak. Hozzám mindig jó volt, mintha a nővérem lett volna, egy szikrányi irigység nélkül, annak ellenére, hogy tudta, jobb körülmények között élek, mint ő. Emlékszem, történt egyszer, hogy a tanév végén az osztályunknak osztályképet kellett készíteni az iskolaudvarban, az osztályfőnökkel, azt hiszem, nyolcadikban. A fizikatanárunk fényképezett bennünket, aki egy rettenetesen ideges és eléggé beszámíthatatlan ember volt. Egyik pillanatban, a fényképezőgép előkészítése közben, úgy tűnt neki, mintha egy tükröből visszaverődő fényt látott volna. Úgy képzelte, hogy valaki el akarja rontani a felvételt. Elkezdett hisztériázni és tettes után kutatni. Mivel nem találta meg a tükröt, ragaszkodott hozzá, hogy rögtön adják át neki. De a tükröcske nem került elő. A visszfényt valószínűleg valaki az iskola második emeletéről villantotta, és aztán eltűnt. Az osztályfőnökünk hallgatott, tudta, hogy a bolond fizikatanárral mindennemű magyarázkodás felesleges, egyszerűen nem akart veszekedni. A végén a fizikatanár, hogy levezesse a feszültségét, Feridához lépett, aki a hátsó sor szélén állt, mivel ő volt a legmagasabb, és lekevert neki egy jókora pofont, mint ügyeletes bűnösnek, mindannyiunk meglepetésére. Mindenki elnémult. A helyzet feszültté vált. Fennállt a veszélye, hogy Ferida visszaadja a pofont, főként azért, mert nem vétett semmit. Egyébként balból irtózatosat tudott ütni, még hozzá úgy könyékből, backhandból, ahogy mondják. Félelmetes ütése volt, megérdemelten tapasztalták néhányan. Tudtuk, ha megüti, szétveri. A fizikatanár kis termetű volt, ággyal együtt harminc kiló úgymond, de egy mérges alak, gyakran kulcsomóval verte fejbe a diákokat, ez volt a különlegessége. Egy pillanatban észrevettem, hogy Ferida és Strocsek, így hívták az osztályfőnökünket, összenéztek, és Ferida abban a pillanatban lehiggadt, visszatartotta a dühét, és megállt. Megbízott Strocsekben, és hallgatott rá. Szerencséjére, mert ha visszaadja a pofont annak a bolondnak, biztosan kidobják az iskolából, attól függetlenül, hogy ártatlan, és akkor veszélyes irányba terelődik az élete. Semmi új nincs abban, ha elmondom, ha elmondom, mennyi félreértés volt

gyerekkoromban a felnőttek és a gyerekek világa között. De egyszerűen hihetetlen, hogy a felnőttekben, főként a férfiakban, nagyon kevés gyerekkori emlék és tapasztalat őrződik meg, amely segítségével kikerülhetnék azokat a hibákat, és gyakran megmagyarázhatatlan igazságtalanságokat és gorombaságokat, amiket a gyerekek ellen vétenek. De hagyd a gyerekeket, barátom, már a gyerekek sem a régiek. Utoljára a Futaki úti Katolikus temetőben láttam Feridát. A hetvenes években, míg a Tesla lányai utcában lévő városi kommunában éltem barátaimmal, nyaranta, korán reggel, ha szép volt az idő, ki szoktam menni a házunktól csupán százméternyire levő temetőbe. Leültem egy sír melletti padocskára, és pipáztam. Élveztem a hely megtört csendjét. Egy reggel egy ismerős személyt pillantottam meg a síremlékek között. Ács Ferida volt az. Biztos ő is meglátott, de eltűnt, visszahúzódott. Nem akart zavarni a meditálásom közben. Nagyon belátó volt. Legalábbis feltételezem, hogy ez volt az oka. Mégis, arra gondoltam, mit kereshet ez ilyen korán itt a temetőben? Később találkoztam valami K. Zorannal, aki szintén velünk járt az általános iskolába, és megtudtam tőle, hogy Ferida arbeitolt néhány évet Németországban. Ott férjhez ment egy tunéziaihoz, aki két év múlva elhagyta Feridát. Azután hazajött Gyúrvidékre és taxisként munkába állt, de nagyon szenvedett ettől az elválástól. Mindenkinek azt mondta, hogy megöli magát, hogy nincs semmi értelme az életének. Gondoltam, beszélek vele, ha találkozunk egyszer. Azon a reggelen a temetőben teljesen közel voltunk egymáshoz, voltaképpen összetalálkoztunk, de némán, szó nélkül. Majd évek múltak, és útjaink nem kereszteződtek. Most már, úgy néz ki, késő. Mégis, mintha állandóan éreztem volna a jelenlétét, a tekintete kísért, bármerre jártam.

Természetesen, minden öngyilkosság, ha valamilyen körülmény, valamilyen előzetes tett eredménye, valójában gyilkosság. Az ember erők hatalmában él. Ha valaki rávette az öngyilkost e tetre, akkor voltaképpen megölte. Ezek szerint az öngyilkosságnak szabad akarátú tettnek kellene lenni, önkéntes halál az Egyesült Királyságban, vagy bárhol a világon, csak úgy a semmiből, ok nélkül. Hirtelen! Habár gyilkosság is lehet, Sztavrogin ezt nagyon jól tudta. Tiszta filozófia. De ez csak egy eszme. És nem is olyan új, régi mese ez, olyan régi, mint a nember.

Gyilkosság vagy pofon? De a gyilkosságokról és a pofonokról szóló történetek között nincs semmi különbség. Az üzenet ugyanaz. Mégis, a pofon egyfajta kommunikáció, a gyilkosság, illetve az öngyilkosság ellenében, ami egyáltalán nem az. Minden történet lényege, alapmomentuma valójában a gyilkosság, mint az élet legsúlyosabb tette, megszakítás, amely

egy teljesen új rendet hoz létre. A gyilkosság, vagyis az öngyilkosság, az erőszak általi elhalálozás, a nember legnagyobb kísértése, mint az élet, azaz a halál igazolása. A Bűn és bűnhődés ennek klasszikus példája. Mégis, a pofon egy travesztia, simogatás. Az csak egy véletlen, ellentétben a gyilkossággal, ami határozott szándék függvénye. És a hirtelen gyilkosság?! Hm, hm! Az mégiscsak egy fajta pofon. Tehát a pofon minden irkafirkálás, minden felületes írás kulcsfontosságú momentuma. Joyce Ulyssesében csak verekedés tört ki. De pofon, majd öngyilkosság? Valaki öngyilkos lesz egy pofon miatt, egy üzenet miatt, attól függetlenül, hogy ő az üzenet feladója vagy fogadója. Egyszerűen megszakítja a kommunikációt. A dolgok váratlanul komollyá válnak, nehézzé. Az irkafirkálás tüstént mélyebb és hűvösebb vizekbe zuhan, súlyossá lesz.

Eszembe jutott újfent az a két kioszkrablás a Futaki parkban. Felmerül a probléma: vajon a büntett azonnal integrálisan bemutatott-e, ugyanis az elkövető ismert, az írás pedig egy fajta nyílt vizsgálat, amelynek értelme az elkövetőt az igazság színe elé állítani, vagyis a tettet a lelkiismerete elé állítani. Itt ugyancsak a Bűn és bűnhődés a klasszikus példa. Illetőleg, ártatlanságának bemutatása. Miért adta fel magát rögtön Žerlinski művész úr? A bűnügyi regényekben általában ismeretlen a büntett elkövetője, így az írás, azaz az olvasás a kíváncsiság, a megismerés szükségességének kielégítése. Ki az elkövető? Nagyon jó példa erre éppen az a kioszkrablás, minek folytán megöltek két ügyeletes rendőrt. Mellékes dolgokra irányult a figyelem, az élményt mellőzték. Ha pofonról vagy verekedésről van szó, mindig integrális helyzetet mutatnak be, minden tény ismert, és csak értelmezni kell, kideríteni az indítóokot, tolmácsolni az üzenetet. Tehát kommunikáció és élmény. Látvány. A gyilkosság után a lopás a következő kulcsfontosságú momentuma minden történetnek, de innentől már a tragikus komikusra vált. Minden lopásban van valami nevetséges, bármennyire is nagy a kín, az ínség. Mégis, a lopás legtöbbször csak paraván, ürügy. Mint ahogy a rendőrök sem ölik meg egymást néhány doboz cigarettáért, és Akakij Akakijevics sem azért halt meg, mert a rablók ellopták a katonaköpenyét. Vagy épp emiatt halt meg, de akkor gyilkosságról lenne szó, tehát banális ok.

Emlékszem, az ötvenes évek végén Titusz nagyapa különféle műtárgyakkal tömte tele a házat. Szerzett egy szép biedermeier toalettasztalt, ami valójában egy érdekes háromszárnyas tükör volt. Toalettasztal vagy tükör? Na jól van, mindegy. A középső, fő tükör mellett, volt még két oldalsó. Ezek az oldaltükrök sarokvasakon álltak, így mozgathatóak vol-

tak. Serdülőkorú voltam, és egyébként is szerettem nézegetni magam, de ezekben a tükörökben egy, a végtelenségig visszatükröződő hihetetlen játék zajlott le. Éppen ez a két szárny tárta fel nekem ezt a játékot, amelyek egy bizonyos szögben egymást tükrözték vissza. Tükör a tükörben. Természetesen, a tükörökben visszatükröződött tükörképem fénysebességgel vetítődött az egyik tükörből a másikba, majd a végtelenség örvényében fejeződött. A jobb felőli arcélem (anyámé), amely a jobb tükörben volt látható, a bal tükörbe vetítődött, amely visszatükrözte a jobb oldaliba, majd ugyanez vissza a bal oldaliba stb. Természetesen ez történt a bal féllal, a bal arcélemmel is (apámé). Egyik pillanatban szétszakadtam, és szám-talan arcélben többszöröződtem meg, és ugyanabban a pillanatban újból teljessé váltam. Így próbáltam meg egyben visszaemlékezni szüleimre is, regresszáltam valahová a harmadik életévig, amikor erőszakkal elvá-lasztottak tőlük, illetve őket tőlem, mivel őrizetbe vették őket. A jobb profilom (anyámé) valahogy szélesebb és világosabb volt, az orr megtör-tebb volt, a bal profilom (apámé) azonban egységesebb és sötétebb, az orr szabályosabb és teltebb. De a jobb oldali profilomban meg-megjelentek anyám szülei is, a balban pedig apáméi, és túlságosan összetetté vált már mindez számomra, és bármennyire érdekesnek tartottam, olykor kime-rített. Így tudtam beszélgetni anyám dédnagymamájával vagy épp apám ükapjával, aki egy alkalommal szörnyen összeszidott, kiabált rám, de hogy miért, azt sehogy sem tudtam megérteni. Valószínűleg valami strandon fekvő locsolócső miatt, ami belegurult a vízbe, közben meg én dobtam bele. Mindezek az arcok egy pillanatban örvényszerűen keveredtek, és egyik arcból a másikba változtak, olyannyira, hogy szédülni kezdtem. De egy alkalommal valami meglepő és aggodalmat keltő dolog történt. Mi-közben így játszottam az oldaltükrök megfelelő szögben való beállításával, egyszer csak ránéztem a középső, fő tükörben lévő ábrázatomra: jóllehet az én arcom volt az, de nem úgy éreztem, bárki lehetett. Mintha lenyeltem volna egy olvadó jégkockát, az arcom bal fele lassan csúszott lefelé. Telje-sen idegennek tűntem magamnak. Valaki más voltam, én nem voltam én. Apuuuuuu, segítség, nagyapaaaaa! Páni félelem fogott el, mozgattam az oldaltükröket előre-hátra, de nem ért semmit. Fogságba kerültem, de sze-rencsére csak néhány másodpercig tartott, habár örökkévalóságnak tűnt. Kiegyenesítettem a tüköröket teljesen, így nem tükrözték vissza egymást, és csak akkor *éreztem* újból magam, felismertem magamat. Megkönnyeb-bültem, de e történet után kerültem a toalettasztalt. Később értettem meg, hogy a tudatosság tudatban levése vagy a megfigyelés megfigyelése, ami e tükörökben való szemlélés volt, veszélyes szakadék. Mindemellet gyakran megtörtént az is, hogy olyan érzésem támadt, hogy az a két oldaltükör

a tenyeremmé nőtt, és mozgathattam őket szárnyakként, amelyek fel-emeltek az egekig, nagyon magasra, annyira magasra, hogy a világ egész aprónak tűnt, a tárgyak pontokká váltak, valami nagyon elvont képpé, a világ alattam, voltaképpen, valami tarka foltta lett. Fennállt a veszélye, hogy valóban elnyelnek az egek, a merő tiszta üresség, de akkor hirtelen enyhe ütést éreztem a tarkómban, és abban a pillanatban földet értem. Egy ismert hangot hallottam, amint jóindulattal figyelmeztet: „Mit csinálsz, te kis naplopó?” Mégis, ezek a játékok később nagyon hiányoztak, főként az a játék a szárnyakkal, amikor erős karlendítésekkel emelkedtem a magasba. A hatalom érzésétől mégiscsak megrészegültem. Az önmegtartóztatásban töltött bizonyos idő után gyakran álmodtam, hogy szállok, hogy szárnyaimon olyan magasságokat érek el, hogy a földgömb csak egy világos pont már az éjjeli égen. Annyira meggyőzőnek tűnt ez az álom, hogy csodálkoztam, hogy létezhet ez. Mindenesetre, mindig azt álmodtam, hogy éjjel szállok, sohasem nappal, napfénynél. Biztonságban éreztem magam az anyai éj átfogó ölelésében.

Ha már nem utazhatsz, nem vándorolhatsz, vagy ha nincs merszed, akkor olvass. Mindenfelől körül vagyunk zárva, itt bujkálunk ezen a kicsiny vidéken. Egyébként mindenfelé háború dúl, szerencsétlen egy dolog.

Mindenekelőtt keveset enni, állandóan zenét hallgatni és minél több időt tölteni egyedül a természetben, a fák között a madarakkal, és az Ürességről gondolkodni, bármennyire is nagyképpen hangzik ez. Mi mást tehetünk? Minden más, időpazarlás. Egyedül az üzemanyag miatt aggódom, ha nem lesz benzin, mit csinálok? Fiatalabb koromban nagyon szerettem az ementáli sajtot, imádtam azt az édeskés-csípős ízt és a főzőcsokoládét is. Ezzel érdemeltem ki a végbélnyílásomon a cisztát. Ez az ajándékom Svájc-ból. Most játszhatom a zsugorit, mint a svájci bank. Időnként gondot okoz az ürítés. Ügyelek az étkezésekre, nem kívánom már az ementálit meg a főzőcsokit sem, de hiába. Valószínűleg az agyamon is ciszta van, mivel az agy és a végbélnyílás összeköttetésben vannak, nem lehetséges az egyik a másik nélkül. Ez az a bizonyos Alz-kór. Fiatalkorban hülyülés, öregkorban meghülyülés. Demencia már a negyvenes éveimben. Emlékszem, Titurel nagyapa állandóan figyelmeztetett: „Meg fog ölni az a sok sajt!” Na, jól van, de milyen transzcendenciában gondolkozzunk: Kékben vagy Zöldben? Mi a különbség, illetve a hasonlóság a Kék és a Zöld között? Vagy a Szürke a Lilán és valahol ott a kettő között, a Repedés, a Hiány. Az a sajtós érzelem!

Pénteken voltam a Dunán. Különösen szép nap volt, könnyű szellő fúj-dogált. Egy speciális helyről figyeltem a Várat, a romlásnak azt a fészket...

veszélyes hely az, habár a túloldalon van. Itt a Duva, de akkor is óvatosnak kell lenni, sok tüzéség fel lett már oda vonva. Hányszor rombolták már Gyúrvidéket a földig? Csak figyelni kell, lehet, hogy ez elegendő ahhoz, hogy valakinek az idejöttét megakadályozzuk, vagy akár ahhoz, hogy a gránátok más irányt vegyenek.

A pillanat aktualitása, a *most*, mégiscsak az *én tudatomként* jelent meg, a *senki tudatával* ellentétben, amely időnként belém tört, hogy förtelmesen idegesítsen. Az anyag és a tudat kölcsönös viszonyban vannak (képzeld el!), két szakadék. Valójában nem is léteznek, csak a jelentés létezik, csak a különbözőség, csak az érzelmek, *Öröm és Rettegés*, a borzadás. Muszáj volt valami másban hinnem. Kétségbeesésemben kegyelmet éreztem, önmagamnak megkegyelmeztem, önmagamat kielemeztem... Azt hiszem, épp így mentettem meg magam, én mentettem meg saját magam, persze, valakinek a segítségével. De ki tudja? Mégis, minden köszönetem Titusz nagyapának szól, az ő gondjaiból élek a mai napig. Furcsa egy figura. Nincs olyan huszadik századi háború, amelyben nem vett volna részt. Az Első Nagyháborúban az Osztrák–Magyar Monarchia katonájaként harcolt Galíciában, ahol orosz fogságba került, illetve, megadta magát. Harminchatban orvosként szolgált Spanyolországban, ahol elvesztette a soha el nem feledett szerelmét, egy lengyel zsidó nőt. (Márta sosem bocsátotta meg ezt neki, lehet, hogy ezért is halt meg.) Majd a Második Nagyháború és a futkosás a boszniai hegyekben, nem annyira meggyőződésből, mint a túlélés szükségességéből. Ha fiatalabb lenne, biztos vagyok benne, hogy a jelenleg körülöttünk dúló háborúban is kivenné részét. Csak az a kérdés, hogy kinek az oldalán? Harcos is volt, de szerető is. Emlékszem: Márta mama halála után nagyapának volt egy szeretője, egy bizonyos Irén asszony, vagy az is lehet, hogy kapcsolatban voltak már akkor is, amikor Márta mama még élt. Később Irén asszonynak vásárolt egy virágos, szép kis házat az Új házások terén. A házat kissé beljebb építették, az előtte lévő rózsakert a térre nézett. A házban férfiruhákat készítő szabóműhely dolgozott, amely csak paravánként működött, habár olyan férfingeget lehetett rendelni itt, amilyeneket sehol máshol nem lehetett beszerezni a Gyúrvidéken. Viszont igazából egy finom kis bordély működött itt, amelyet éppen Irén asszony vezetett. Volt néhány csinos és fiatal varrónősegédje. Titusz nagyapa ideküldött engem, amikor tizenhat-tizenhét éves voltam. Egyszer Kosta doktossal is találkoztam a műhelyben, ami enyhén meglepett, pedig ő komoly kuncsaft volt itt. Azért mentem oda, hogy nagy galléros és kézelős ingeket rendeljek, valami rendkívüli virágos anyagból, az akkori divat szerint. Sejtésem sem volt, hogy mit vásárolhattam volna még. Különösen egy Jagoda

nevezetű lány, varrónősegéd tetszett meg nagyon, hosszú fekete hajával, világos rózsaszín bőrszínével és nagy szürkéskek szemével. Elnyomtam még a gondolatát is annak, hogy valami köze lehet Kosta doktorhoz, még ha ez teljesen nyilvánvaló volt is. Annyira jószívű volt és előzékeny: még ma is érzem ujjait a vállamon, amint méretet vesz az inghez, azokkal a fogékony és érzékeny és mégis eléggé energikus kis kezeivel. Később Irén asszony varrt olyan ingeket, amik nekem tetszettek, a férfi divat összes titkának nagy ismerője volt, tekintettel arra, hogy egy időben Párizsban dolgozott varrónőként: nagy, hegyes vagy gombolásra kerekített gallérrokkal, hatalmas mandzsettákkal. Mégcsak álmodni sem mertem arról, hogy itt megkaphatom azokat a gyengéd érintéseket, amelyeket azokban az éveimben olyannyira szükségeltem, és éppen Jagodától. És semmit sem kell fizetnem mindezért, habár volt pénzem, de elég volt az ajánlás, hogy Stevo Nerejić unokája vagyok. Bizonyos idő után rájöttem erre, de már késő volt. Egy év múlva Jagoda már nem dolgozott Irén asszonymánál. Azt hallottam valakitől, hogy Hollandiában talált munkát, Amszterdamban. De az ingeket évekig hordtam, kitartóan, emlékezve olykor Jagodára és az ő jószívűségére, a készségére, hogy örömet szerezzen.

Mindig, amikor Provalijéba megyek (egy kis helység Tarcal lankáin, itt él Schmitz, a jelenlegi barátnőm), kénytelen vagyok átutazni autóval azon a Mišeluk nevezetű alagúton. Enyhe idegesség vesz erőt rajtam. De miért? Elgondolkodom: nem létezik zárt alakzat. Minden *zárt formán* található egy lyuk, egy ki- és bejárat. A kör sohasem valósul meg. Semmi sem tér vissza. Minden körkörös mozgás voltaképpen spirális mozgás, tehát lineáris elmozdulás – fúrás. Ezért esek pánikba, amikor autóval befutok egy ilyen kanyargó alagútba: bizonyossá válik előttem, hogy egy párhuzamos alagútban utazom, amely többszöröződik, és hogy mindez csak látomás. Állandóan áttérek a szomszédos pályára, ilyenkor nagyon nehéz az autót irányítani. Ha jobbra húzom a kormányt, az autó balra ugrik és fordítva, cikcakkban megy, közben előre-hátra utazom. Hogy mégis miként érek oda, ahová indultam, egyáltalán nem világos előttem. Úgy tűnik, hogy nincs tér, nincs köbtartalom, csupán felületek léteznek, amelyben az autóm és én csak egy összelapított, kiszélesített tovacsúszó kép vagyunk. Csekély vigasz. No de lehet, hogy én csak egy csapnivaló sofőr vagyok, nem a helyzet ura, ahogy mondaná nagyapa. És ezért nem hallgat rám az autócskám. Habár jó ő, kissé csintalan, de mindig elvisz oda, ahová eltervezem. Még ha nincs is visszaút.

Na, én meg elkezdtem olvasni Schmitznél Provalijében Flaubert Szent Antal megkísértése című könyvét, ma este. Az egyetlen említésre méltó

dolog, ami történt velem ma. Belső készítés eredményeként megfogadtam, hogy nem irkáljatok semmit többé, nem irkafirkáljatok többé. Akkor sem, ha nincs különbség az írás és az olvasás között, a színe és a visszaja, tehát megint csak a felszínről beszélünk. Habár lehet, hogy csak vigasztalásként győzőgetem magam, hogy csak irkafirkáljatok, hogy csak a felszínt kapirgálom, mint egy egér. Kis ártatlan? Tűzzel és jéggel játszik mind, akinek az írás személyes problémája, akinek az írás élet-halál kérdése. A bölcs és komoly emberek *önmaguktól távol* írnak, önmaguktól elrejtözve, távolról figyelik az embereket, a történeteket, majd legyártanak sorozatban egy tucatnyi regényt, és aggkorukban elhunynak, békében és halálhörgés nélkül. Miközben a mi Nagy Kis Dánielünk, aki önvérével írt és ír azóta is... akkor is, ha az a vér még csak cinóber, higany-szulfid, amivel mindent összefoltozhatunk, egy olyan írás, ami út menti pocsolyává válik. Mindenki ismeri azt a meséjét a Rorschach-foltról. Rorschach mérgező tüskéjéről, amit el kell távolítani. *Get to France*, de minek? Hát ott majd, mint világirodalmi alakon, végezhetnek rajta eutanáziát. Valami itt nem stimmel, barbátom? Hát ő még nincs a panteonban, nem végeztek még rajta eutanáziát? Az Egyesült Királyságban ez lehetetlen, egyszerűen hiányoznak az eszközök hozzá, túl egyszerű az én gondolkodásmódom, gyenge az apparátusom. Éppen érdekel, végigolvasom-e Sz. A. megkísértését. De mégis, némileg érezhető a díszítettség hiánya, nem igazi tapasztalásról, azaz megkísértésről van itt szó. Kitalált dolog. Mennyi köze van a XIX. századi francia festészethez? De jól van, nézzük ezt a képzelődést. A „November” mégis egy ultimátumszerű vallomás volt, egy álláspont. Ezért szeretem. Egyedül lenni. Lehet, hogy nekem is kellenének barátok, de nincsenek. Voltak régen barátaim, például a hetvenes években, amikor egy városi kommunában éltem, nem is barátként, testvérként éltünk. De minden tönkrement, és most egyedül vagyok. Csak Schmitz és én, de nagy kérdés az is, hogy ő egyáltalán létezik-e. Nem vagyok benne biztos. Nagyon hallgatag, velem ellentétben, én állandóan motyogok valamit, gyakran saját magamnak. Ő egy házikóban él, mint ahogy már említettem is, a Tarcal lankáin, egy helységben, amit Provalijénak hívnak. A Tarcal egy hársfaerdő, egyike Közép-Európa három legnagyobb hársfaerdőinek. Az én kis erdőm, a Kiserdő, a Duna másik, bal partján található, a Várral szemben. Fekete nyárfákból és fűzfákból álló erdőcske. Anton Gustav Matošić, amikor megszökött a Várból, ahol dezertőrként tartották fogva, átúsza a Dunát, ami egyszerűen hihetetlen, tekintettel arra, hogy rossz úszó volt, épp azon a helyen ért partot, ahol az én Kiserdőm van, és megkapaszkodott egy százéves, háromágú nyárfagyökérbe. Átölelte a fát. És én nyújtottam neki a kezem, kihúztam a vízből – a vízből születte meg. Látni vélem

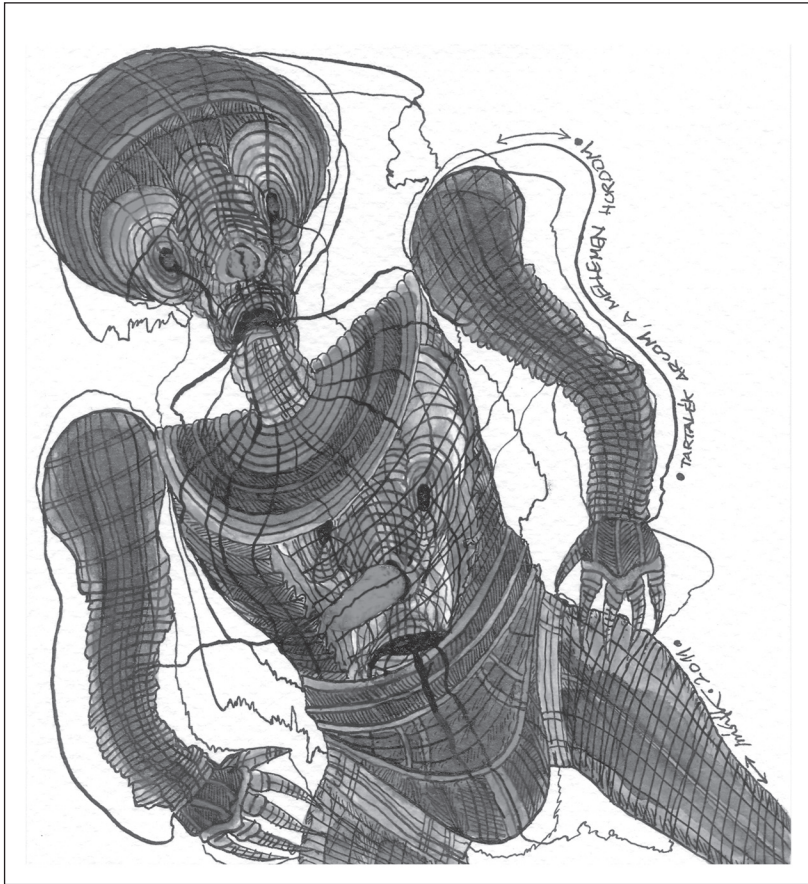
árnyát a fák között. Ő volt Virbiusz, az Erdő Királya. Átölelte a fát. Száz évvel ezelőtt, amikor ő jelenlétével megtisztelte a Kiserdőt, a vár kétszáz méterrel lefelé volt, folyásiránt. De honnan tudom én, hogy az ő volt, egy nember, akit Anton Gustav Matošićnak hívtak? Valami futballista? Vagy Gustav Mahler? Gustl ugyanezt tette, csak valami hatszáz kilométerrel feljebb, az ár ellenében. Az ár ellenében? Duva-parti kisfiúként egy furcsa, zöld ruhás nembert látott, aki kitanította. De mire?

Valaki majd zokon veszi, hogy azokra az emberekre hivatkozom, akiket nem is ismertem. De egyáltalán ismertem-e bárkit is? Hiszen ezek csak nevek, amelyek mögött művészet áll, és amelyeknek lehet, hogy semmi közük *ehhez* a művészethez, amely valósabb, mint maga a valóság. És e, hát... művészet mögött egy tér-idő áll, egy Ednyoprának nevezett világ, ami a mi jól bezárt, bereteszelt hazánk – Nyugat, Abendland, Hüperborea. Remélem, hogy a halálom után legalább a lelkem elszáll majd oda, hogy jelen legyen az örök vacsorán, az örökkön nyugvó nap alkonysugarában. Mégis, én majd csak viccelődöm, mókázom egy kicsit. De az rendben van-e? Mindenesetre nincs szándékomban a nagy művészetek értelmezésével foglalkozni, túl öntelt és szükségtelen dolog lenne. A világ így is teleszennyezve értelmezésekkel, fecsegésekkel. Mintha az értelmezés elvezethetne bennünket az igazságig. Ezzel szemben még nagyobb zűrzavart hoz létre. Habár értelmezni a legnagyobb élvezet, az értelmezés fordítás, nagy hatalmat biztosít, ez az átalakítás, még ha hazudozás is, hamisítás: megmutatni valaminek a visszáját. Mégis, én csak dolgokat jelölök meg, ami által egy tájat alkotok, s körülveszem magam vele, és boldogan sétálok benne. Például Vendi, aki csak teszi magát, hogy ittas, a Moszkva–Petuski könyvében, vagy a kis Tomika, aki állandóan tettette magát, hogy beteg, ők mókáztak Sartre bácsival és Heidegger apóval, de valójában színlelték az egészséget. Az, amikor Tomika a Régi Mesterekben leírja, hogy Heidegger és felesége a Fekete-erdőben kenyeret sütnek. Végső soron mindez szeretet kérdése, köszönetnyilvánítás. Mit ér nekem egy Mahler Guszti, Franz Marc vagy Hölderlin? Valami legélvezetesebb dolog, amit ismerek, az a néhány Hölderlin-vers, amelyeket akkor írt, amikor megtévelyült, és úgy írta alá a verseket, hogy: alázattal, Scardanelli. Már megint ez a reneszánsz, Itália. Egy történet szerint, amikor már teljesen megzavarodott, állandóan szökött volna valamerre. Ernst Zimmer, a házigazda, akinél Tübingenben élt abban a híres házban, és aki becsülettel gondozta, piros sapkát tett a fejére, hogy megpillanthassa messziről, amikor már elkószált a hegyekben. Majd utolérte és visszafelé menet, elnézést kért tőle, a zsenialitása iránti mélységes tisztelettel. Egyébként Ernst Zimmer ácsmester

volt, mint a názáreti József. Lárifári! De mi közöm van nekem ehhez a történethez? Az én szüleim fiatalon meghaltak, valószínűleg meggyilkolták őket. Csak három-négy éves lehettem, amikor letartóztatták őket, és elhurcolták egy szigetre, ahonnan eltűntek. Márta nagymama meghalt, emiatt vagy más miatt-e, nem tudom? Néreusz apa, aki rólam gondoskodott, piros kisanadrágokba öltöztetett, hogy láthasson messziről, mert én is állandóan szöktem valahová. Amikor utolért a Vasút utca végén, mindig megkérdezte tőlem: „Hova indultál, te kis rosszaság?” És én azt válaszoltam neki: „Megy-anya-apa.” Majd elkapott és feldobott széles, úszó válllaira, és úgy mozgott, hogy egész teste rázkódott egészen hazáig. Amikor elmeséltem ezt a képzeletbeli történetet a mágusomnak, azt mondta erre: „Hölderlin mégiscsak zseniális volt..., érti mit akarok mondani?” Én kérdéssel válaszoltam neki: „Tudom, de mi a különbség egy őrült és egy gyerek között, egy kissapka és egy kisanadrág között?” Ez volt a válasza: „A különbség hatalmas, azaz semmilyen, nincs különbség.” Hasadás!

A tegnapi esti álmom:

Őrzőnőm (Ferida) és én kivont karddal álltunk. Az ő kardja rövidebb volt, de nagyon veszélyes, rendkívüli vaskard. Velünk szemben állt egy csapat fenyegetőző viking, de semmit nem mertek tenni. A tömegben felvillant egy éles pengéjű kard. De az én őrzőnőm határozott volt és tettekre kész.

Tartalék arcom a mellemen hordom

A betöltött tér

Major Nándor két regényéről

Major Nándor korai szépirodalmi munkásságát elbeszéléskötetek, az *Udvarra nyílik az ablak* (1956), a *Veresség* (1959) és a válogatott elbeszéléseket tartalmazó *Büntetés* (1967), valamint két regény, az 1965-ben megjelent *Dél*, majd az 1969-ben kiadott *Hullámok* teszik ki. Ha később fel is hagyott elbeszélések és regények írásával, egészen kései éveiben megjelent még néhány elbeszélése, de ezek már nem kerültek könyvbe, irodalmunk történetében kitüntetett hely illeti meg a korábbi műveket. Erről tanúskodik Bori Imre irodalomtörténete (*A jugoszláviai magyar irodalom története*, 2007). „Az elemző kedv és a bölcséleti kérdések iránt megnövekedett érdeklődés jegyében íródtak tételes elbeszélései, s belőlük a társadalmi létezés elidegenült világának képe bontakozik ki, hiszen a novellák már címükben is jellegzetesen gondolati kategóriákra utalnak: az áldozat, a magány, az üldözöttség és az ítélet problematikája jelenik meg életbe ágyazottan, a hétköznapokban tetten érten” – írta Major Nándor elbeszéléseiről a tudós irodalomtörténész. „Tételesnek” mondja az elbeszéléseket, „elidegenült világot” és „gondolati kategóriákat” említ, mindezt pedig az „élettel” és a „hétköznapisággal” szembeesíti. Megfigyelései pontosan írják körül Major elbeszéléseinek természetét, s ha ehhez még hozzáadjuk az ugyanott említett „írói intellektualizmus”, bármit is jelentsen a szó, jegyeit, akkor körvonalazódnak látszik Major prózáírásának alapvető meghatározója, a tétel és a hétköznapos történések összefonódásának részint elbeszélhetetlensége, részint pedig megkerülhetetlensége. Ennek az írások során „kitermelt” el-
lentmondásnak tudható be, hogy Major Nándor későbbi éveiben az írásnak egy másik világát, a társadalom- és politikátörténet világát eleveníti meg legfőképpen az oknyomozó publicisztika, az időszerű történések és nyelvek körültekintő elemzése eszköztárával, legújabbban pedig az értékelő

emlékezés nosztalgiától mentes, dokumentumértékű művelésével, amikor az egykori történesek felvázolása az önelemzés és önmegértés szándékával esik egybe. Az ugyancsak a korai művek között számon tartandó esszékötet, az *Esti órák* (1968) írásai is Bori Imre megfigyeléseit igazolják, nevezetesen azt, amit ő „írói intellektualizmusnak” nevez, s aminek jelentése kétségessé tehető, hiszen jelentheti részint az írói mesterség kiszolgáltatását az intellektualizmusnak, de jelentheti az intellektualizmus nélkülözhetetlenségét is az irodalmi közlésformákban; az esszékötetbe gyűjtött írások valamennyire egyértelműsítik Bori Imre megfogalmazását, hiszen a legtöbb esszéből éppen az olvasható ki, hogy Major tudatosan készült akár elbeszélések, akár regények írására, jól körülírta azokat az intellektuális, vagy akár – miként teszi Bori Imre – bölcséletinek is mondható gondokat, amelyekkel nem az elbeszélések és regények írása során szembesült, hanem amelyek megelőzték, mintegy előkészítették az elbeszélések és a regények világát. Nyilván ezért is mondhatók szépprózai munkái „tétéleseknek”, amennyiben a „tételen” nem valamilyen irodalmon kívüli konstrukciót értünk, hanem az „élet”, igen, a „hétköznapi” történései megértése során felbukkanó, előkerülő akár intellektuálisnak, akár bölcséletinek mondott gondokat. Az így értelmezhető törekvése Majornak az időszzerű felé vezette írói gyakorlatát; mind az elbeszélések, mind a regények nyíltan hivatkoznak a közvetlenül megtapasztalt időre, első benyomásra konstrukciónak tűnnek, egy közelebbi megközelítés azonban felderíti, hogy bennük éppen a jelen gondjai, történései, gondolatai visszhangoznak. Nem érdektelen odafigyelni az évszámokra: a *Dél* írása és megjelenése megelőzi 68-at, az esszékötet egybeesik vele, míg a *Hullámok* követi az azóta sokfelől legendásított évet, amikor az Európán végigsöprő diákmozgalmak, amelyek a peremvidékre, Belgrádba is eljutottak, nem utolsósorban a „prágai tavasz” mondott történések a remény és az ígéret szeleit hozták el a kettészelt és kettéosztottságában megcsontosodott Európába. Mindez, ha nem is közvetlenül, de közvetve mindenképpen visszhangzott az akkor született akár szépirodalmi, akár bölcséleti munkákban, s hatásuk alól Major Nándor sem térhetett ki: a 68-as történések nyomai jól felismerhetők prózáiban, leginkább persze a *Hullámok* című regényben, amelyben a tétel valamennyire visszaszorult az „élet” és a „hétköznapi” nyomására, ami egyfelől megemeli a regény olvashatósságát, másfelől azonban kérdésessé teszi az írásra és történetmondásra tudatosan készülődő író gyakorlatát. Egy olyan dilemma elé került akkor Major Nándor, aminek megoldását nem találta, illetve abban találta meg, hogy hosszú évekre felhagyott a prózáírással, amely elhatározást az is megerősíthette benne, hogy az elbeszélések és a regények közreadásával életének egy szakasza lezárult, és ezt

a szakaszt jól dokumentálják, egyúttal őrzik is az addig megjelent könyvek. Persze ma már másként olvasunk, mint ahogyan a hatvanas, hetvenes években olvastunk, a kételyeink is megváltoztak, ám van valami, ami nem változott meg, nem változott meg az abbahagyás érzése és gondolata, elszakadni valamitől, ami korábban rendkívül fontos volt, csak nagy erőfeszítéssel lehet, s nyilván valami nagyobbak az érdekében. S ez így van akkor is, ha a vélt nagyobbról később kiderül, hogy ha nem is törpült el, de éppúgy, mint minden más, elmúlt, s az elmúlásnak mindig része a felejtés. Major Nándor akkor, amikor emlékező írásaiban visszatért a negyvenes, az ötvenes és valamennyire a későbbi évekhez, valójában saját szépírói múltjához tért vissza. Visszatérése indokolja, hogy korábbi munkáit, az elbeszéléseket és regényeket, újra elolvassuk, másképpen, mint ahogyan egykor olvastuk ezeket. A két regényt olvastam el újra, s most, mielőtt számot vetnék velük, elő kell vennem az esszékötetet, az *Esti órákat*, benne is különös figyelmet fordítva a *Tárgyak, tér, regény* című viszonylag rövid írásra, mert benne az írónak a regényről alkotott gondolatai és elképzelései ismerhetők meg. Majortól nem volt idegen, hogy az írás előtt odaforduljon az elmélethez, s hogy maga is hozzáadjon valamit és valamennyit az éppen időszerű teóriához; valójában ebből a gyakorlatból következik, hogy szép-
próza munkáit joggal tekinti a kritika és a történet tételeseknek, ami egy másik időbeli szövegösszefüggésben akár bírálatnak is tekinthető, mint-hogy szélesen elterjedt vélemény szerint a tétel, vagy ahogyan közkeletű idegen szóval mondják, a tézis, ártalmas az elbeszélésre nézve. Valóban így van, amennyiben a tétel rátelepszik az elbeszélésre, vagy amennyiben az elbeszélés csupán a tétel elbeszélése marad. Ezzel Major is tisztában volt, korai olvasmányai, tájékozódása a regényelmélet körében, a kor világirodalmi nagyságainak ismerete figyelmeztette erre. Adózását a tételnek úgy oldotta meg, hogy a tételt szembesítette a közvetlenül megtapasztalttal, nemegyszer az elképzelttel, sőt nem utolsósorban a konstruálttal, és ebből a szembesítésből nem hozta ki kötelezően a tétel igazságát, csak egyszerűen kérdéseket tett fel vele szemben, s ezekre a kérdésekre nem várt választ, mert a válaszadás lerombolta volna az elbeszélhetőség esélyét. Márpedig szépíróként elsősorban az elbeszélhetőséget célozta meg.

Az elbeszélések mellett mindkét regényében.

A *Dél* a káprázat regénye. Első személyben íródott a regény, s az első személyű megszólalást Major indokolja is. Úgy tesz, mintha a regény elbeszélője azonos volna a regény hőisével, hiszen már a regény elején közli, hogy valaki a saját történetét, életének és sorsának meghatározó élményét fogalmazza meg benne. Elindul a történet, nyomban az első lapokon lehet olvasni a történetet mozgató vélt vagy valóságos hullarablásról, s ennek a

történetnek a szereplői is színen vannak, a temetőcsősz, akit majd a hullarablással gyanúsítanak, és a fiú, aki a zárda előtt ácsorog, mert szereti látni a fürdőző növendékeket. Itt találkozik a fiú a temetőcsősszel, aki közli vele a hullarablás hírért, majd egy hirtelen váltással a narrátor kilép a történet idejéből, a jelent áthelyezi a múltba, a láthatót az emlékezés viszonylagosságába, hiszen a fiút, a regény hőst, saját szerepébe helyezi át, mintegy rábízva a történet előadását: „s álmomban sem gondoltam volna, hogy addigra már csodavárással érne fel a kívánságom, s évek múltán arra indít, hogy megírjam ezt a történetet – miért is? –, ha ugyan emlékeim cserben nem hagynak”. A narrátor ezáltal kívül kerül a történeten, nem ő adja elő a hullarablást követő eseménysort, hanem maga a történet hőse, aki „évek múltán” emlékezik, s attól sem zárkózik el, hogy az emlékei cserbenhagyhatják. Jól elrendezett indítása a regénynek, egyfelől a helyszín megnevezése, ezzel együtt mintha jelen idejű történet indulna, erre utal az, hogy reggel van, és amikor a fiú kilép az „erőd elé”, ahol egy fedél alatt él a világtól elzárkózott remetével, belátja a várost, éppen érkezik a hajó, kezdődhet a történet, amit csak egyetlen pillanatra szakít meg az elbeszélő szerepének átruházása a hősré, ám ezáltal a jelen idejűnek látszó történetmondás a múltba helyeződik át, s a múltból is nyomban kiderül, bizonytalan, hogy hiánytalanul elmondható, hiszen az emlékezetben él, és onnan jön elő. Ezáltal a fikcionálás felé nyitja meg az elbeszélés menetét, mintha a közvetlen indítást, a város és a tenger látványát, az erődöt, a zárda képét és az ablakon kiszóló badessát, magát a fiút és az útjába kerülő temetőcsősz egy másik, valójában a bizonytalan emlékezés térségébe helyezné át, s innen már egyenes út vezet az írás helyzetének jelölése felé. A múlt, az emlékezés, a fikció együtt teremtik meg a káprázatot, ami a regény egész szövegét átítatja, s amiből a regény líraisága következik, amiből Bori Imre azt a következtetést vonhatta le, hogy a *Dél* „költői regény”. Hogy „költői”, nem azt jelenti, hogy túlsúlyban lennének benne a lírai futamok és leírások, még azt sem, hogy erősen építkezne az emóciók anyagából, csupán azt jelenti, hogy elbeszélője, immár kívülről szemlélve a regény világát, elbűvölten és elkápráztatva áll a múltnak, mint emberi sorsokat és cselekedeteket meghatározó hagyománynak látványa előtt. Major Nándor kereste ezt a látványt, szüksége volt rá, részint azért, hogy az egzisztencializmusban fogant regénymagot – a tételt – történet formájában egyszerre tárhassa fel és kérdőjelezhesse meg, részint pedig azért, hogy történetét ne újramezsként, hanem folytatásként mutathassa meg. Évszázadok és évtizedek emlékét őrzi a zárda, az erőd, a város, a város körüli pusztuló falvak, a kövek és az évszázados füge- meg olajfák. S ez a hagyomány egyformán ismerhető fel a házak falain és ablakain, a lakberendezésekben, a viseletben és a vi-

selkedésben, a beszédben is nyilván, abban mindenképpen, ahogyan egy kínai – persze csapnivaló – szótár is itt készül, minthogy a Kínát felfedező utazó állítólag innen indult távoli hajóútjára. De erről beszél az a sírhely is, az egyik helyi híresség sírhelye, amelynek kirablása elindítja a történetet. Sokféle ágazó történet ez, vannak történelmi és hitbéli, vannak reménykeltő és reménytelen, vannak állandó és változó irányai. Minthogy sokféle ágazó történet, ezért sokféle alakot is mozgat, férfiakat és asszonyokat, időseket és fiatalokat, tábornokot és a tengerentúlról rendszeresen visszatérő idős embert, itt menedéket keresőket és innen menekülőket, átutazókat és helybelieket, betegeket és egészségeseket, egész arcképcsarnokát egy, a világtól valamennyire elzárt, de magát a világot leképező tengerparti városnak. Mint a legtöbb tengerparti város, ez is vízhiányban szenved; víz után kutató mérnökök járják a szigetet, egyiküket, aki pórul járt, a fiú menti ki, s a fiú is abban reménykedik, hogy a feltárt, vagy még fel nem tárt barlangok mélyén ivóvízre bukkanhat, miközben közeli barátai, akik a szárazföldön tanulnak, vízgyár felépítését tervezik, a vízgyár azonban majd csak a tábornok közbenjárására épülhet fel a városban. A fiú veresége a történet, hiszen egész életét az ivóvíz felfedezésének reménye hatja át, ezért kutat régi térképek után, ezért áll be a mérnökökhöz segítőnek, s kivételes erejével ezért mozgatott meg kősziklákat... A regény végén majd álmodást lát, de álmodást a tábornok közlése hűti le: korábbi elzárkózása ellenére közbenjárt az illetékeseknél, hogy felépülhessen a városban a vízgyár...

Említést kell tenni még arról is, hogy a temetőcsőszöt vádolják a sírgyalázással, ezért a helyi fogdába kerül, ahonnan majd a fiú szabadítja ki, amivel maga is belekeveredik a bűnténybe, bujdosásra kényszerül, s a *Dél* talán legerősebb fejezete az, amikor a fiú felkutatására, a helyi rendőr vezetésével, hajsza indul. Azért is tekinthető a regény legerősebb részének a hajsza leíró fejezet, mert felbukkan benne az allegorikus értelmezés lehetősége is; mintha a fiú szökésében és bujdosásában, egyúttal a lázadásában is, a háborúban elesett szülei életútja folytatódna, vagyis az, hogy amíg a szülők nevét a hősök emléktáblája őrzi, a fiú belebukik vízfeltáró vállalkozásába, s ezenfelül még bűnösnek is vélik, és elfogatására egész hajsza indul. Bűnhődik is majd a fiú, ha csak feltételesen, akkor is. Ez egyúttal azt jelenti, hogy el is szakadt a múltjától, a lázadás családi örökségétől, ami ismét vereséggént olvasható, nem utolsósorban az egykori hőstettek folytatása trivializálódásaként, amire egyformán példa lehet akár a rendőr alakja, akár a háborúban lábát vesztett trafikus, akár a háborúban kitüntetett, majd előléptetett tábornok... Velük szemben azonban ott vannak a hagyomány őrzői, Mandina asszony, a tengerentúlról állandóan visszatérő Tata, de maga a remete is, hiszen ők azok, akik már semmiben sem

reménykednek, csak élük a folytatás és fenntartás életét. Van is Mandina asszonynak egy példabeszéde, afféle kínai bölcsesség a hasznavehetetlen fáról, amelynek árnyékában szabadon lehet heverészni. A fiú magára érti a bölcs példázatot, leginkább abban, hogy az ő élete is hasznavehetetlen, ezen túlmenően pedig szabadságának sem lehet hasznát venni.

Nem itt ér véget a regény. Major jó érzékkel a regény végét visszacsatolta a regény indításához. „Az ember egyszer csak abba a korba jut, amikor eltűnődik valami haszontalanságon, papírt vesz elő és írni kezd” – írja a regény végén a fiú, majd azt kérdezi: „Vajon csak az az ember van egy életen át írásra kárhóztatva”, aki nem talál magára? A fiú nem talált magára, joggal kérdezi hát a folytatásban: „Hova visz ez az írás, minek a kezdete ez?” Ebben a kérdésben ér egybe végpont és kezdet. Mintha nem is telt volna el az idő, mintha nem is következtek volna be halálesetek és születések, mintha se szerelmek, se hajsza nem játszódtott volna, a regény végén ott vagyunk, ahol a regény elején voltunk; az írás gesztusánál vagyunk, de egyben beláthatjuk az írás kérdésességét is, ami Major Nándor regényét egy másik dimenzióba helyezi át: a regényről, ezzel egyúttal az irodalomról való gondolkodás térségeibe. Egyfelől az emlékező fiú írása, másfelől a vele és a körülötte zajló történetek, amibe a látszólag kívülálló narrátor a regény és az irodalom értelmére utaló kérdésével lép be... A kérdésre nincs szó szerinti válasz, válasz azonban maga a regény, a befejezett mű és benne a tengertől, a szigettől, a várostól elkápráztatott elbeszélőnek a regény elején és végén egyformán kérdésessé tett szerepe.

Némileg más jellegű és természetű regény a *Hullámok*. Mintha Major Nándor a *Délben* kiírta volna az idő rétegződése, a táj és a környezet, az életek és a sorsok keltette káprázatot, s ezzel együtt lemondott volna mind a fikcionálás, mind a költőiség, de bizonyos fokig a tételesség jegyeiről is, a *Hullámok*ban az egyenes vonalú elbeszélés eszköztárához nyúlt, s ezáltal közelebb került a valóságábrázolás lehetőségéhez. Az idő rétegződése a *Délben* az időtlennek vélt kérdések, lírai és egzisztenciális kérdések feltevése és nyitva hagyása után a közvetlen társadalmi kérdések felé fordult, s ebből olvasható ki 68 jelenléte a regény háttérében. E látható különbözős ellenére vannak közös vonásai a két regénynek, elsősorban a történetalkítás terén, hiszen a *Dél* elindítója, de nem döntő fontosságú meghatározója, bár jelenléte mindvégig beárnyékolja a regény szövegét, egy bűntény, a hullarablás vagy sírgyalázás, éppúgy a *Hullámok* irányítója, mozgatója, történetének vezetője egy bűnténynek is minősíthető közúti baleset, amiben a regény egyik szereplője életét veszti, a másik megsérül, harmadik is jelen volt talán... Az „oroszlátnak” is mondott vállalkozása egykori fiataloknak, hogy a várba vezető utat megosztó híd alatt az ellenkező (a bal

oldali) átjáraton át jussanak be a vár előterébe, sokakat megkísértett a múlt század közepe táján. Egy ilyen vállalkozás résztvevői a regény fiatal hősei, de a regény nem a bekövetkezett baleset részleteinek feltárására épül, csak egyszerűen jelen van, mind a fiatalok életében, mind a szülők, ezen túlmenően a város tiszttségviselőinek viselkedésében és gondolkodásában. A *Hullámokban* nem az idő, hanem a történetek rétegződnek. A háborús történetek szereplői, elhaltak és túlélők jelennek meg a regényben, a hatalom képviselői, velük szemben, de velük együtt az életet és a sorsot közelebről vagy távolabbról meghatározó személyek különféle szerepekben, hol döntéshozók, hol a döntések elszenvetői, szülőket megvető és szülőket kereső fiatalok, akik szabadságukkal nem igazán tudnak mit kezdeni, mert inkább kapták, mint kiküzdötték a szabadságot, s mindennek háttérében a medréből kiöntött Duna, aminek részletezése, a regény alakjai életébe való belépése jelképes jelentésként lép elő, hiszen azt a mozgást jelképezi, ami a regény egész világát áthatja. A múlt a *Hullámokban* nem folytatódik, mint a *Délben*, hanem kísért, fájó pontokat érint, valamennyire rá is telepszik az életek és sorsok menetére. Sok történetyszál fut egymással párhuzamosan, vagy keresztezi egymást Major regényében, s a regény elbeszélője egyetlen pillanatra sem törekszik a szálak elkötésére, ellenkezőleg, szabadon hagyja a történeteket, valójában rábíz mindent, a regényt is meg a poétikáját is a történetekre. Nem az elbeszélő, hanem a történetek szólalnak meg a regényben, a történetek néznek egymásra és figyelik egymást. Belőlük épül fel a regény, és éppen azért, mert az elbeszélő mindent a történetre bízott, a *Hullámok* közelebb kerül a hagyományos regényhez, annak is a valóságközlő változatához, ezért mondható társadalmi regénynek. Nemzedékek találkoznak és nemzedékek ütköznek meg a regényben és a *Hullámok* narrátora, egy-két fejezet kivételével, távolról figyel a történeteket, sőt a közöttük felismerhető kapcsolódási pontokra sem figyelmezteti az olvasót, nem jelez se előre, se visszafelé, főként pedig nem ítélkezik; az ítéletmondást is a történetre bízta, minek folytán a regény többféleképpen értelmezhető, s mind poétikai, mind történeti értéke éppen a többféleképpen, tehát sohasem egyértelműen értelmezhető jelentésében van. Annyi azonban elmondható, hogy ha a *Délben* a múlt kápráztatta el a narrátort, a *Hullámokban* a jelen lép előtérbe, függetlenül attól, hogy a regényben megfogalmazott jelennek nincs elkápráztató ereje, uralja a regény szövegét, a benne formálódó életeket.

A már megemlített *Tárgyak, tér, regény* címet viselő esszéjében beszél Major, mégpedig az idő diszkontinuitásának jegyében, a „polifonikus cselekmény”-ről, „amelyben – szerinte – az ember olyképpen tevékenykedik, hogy hol ez, hol az a fonál kallódik el, vagy kerül előtérbe, az ember, a hős,

benne is van minden fonálban, meg kívülről is áll, egyiknek a végkövetkezménye sem sugárzik ki rá kizárólagos, kötelező, parancsoló erővel”. A „polifonikus cselekmény” illetően értelmezése jól ismerhető fel a *Hullámok* felépítésében, anyagának elrendezésében, úgyszintén a hősök bemutatásában. A *Hullámok* minden hőse teljes életével van jelen a regényben; Major tesz arról, hogy az olvasó minden hősnek megismerje a múltját, nagyjából az életútját is. Nem szorítkozik a jellemek jelzésére, ellenkezőleg, a történetekben való részesevé a hősöknek sorsot és életrajzot egyaránt befolyásol, részint azt mutatva meg, hogy egy-egy cselekedet, egy-egy lépés miből következik, részint pedig az, hogy belőlük mi következik. A regény címe is ebből a szövegformáló eljárásból értelmezhető. Hullámszerű a megáradt folyó, hullámszerű a jelenben a múlt, a mostani történetekben a korábbi történetek vetnek hullámszerűt, hullámszerűnek a szabadságot kereső és a szabadságot nem lelő fiataljai a regénynek, hullámszerűnek a maradás és a távozás, az élet és a halál közötti valóságos terekben. S nem utolsósorban hullámszerűnek a történetek, egymásra épülnek, el- és felfedik egymást, ütköznek és ütközéseik nyomán újabb hullámszerűvölgyek és hullámszerűhegyek keletkeznek, éppúgy ahogyan az idézett esszé mondja, a szálak elkallódnak, máskor előtérbe kerülnek, s ezáltal keletkezik a regény. A *Hullámok* éppúgy mint a *Dél*, bár ezúttal nem szó szerint, felveti a regény kérdését, kevesebb teóriával és közvetettebben, ám a regény befogadója végig tudatában van, hogy regényt olvas, nem társadalombírálatot, vagy riportot, holott a narrátor történetmondása mindvégig a jelent idézi, egészen pontosan a múlt század hatvanas éveit, az akkori lehetséges eseményeket és cselekedeteket. Az, hogy regényt olvas és nem valami mást, éppen annak tudható be, hogy a *Hullámok*, ellentétben a *Dél*-el, nem épül tételre, még akkor sem, ha nagyon távolról ugyan, de a narrátor közvetítésével belép a regény szövegébe a választható és megélhető szabadság tétele, ám ezúttal, ellentétben a korábbi regénnyel, nem az egzisztencializmus bölcséleti alapjairól, hanem a történelemből. Amott a hagyomány uralta a tételt, az örökség megélése épült rá a regény szövegére, emitt a mostanra történelemben átment évtizedekkel ezelőtti jelen nyomódik rá a regény szövegére. Az akkori jelenről a történelem kutatói nyilván többet tudnak, mint a regény elbeszélője, de kevesebbet, mint a regény hősei, akik megélték a jelent meg a jelenre rátapadó múltat.

„A modern regény legnagyobb problémája a betöltetlen tér” – vélte regényeinek és elbeszéléseinek idején Major Nándor. Ezúttal szóba hozott két regénye ezt a problémát igyekszik megoldani. S ebben is találkozik a két regény. Itt is és ott is valóságos tereket töltenek be a regények hősei, életükkel és környezetükkel, cselekedeteikkel és rendre meghiusuló reményeikkel.

Kényszerhelyzetben árnyalatokért

Az áprilisi Híd és a körülmények

9.

Herceg szeptember 4-én és 5-én megszervezte a B. Szabó György szorgalmazta irodalmi találkozót, nem Kupuszinán, hanem Zomborban. Mindössze tizenötén jöttünk össze az osztrák–magyar monarchiabeli Polgári Kaszinóban, akkor magyar művelődési egyesületben, ahol otthonosan mozogtam, hiszen 1945/46-ban Zomborban jártam a gimnázium negyedik (ma: az elemi iskola nyolcadik) osztályába, s számtalanszor megfordultam ott. Az utca, amelyikben laktam, a sztapári út letelején, a hajdani megyeházát övező parkból ágazott ki az akkori Ádám-féle vegyeskereskedés felé. Úgy tudtam, az a ház is, amelyikben Herceg lakott, a hajdani megyeházára nézett, a ferencesek templomával csaknem átellenben. A kétnapos tanácskozáson Olajos és Rehák is részt vett, akiket senki sem tekintett írónak. Mindenki tudta, a hatalmi góc rajtuk keresztül ellenőrizte az összejövetelt. A fiatalok közül rajtam kívül Bori Imre és Fehér Ferenc jelent meg. Ács Károly is ott volt, de akkor még nem úgy viselkedett, mint aki közénk tartozik. Megszakítva belgrádi egyetemi tanulmányait – miközben fordítóként bedolgozott a fővárosi rádióállomás szerkesztőségébe – akkortájt került át Újvidékre, a *Magyar Szó* szerkesztőségébe.

Mindaz, ami Zomborban elhangzott, hidegen hagyott. Nem volt bizodalمام a felkínált mentsvárakban. Nem szólaltam fel, nem volt mihez kötnöm. Csak az maradt meg az emlékezetemben, hogy hazafelé jövet, a vonaton Fehér Ferencsel hosszan faggattuk Szirmai Károlyt a hajdani *Kalanyáról*, ő viszont inkább a *Hídről* elmélkedett volna, mindvégig szigorú arckifejezéssel. Akkor még nem tudtam, hogy ez volt a természetes tartása. A tanácskozásról három tudósítás jelent meg. Ezek alapján igyekszem most felidézni a történeteket.

Sulhóf József egy kurta, semmitmondó beszámolót közölt a folyóirat 1951-es évfolyamának szeptemberi számában. „Noha ezen a területen

[mármint Vajdaságban – M. N.] teljes magyar irodalmi élet sohasem sarjadt ki, s a feladat roppant nagy – írta –, a vajdasági magyar írók hiszik, hogy éppen a tájszínnek és tájszellem érvényesítésével, de a jugoszláviai szabadságok révén megizmosodhat irodalmunk és betöltheti azt a szerepet, amelyet a körülmények osztottak ki rá.” Már Sulhóf is a Herceg szíve szerinti tájszínneknek és tájszellemnek szurkolt, s nem a szólamirodalom művelőinek az érdemeiről zengett, mint pár hónappal korábban. Nem voltam vevő a portékájára. „A közös feladatokra és problémáik intézésére irodalmi társaságot alakítottak – írta Sulhóf –, ez veszi kezébe az irányítást, gondoskodik az irodalmi színvonal további emeléséről, gyámolítja a jelentkező igazi tehetségeket és továbbnöveli az írói alkotások elhelyezési lehetőségeit.”

Szervezősdi volt ez a javából. Az irányítás átvétele, ez volt a lényeg, ezért kellett az irodalmi társaság. Sulhóf azonban tévedett: a helyszínen csak kezdeményezték, de nem alakították meg a társaságot. „Egy új irodalmi hetilap megindításával is szorosabbá kívánják tenni a kapcsolatot író és olvasó között – közölte Sulhóf –, ezzel tehermentesítik a Hidat, egyetlen irodalmi folyóiratunkat és lehetővé teszik, hogy a Híd szerkesztésében szigorú, egységes elveket alkalmazzanak.” A fiatalok folyóirata ellenében, amellyel Bori szerint megoldhattuk volna irodalmunk problémáinak java részét. Amolyan mézesmadzagnak szánták. Nemzedék helyett „mindannyiunké” lett volna. Az összefogás nevében. Az összefogás „értelméről” pedig évtizedek óta Bogdánfi jóval később született, elhíresült aforizmája jut az eszembe: „Fogjunk össze, míg össze nem fogdosnak bennünket!” Hacsak nem azért fogdosnak össze bennünket, mert összefogtunk – toldottam meg mindahányszor.

A zombori tanácskozás határozatokat is hozott. A határozatokat azonban soha senki, a *Híd* sem közölte. Tehát azokat nem ismertethetem az olvasóval. Viszont Sulhóf megírta, hogy az irodalmi társaságnak kell majd „...rendszeres találkozások megrendezésével elősegítenie, hogy az első találkozás határozatai életre keljenek...”

Feltűnő volt, de ezen akkor senki sem csodálkozott: miért tűrte el a hatalom, hogy ez a gyülekezet minden előzetes bejelentés és jóváhagyás nélkül, spontánul döntsön a Magyar Irodalmi Társaság leendő megalakításáról, amelynek működéséről alább még majd szó esik. Akkortájt ennél ártatlanabb szervezősdiért is zárítom dukált. Akár politikai, akár civil szervezet megalakítását a hatalmi gócnál, esetünkben a Szocialista Szövetségben – egyszerűen: a népfrontban – kellett kezdeményezni. Miért lehetett ez a zombori magyar eset kivétel? Ma már senki sem adhat erre választ.

A *Magyar Szó* frissen, már szeptember 6-án, a szerző feltüntetése nélkül, *Véget ért az első vajdasági magyar irodalmi találkozó* című cikkében világá kürtölte: „A vajdasági, illetve a jugoszláviai magyar irodalom fejlődését illetően leszögezték, hogy az írónak tájszíneken keresztül kell érvényesítenie a valóságot. A tájszín irodalma természetesen nem merev szabályt és megkötöttséget teremt, csupán a valóság felé irányítja írónk képzeletét és alkotó művészetét.” Különös volt, hogy a napilap egy szót sem ejtett a szocialista realizmusról, amely még hivatalos irányzatnak számított. Közben Zomborban döntés született valami másnak, a tájszín tanának „hivatalos” rangra emeléséről. Nem volt akármilyen. És a *Magyar Szó* emiatt – csodák csodájára – nem berzenkedett. „A múlt szépítése kedvéért nem szabad megkötni az író kezét – szól talányosan a cikk –, viszont az írónak nem szabad a valóságtól elvonatkoztatottan, szándékosan nyúlnia a kérdésekhez, hanem felelősségérzettel és bátran a demokratikus szabadság szellemét kell érvényesítenie alkotásaiban is.” Olyan szabadságról írt tehát a *Magyar Szó*, amely csak riasztó „nem szabad”-ok és „kell”-ek ingoványában érvényesülhetett. Ehhez még egy elmaradhatatlan proklamáció csatlakozott: „Ez a vajdasági magyar irodalom egyben határozott kiállás is a jugoszláviai magyarságnak a történelmi adottságok folytán kialakult külön fejlődési útja mellett, amely út lényegesen különbözik például az orosz megszállás alatt levők útjától.” Ebben a mondatban természetesen a „például” szócska kelthet némi figyelmet.

A cikk szerint a találkozó résztvevői megvitatták a vajdasági magyar írók helyzetét, elhatározták egy magyar irodalmi társaság megalakítását, javallották egy irodalmi hetilap indítását, megvitatták a könyvkiadás kérdéseit, nemkülönben a hetilapok és a *Híd* szerkesztési elveit és kritériumait.

Az *Ifjúságban* a szeptember 8-án megjelent, *Mit eredményezett az első vajdasági magyar irodalmi találkozó?* című tudósítást Fehér Ferenc írta, nevének feltüntetése nélkül. Bizonyos, hogy közlés előtt egyeztetünk vele, s egyetértettem a cikkben foglaltakkal. Alighanem amolyan szerkesztőségi állásfoglalásnak szántuk, azért maradt el az aláírás. „Már a tanácskozás elején felvetődött a kérdés: mi a vajdasági magyar irodalom célkitűzése azontúl, hogy a valóságot bemutassa? A vita folyamán elhangzott felszólalások igazolták, hogy a valóság bemutatása, mint irodalmi célkitűzés, nem lehet azonos a tulságos időszerűségre való törekvéssel [értsd: aktuális politikai célzatossággal – M. N.], mint ahogy azt eddig néhányan értelmezték. Irodalmunknak mélyebbre kell szántania, társadalmi valóságunk szabadabb művészi megfogalmazására van szükség, hogy hiteles irodalmat teremtsünk. Felmerült a tájirodalom követelésének a kérdése. A fogalom

tisztázásával megállapodtak abban, hogy a tájirodalom nem jelenthet köztettséget az író számára, hiszen élményeivel a vajdasági életben gyökerezik, aki itt él. Ennélfogva a local couleur nem is nevezhető szabálynak, mert nem más, mint a vajdasági író élményeinek az író által nyert művészi megfogalmazása. Irodalmunkat egyébként sem kötheti senki szabályokhoz, csakis az irodalmi színvonalhoz, ha művészi minőségben eredményt akarunk elérni.”

Nem nehéz felfigyelni arra, hogy a vajdasági irodalom célkitűzésére vonatkozó konklúzió itt másként hangzik – nemcsak a couleur locale tekintetében –, mint amit a *Híd* és a *Magyar Szó* tudósításában olvashattunk. „Irodalmunk célkitűzéséhez tartozzék az is – írta az *Iffúság* –, hogy íróink sajátos vajdasági öntudat kialakítására törekedjenek a magyar emberekben. S lényegében ezt nem érhetik el másként, csak úgy, ha írásaiknak hitelt biztosítanak.” A hitelt pedig – miként a fentiekből kitűnik – a társadalmi valóságba történő mélyebb szántás, a szabadabb művészi megfogalmazás, a művészi minőség nyújtja. Ilyen egyszerű a dolog.

Természetesen az *Iffúság* is tudósított arról, hogy az írók javasolták a jugoszláviai magyar irodalmi társaság megalapítását, egyetértettek abban, hogy egy irodalmi hetilapot kell indítani, úgy döntöttek, hogy közvetlen kapcsolatot teremtenek a Jugoszláv Írószövetséggel, meghányták-vetették a magyar könyvkiadás ügyes-bajos dolgait, elemezték a *Híd* és a hetilapok irodalmi rovatainak szerkesztési politikáját. „Az irodalmi találkozó eredményességét még nem mérhetjük fel, miután csak pusztán ajánlatok hangzottak el a tanácskozások folyamán, de remélhető, hogy azok elfogadása nem ütközik semmi akadályba” – írta az *Iffúság*. Kiérezni-e a remény mögül a kételyt?

A zombori találkozóval kapcsolatban *Meditáció a betűről és az írásról* címmel Majtényi Mihály, a *Híd* felelős szerkesztője is írt egy behódoló glosszát a folyóirat 1951-es évfolyamának szeptemberi számában. Azzal kezdte, hogy miután végiglapozta a zombori határozatokat, megkísérel „távlatot adni egy-két dolognak, ami a zombori határozatból talán kimaradt”. Mit akart Majtényi „kiegészíteni”? 2011-ben az a benyomásom, tulajdonképpen a vajdasági öntudat fejlesztése és irodalmunk valóság-elemeinek látványosítása érdekében ragadott tollat. Szerinte mintha a vajdasági öntudat érlelése lett volna a tanácskozás tétje. Az viszont a couleur locale-hoz való ragaszkodásnak volt a függvénye. „Mondhatná valaki – mint ahogy mondta is Zomborban: az, hogy vajdaságiak vagyunk, mi bennünk él és magunkban hordozzuk – írta Majtényi. – De vajon tényleg magunkban hordozzuk-e eléggé? Útjait, marasztaló sarát, átalakuló falvait és annak kritikáját, hogy van-e bennük igazi átalakulás. Egész tájának ké-

pét és múltjának nyomait, apróságait egészen a titeli barlanglakásokig. A tegnapi gőgös polgárszemlélet kielemezését a tejjel-mézzel folyó Kánaán legendájáról [...] s a felismerést, mennyi munkára és hány nemzedék erőfeszítésére lesz még szükség, hogy ez a táj mindenkire egyforma érvénnyel valóban Kánaán legyen.”

Majtényi tanúsága szerint tehát Fehér Ferenc el is mondta Zomborban azt, amit később az *Iffúság* tudósításában megfogalmazott: vajdasági mi-voltunkat – a vajdasági öntudatot – magunkban hordozzuk. Majtényi erről korántsem volt meggyőződve. Ahhoz, hogy kielégítően („elégge”) magunkban hordozzuk, szükségesnek látta, hogy a valósághoz különös módon viszonyuljunk. És miként fogta fel ezt a „valóságot”? „Voltaképpen irracionális távolságot építettünk ki – írta Majtényi – magunk és a valóság között: valóságról beszélünk, és nem látjuk, miért papírosízű annyi sok valóságrajzunk. Mert senkiben sincs elég elhatározás, hogy kigyalogoljon a gombosi Duna-partra, a titeli fennsík csodálatos tájaira, sem arra, hogy megálljon – mondjuk – Szabadkán a régi ferenciek terén, egyszerűen úgy, mint csodálkozó, ámuló, szemlélődő költő. Még kevésbé, hogy szemlélődésbe merüljön valamelyik falu gyepsorának szélén. S hogy ezt a látszólag céltalan költői szemlélődést, vagy akár tudatosan végzett megfigyelő és kutatómunkát, merészen formábaöntse és őszintén megszólaltassa.”

Mintha Majtényi nemcsak az irodalomnak a valósághoz való viszonyulását látta volna kissé triviálisan, a felszín, a látvány szintjén, vele együtt triviálisan fogta fel a helyi színek Herceg által melengedett tanát is. A valóságot már-már a helyi színek látványára redukálta. Miközben a szocialista realizmus szószólói a valósággal való kapcsolat ürügyén gyarak, bányák, szövetkezetek, építőhelyek látogatására noszogatták az írókat, Majtényi ezt most „tájlátogatással” cserélte volna fel. Fentebbi idézetemben nagy ívet írt le a gombosi Duna-parttól a Titeli-fennsíkiig. Úgy adta a sors, hogy kamaszkoromban mindkét helyen többször is jártam. Sőt Szabadkán ötödikes gimnazista koromban egy éven át a ferencesek templomának tözsomszédságában laktam, oda jártam hajnali misére, ott ismerkedtem meg egy kedves szőke lánnyal, első szerelmeim egyikével, akinek a nevét ma is a szívemben hordom. Gomboson egy csónakból ruhástul a Kis-Dunába fordultam, s mire a hűvös szélben, vizes ruhámban a faluba érteztünk, kiadós náthát kaptam. Ma úgy érzem, mintha az ott szerzett náthával éltem volna le az életemet. No és a Delibláti-homokpuszta – vetem közbe ma kissé cinikusan, ahol ugyancsak többször megfordultam –, miért ne zarándokolnának el a helyi színektől megkótyagosodott írók Európa egyetlen sivatagába, ha látni akarják, mi fán terem a Vajdaság?! Betévedhettek volna Fejértelepre, alias Šušarára, a homokpuszta akkor még színmagyar

falujába is, ahova jómagam egy tikkadt nyáron többször elvándoroltam. Lehetett volna akár a sivatag is az emblémájuk!

Majtényi természetesen azon is kesergett, hogy fiatalokkal utazva, Gombos felé a szárnyvonalon, „a Mosztonga kiszáradt ingoványai között mindenki láthatta a régi bácsi vár romjait”, nemkülönben „a falu közepén, hat évszázados feketeségével égnek meregeti nyakát a hajdani Templárius-rend templomának a múltból ittmaradt harangtornya”, de a fiatalok közül senki sem tudott ezekről az emlékekről. Ezzel kapcsolatban idézte fel Majtényi, hogy „Kultúrtańacsunk végrehajtóbizottságának ülésén” a minap kiderült: nagy mulasztások történtek a „tárgyi és a szellemi történelmi anyagkutató, az anyag összegyűjtése körül”, s rájött, emiatt is az írók okolhatók. „Mi, íróemberek, mert nem tártuk fel eléggé, nem teregettük ki elég hangosan, hogy mit jelent ez a munka – érvelt Majtényi. – S nem hallattunk segítség-kiáltást. Mert nem műveljük eléggé a múlt dolgait, ami talán nem is közvetlen írói feladat – és mégis, százszor írói feladat az olyan szegényes szellemi táborban, mint a miénk, ahol senki sem válogathat munkában, ahol annyi sok minden vált írói feladattá.”

Így tágították a „helyi színek” szószólói az írók állítólagos feladatait mind szélesebb tevékenységi körre, mindenre, ami a magyarság életével kapcsolatba került. Végül a politizálást, a nemzetiségi ügyekről való politizálást már az írásnál is nyomósabb feladatuknak vélték. Az írástudók felelősségének el nem hervadó tanára hivatkozva. Ettől elsőnek már Szenteleky is elkábult. S ezzel levették a terhet azok válláról, akiknek azt viselniük kellett volna: a politikusokéról. Vajon nem egy rossz nemzeti hagyomány éledezett itt? Vajon a népi írók szépirodalom ürügyén nem hasonlóképpen politizáltak Horthy Magyarorszáგában? Ők azonban végül is – a második világháború után – eljutottak az ilyen magatartás konzekvenciájáig, megalakították saját politikai pártjukat, a Nemzeti Parasztpártot, parlamenti választásokon vettek részt, koalíciós kormányokban miniszteri állást töltöttek be. Így lett Veres Péterből hadügyminiszter. A magyar irodalom dicsőségére. De ilyen pártalakításról Jugoszláviában szó sem lehetett.

Végül Majtényi kitért az író és az olvasó fájó témájára is. „A provincializmus – mint minőségi vád – még mindig fejünk felett lebeg – írta Majtényi. – S könyveink felett. Hiába kapcsolódtak az olvasótáborunkba egészen új rétegek, a múltból érkező denunciaciók [...] »á, hiszen ez csak vajdasági könyv« – még mindig hallható.” De végül emlékeztetett erre a kijózanító tényre: „Félmillió ember irodalma nem tíz, húsz vagy százmillióké.” Igen, vessük az eszünkbe, a vajdasági magyar irodalom csupán félmillió ember irodalma volt. Ma meg talán háromszázezernyi magyar közösséგéből fakad? „Megtettünk-e mindent annak érdekében, hogy ez

az élő, létező irodalmunk valóban a táj és a hozzátapadó ember kifejezése legyen? – tette fel a kérdést Majtényi. – Csak törekedtünk erre – nem mindig sikerült. Csak ritkán sikerült.” Íme a döntő fordulat Majtényi fejtegetésében: „Talán mert lebecsültük, másodrendű szerepre szorítottuk az esztétikai szempontokat. Az írások kiérlelése nem volt elég bensőséges. Ami vitán felül áll, az – a szándék. Csakhogy a szándék tisztasága nem mentesíthet az esztétikai elmarasztalástól.”

Tulajdonképpen nem tudta eldönteni, mitől lesz egy mű *biteles*: a helyi színektől vagy a művészi kvalitástól. Az *Ifjúság* tudósításában – hadd emlékeztessenek rá – Fehér félreérthetetlenül élményanyagunk elmélyült, szabadabb művészi megfogalmazása, a művészi kvalitás mellett tette le a garast. Bizony, a Vajdaságot a helyi színek tana nélkül is a szívünkben hordtuk, ki-ki úgy, ahogyan megélte. De a megélés még mindig nem mű.

Miként vélekedett a történekről B. Szabó György, aki Herceget a zombori tanácskozás megszervezésére biztatta? Vajon támogatta-e Herceg igyekezetét, hogy a couleur locale tanát a vajdasági magyar irodalomra vonatkoztatva kanonizáljuk? Úgy emlékszem, a helyszínen mellette sem, ellene sem nyilatkozott. Mintha mindazt, ami a couleur locale-ra vonatkozott, elengedte volna a füle mellett. Azért tette-e, mert tisztában volt vele, hogy a szocialista realizmust még képtelenség letessékelni a piedesztálról? Elővigyázatosabb volt a jelen levő Reháknál és Olajosnál is? Vagy talán nem is akarta letessékelni, hanem akkor még csak a zsdanovi salaktól szerette volna mentesíteni? A *Híd* októberi–novemberi kettős számában *Irodalmunk néhány időszzerű kérdéséről* címmel, zárójelben *Egy irodalmi találkozó tanulságai* alcímmel közölt egy szöveget, amelyet azonban megjelenésekor nem olvastam el, mert épp október első napjaiban Borival, Fehérrel, Tománnal együtt bevonultam tényleges katonai szolgálatra. A nagy gonddal írott cikket hazajöttöm után kutyafuttában, tüzetesen azonban csak 2011-ben olvastam végig. B. Szabó Herceget sem, Szentelekyt sem említette benne. A „helyi színek” doktrínájáról egyetlen szót sem ejtett. Öt pontban leírta, marxista szemmel milyennek látja irodalmunk aktuális helyzetét, s e helyzetből milyen irodalompolitika következik.

Azt a benyomást keltette, hogy a hivatalos álláspontot prezentálta, úgy, ahogy azt személy szerint felfogta. Az első pontban azt vázolta fel, jugoszláv méreteken elméletileg miként függ össze a társadalmi forradalom az esztétikai forradalommal, a második pontban azt, hogy ebből adódóan ugyancsak elméletileg milyen helyzetbe került a vajdasági magyar irodalom, majd az elmélet és a gyakorlat egységének helyreállítása nevében a harmadik pontban azt fejtegette, a fenti körülmények között mi hárul irodalmi kritikánkra az írók öntudatosodásának és az olvasók

irodalmi műveltségének előmozdítása érdekében, a negyedik pontban az írók és a szerkesztőségek viszonyáról és a közlés kritériumainak egyöntetű alkalmazásáról, az ötödikben a *Híd*ra váró átalakulásról elmélkedett.

Kóstolónak idézek néhány gondolatot a cikk első pontjából. „A művészet átfogó elvi kérdései a szocializmus fejlődésének azon a fokán – írta B. Szabó –, melyen ma hazánk áll, lényegében még tisztázatlanok; mindaddig csak részben sikerült az esztétika terén és a műalkotásokban kifejezésre juttatni azokat a forradalmi kihatású elveket és eredményeket, melyeket a szocialista társadalom megteremtésének gyakorlatában már kiérleltünk és felmutattunk. A forrongás művészeti életünkben tehát szükségszerűen következett be: a társadalmi forradalmat követnie kellett az esztétikai forradalomnak.” Vajon meggyőző-e ez az értékelés? Megkockáztatom: marxi felfogás szerint a társadalmi forradalom és az esztétikai forradalom nem ok-okozati viszonyban, hanem kölcsönhatásban van egymással; az esztétikai forradalomnak korántsem kell „szükségszerűen” követnie, ellenkezőleg, meghatározott elemeivel meg is előzheti, elő is készítheti amazt. A megelőzésnek, a követésnek, a késésnek konkrét esetekben más-más, felkutatandó okai vannak. B. Szabó adós maradt a „szükségszerűség” konkrét okának megnevezésével. Talán mégsem volt „szükségszerű”? „Ez a harc sok új és értékes szempontot és gondolatot adott a marxista esztétika továbbfejlesztéséhez – közölte velünk B. Szabó. – A szovjet irodalomelmélet revíziója felszínre hozta a tévedések és tudománytalanságok egész sorát; felfedte a szovjet esztétika dogmatikus és bürokratikus jellegét, siettette a szovjet példa irányító hatásának felszámolását irodalmunkban és művészetünkben. E revízió során jutottunk el a nyugati burzsoá-irodalom és művészet dekadens, emberellenes és haladásellenes jellegének a feltárásáig és ez a harc vetette fel és sürgette az írói és művészi alkotószabadság fogalmának és követelményeinek meghatározását a szocializmusban.”

Noha B. Szabó – ahhoz képest, amit a vajdasági magyar írók Magyar Oszályon szervezett kiskongresszusán 1949 decemberében mondott – felismerte s kiemelte a szovjet irodalomelmélet buktatóit, a szocialista realizmus elméletéből továbbra is fenntartotta a szocialista irodalom és a burzsoá irodalom ellentétére vonatkozó tézist, s miként tüstént látni fogjuk, a szocialista irodalom magasabbrendűségének az elvét is. „Mi sem lenne értelmetlenebb, de veszélyesebb is, mint művészeti életünk mai hullámrészét c s a k esztétikai forradalomnak minősíteni és e korszak műalkotásait, önkényesen és elfogultan m á r egy új, magasabbrendű, szocialista művészet irányadó megnyilatkozásának tekinteni” – írta B. Szabó. Két bekezdéssel odébb így folytatta: „A szocialista művészetelmélet tudományos-esztétikai megalapozása feltételezi azokat a műalkotásokat, melyekben az

új magasabbrendű művészet elemei, ha kezdetleges formában, fejletlenül és kidolgozatlanul, de jelen vannak.” Örvedetes, hogy B. Szabó is belátta, a marxista esztétikát mégsem alapozták meg Lenin különböző írásainak fragmentumai, miként korábban állította, hanem csak ezután kerül sor megalapozására, s ahhoz szükség lesz új, jelentős művek megalkotására, miként Bori Sulhóffal, Bogdánfival, Bálinttal folytatott vitájában írta.

Íme egy idézet a második pontból: „Az adott társadalmi és történeti helyzetben, a szocialista demokrácia művészeti és irodalmi következményei mindinkább tudatosodnak: irodalmunk a Jugoszláviában élő magyar nép irodalma és ezzel az egyetlen szabad magyar irodalom, mely a szocializmus feltételei között minden bürokratikus irányítástól és művészetellenes tendenciák befolyásától mentesen fejlődik; a magyar írónak művészi formában kell megörökítenie társadalmi valóságunkat és ezzel az itt élő magyar nép életét; művészi alkotásaiban kifejezésre kell jutni az új társadalmi és osztályviszonyokból kinövő új művészeti tartalomnak és formának.” És ha ez az utóbbi nem jut benne kifejezésre, akkor nem lehet művészi? És ha irodalmunk mégsem mentes a bürokratikus irányítástól? És ha mégsem örökíti meg „társadalmi valóságunkat”, hanem csupán emberi sorsokat jelenít meg?

Igen jól hangzanak az alábbi sorok: „Művészileg helyesen ábrázolni az új társadalmi viszonyok kihatását az egyénre és a társadalomra és kifejezni e fejlődésfolyamattal létrehozott emberi érzések és gondolatok, szenvedélyek és élmények egész gazdagságát – írta B. Szabó –, úgy hiszem, hogy csak valóban fejlett emberi és művészi öntudattal rendelkező alkotóművész képes.” B. Szabó itt már nem visszatükrözést igényelt, beírta ábrázolással és kifejezéssel, de nem elégedett meg azzal, hogy az író *művészileg* ábrázoljon és fejezzen ki, hanem azt kívánta, hogy művészileg *helyesen* ábrázoljon. Mi rejlik a „művészileg helyes ábrázolás” követelménye mögött? B. Szabó annyit árult el, hogy ennek a követelménynek csak „fejlett emberi és művészi öntudattal rendelkező alkotóművész” tehet eleget. Íróinknak tehát a tehetség mellé el kell sajátítaniuk ezt a „fejlett emberi és művészi öntudatot”. Nyilván azért, mert nem rendelkeztek vele. Legyünk tehát belátással és türelemmel. B. Szabó igen szemléletesen vázolta fel, mire számíthatunk, ha nem leszünk belátással: „Íróink művészi öntudatosodásának folyamatát nem szabad elvontan vagy mechanisztikusan értelmezni; semmi sem ártalmasabb, mint ezt a folyamatot »rendszerbályokkal«, »utasításokkal« befolyásolni és azt hinni, hogy ezt a kérdést valami irodalmi-vita formájában napilap, vagy hetilapok hasábjain megoldhatnánk. Valóban, mi sem könnyebb és kényelmesebb, mint keményen dörögni komoly és művészi kvalitásokkal rendelkező »polgári« írók ellen,

»elmarasztalni« őket, vagy megszabni számukra a művészi mozgásszabadság határait, valóban fémjelzett »zsdánovi« zsenialitással: eddig és ne tovább – »adjon, amit adhat« (a sorok között: legjobb, ha nem ad semmit!) és reménykedni, hogy irodalmunk minden problémáját egycsapásra megoldhatjuk, hisz csak a megfelelő idézeteket kell előkeresnünk. Elmormoljuk a varázsszavakat és az undok varangyosbékából gyönyörűséges tündérleány támad.” Mintha bizony az, hogy „művészileg helyesen ábrázoljon”, nem lenne „utasítás” vagy „rendszer szabály”!

Irodalmunkban tehát a minőségi változást az írók hiányos felkészültsége miatt B. Szabó a távolabbi jövőtől várta. És addig? Mi legyen addig?

B. Szabó áldatlannak látta irodalmunk 1951-ben kialakult helyzetét. Emiatt két irodalmi törekvést, azok szorgalmazóit kárhoztatta. Járhatónak csak azt az utat tekintette, amelyet a hivatalos álláspont ihletével jómaga jelölt ki. „Irodalmunkban a tartalmi mozzanat hosszú ideig tartó kizárólagos uralmát a »forma-forradalom« követte. Ma már azt hiszem nem kétséges, hogy mindkét irányzat esztétikai tévelygései és botlásai társadalmi fejlődésünk valóságos mozgástörvényeinek helytelen értelmezéséből vagy tudatos félremagyarázásából eredtek. Az író alkotószabadságát csak elméletben hirdető, de gyakorlatban tagadó és felszámoló »zsdánovizmus« és vele szemben az író »teljes« társadalmi függetlenségéért és művészi kötetlenségéért síkraszálló »anarchizmus« ideológiai zűrzavart támasztó irányzata között, csak látszólagos ellentét áll fenn, lényegében: egyik sem értette hazánk sajátos fejlődési útját a szocializmusban és nem ismerte fel e fejlődés ideológiai-művészeti és irodalmi következményeit. A szovjet irodalomból átvett sablonokhoz és vulgarizáláshoz való állhatatos ragaszkodás (akár öntudatlanul is!), éppen olyan veszélyt rejtget magában, mint a meghaladott és túlélő burzsoá művészeti eredmények életrekelése és becsempészése – irodalmi életünk demokratizálásának jogcímén – irodalmunkba.” Így lettek az áprilisi „hidasok” ki tudja, hanyadszor kiegyenlítő a szólamirodalom bajnokaival, így lett belőlük most már csempész és anarchista. No de ahhoz, hogy valaki művészi tekintetben jó novellát írjon, miért kellett volna „társadalmi fejlődésünk valóságos mozgástörvényeit” *helyesen* értelmeznie? Más összefüggésben, mint fentebb, de ismét a homályos *helyes* követelményébe botlottunk.

B. Szabó 1951 őszén az irodalmi élet demokratizálását, no meg az írói szabadság mibenlétének körülírását és érvényesítését tekintette a legsürgősebb tennivalónak. Demokratizálódáson az írói közösség megszerzését és annak döntéshozatali jogát értette. Legnagyobb értéknek az írói közösség egységét tekintette. Íme egy idézet arról, B. Szabó szerint mi minden gátolhatta a kívánatos kibontakozást. „Természetesen a demokratizálódás

nem jelenti és nem is jelentheti azt, hogy irodalmunkban »szabad a vásár« és most már felesleges örködni irodalmi életünk egysége felett és hallgatólagosan tudomásul kell venni a negatív jelenségeket és napirendre kell térni felettük! Irodalmunkban éppen úgy, mint közéletünkben is, törekednünk kell a szocializmussal ellentétes megnyilatkozások leleplezésére és éles kritikájára, de vajjon irodalmi életünk demokratizálásának feltételeit megteremthetik-e azok a türelmetlenhangú és gyakran személyeskedő cikkek – a szólásszabadsággal is vissza lehet élni! – melyekben az alkotóművész pellengérré állítása már-már mindennapi jelenséggé lett? Írói közösségünk egységének megbontása ellentáborok szervezésével, az írók művészi tevékenységének rosszakaratú bírálata és az író megnyilatkozási lehetőségének szűkítése önkényesen és felelőtlenül – nem olyan tényezők, melyek elősegítik annak a légkörnek a megteremtését, melyben a művészi tevékenység szabadságáról fenntartás nélkül beszélhetnénk.” És vajon „a szocializmussal ellentétes [irodalmi] jelenségek leleplezése” elősegíti-e a kívánt légkör megteremtését? B. Szabó már az iménti felsorolásban is kötelességtudón leleplezte az áprilisi hidasokat; könnyű ráismerni arra, amivel a szerző szerint épp ők hátráltatták az irodalmi élet demokratizálásának függvényeként felfogott alkotói szabadság mielőbbi érvényesítését.

B. Szabó a harmadik pontban megállapította, hogy „komoly művészi kritikáról irodalmunkban még ma sem beszélhetünk”. Cikkének írásakor Herceg két könyve, Sinkó Ervin, Lőrinc Péter, Majtényi Mihály regénye, Debreczeni József és Komáromi József Sándor könyve – mind frissen megjelent művek – nem talált kritikusra. Ennek ellenére B. Szabó a következőkben látta a vajdasági magyar irodalom nem létező kritikájának a feladatát: „A kritikának kell rávilágítania arra, hogyan tükröződnek vissza a műalkotásokban a társadalmi és történeti fejlődés mozgástörvényei. Vajjon a művészi tartalom és művészi forma közötti egységet sikerült-e az alkotónak megteremtenie? Vajjon a művészi forma valóban a társadalmi valóság elvont visszatükröződése-e stb. A kritikának, ismét műalkotások elemzéséből fel kell deríteni, hogy a meglévő és a polgári társadalom feltételei között kialakult műformák (műfaj, stílus, verselés, nyelv) mennyire alkalmasak az új tartalom művészi feldolgozására. Vajjon az új társadalmi feltételek felvetik-e az új művészi formák megteremtésének lehetőségeit és milyen új műfaji sajátosságokat hoztak eddig létre? A kritikának kell elemeznie, meglévő műalkotások alapján, hogyan módosulnak a műfajok, hogyan tűnnek el, alakulnak át, újulnak fel – egy magasabb társadalmi fejlettségi fokon – az irodalom pozitív és művészileg fejlesztő hagyományai.” Mindez természetesen érdekes téma lehetett volna avatott tollú irodalomszociológusok vagy irodalomelmélettel foglalkozó tudósok számára.

De hol maradt B. Szabónál az a kritika, amely egy-egy irodalmi alkotás művészi kvalitásait értékeli, egy-egy író helyét jelöli ki irodalmunkban? B. Szabó itt mégis visszatért a visszatükrözéshez, s voltaképpen azt követelte, hogy a kritikusok „a társadalmi fejlődés mozgástörvényeinek” művészi visszatükrözését rendeljék alá ugyanezen mozgástörvények tudományos visszatükrözésének. Hiszen nincs rá mód, hogy e mozgástörvények *helyes* művészi visszatükrözését a kritikus közvetlenül a valósághoz viszonyítva mérlegelje. A fenti sorokból is kiolvasható, hogy B. Szabó továbbra is kötődött a szocialista realizmus döntő tételeihez, amelyek az ő interpretációjában „belesimultak” a marxista megközelítésbe.

Ugyanezt a benyomást keltette B. Szabó, midőn egy konkrét vajdasági magyar példával hozakodott elő: „Itt van például Majtényi Mihály regénye. Meggyőződésem, hogy irodalmunk egy igen jelentős művészi értékével állunk szemben. Nem feladatom, hogy e cikkben kifejtsem a regényről alkotott véleményemet, de azt hiszem, Majtényi e művének elemzése rendkívül érdekes esztétikai kérdések tisztázására ad alkalmat. A felszabadulás előtt megjelent regényének és a most megjelent művének (mindkét alkotásban egy tematikát dolgozott fel) összevetéséből és elemzéséből nem az azonosságok és eltérések megállapítása lenne a lényeges, hanem annak felderítése, hogy előmozdították-e az új társadalmi feltételek Majtényi írói egyéniségének kiformalódását, hozzájárultak-e és hogyan, az író valóság szemléletének kialakításához, hatottak-e az író művészi koncepciójának tartalmára és terjedelmére? Észlelhető-e fejlődés tartalomban, szerkezetben, stílusban és nyelvben és miben nyilatkozik meg ez a fejlődés? Tapasztalható-e visszaesés, művészi megalkuvás és nyomát találjuk-e a helytelenül értelmezett progresszív írói és emberi állásfoglalásnak és milyen művészi következményekkel járhat a haladásfogalmaknak ez a téves értelmezése? Vajjon a polgári író számára az új társadalmi feltételek biztosítják-e a művészi továbbfejlődés lehetőségeit vagy szükségszerűen elvezetnek a perspektívátlanságig, az elernyedésig vagy a művészi színvonal szándékos feladásáig?” De miért volnának a regény két változata között fellelhető különbségek közül esztétikai szempontból épp azok a legtanulságosabbak, amelyeket „az új társadalmi feltételek” váltottak ki? Miért nem volna a fentiek elemzése az irodalomkritikus helyett az irodalomszociológus dolga? Azonkívül: itt Majtényi is „a polgári író” *megtestesítőjeként* szerepel.

A negyedik és az ötödik pontban B. Szabó az újságok irodalmi rovatai által alkalmazott közlési kritériumok összehangolásának és a *Híd* átalakításának piszlicsár teendőivel foglalkozott. Ezekre nem térek ki. Kivéve egy bekezdést, amelyben B. Szabó ujjongva említett egy epizódot. „A Híd

irányvonalának kialakítása – írta B. Szabó – hosszabb időt vesz igénybe: a szerkesztőség éppen az utóbbi szám szerkesztésében jutott el az egységes álláspontig, és pedig éppen a sokat reklamált »rebellisek« kéziratával szemben, melyekben a meggondolatlan és elfogult személyeshangú véleménynyilvánítás (irodalmi életünkről és íróinkról, mint pl. Lőrinc Péterről is) semmiképpen sem jelentett »forradalmi« hatóerőt vagy valamiféle »katódót«, hanem inkább jelent felelőtleniséget és egységbontó-törekvést, melynek felszámolásáért a Híd szerkesztőbizottsága egységesen foglalt állást. Bizonyos, hogy a fogyatékosok nehezen tűnnek el, de a szerkesztési elvek és szempontok kiérlelése és megfogalmazása mellett, a munkamódszerek alaposabb kidolgozására is szükség van. Így juthatunk el majd a kollektív szerkesztésig, és így tudatosíthatjuk a szerkesztőbizottság tagjainak munkájában a kollektív munkával járó felelősséget is.” A „rebellisek” természetesen az áprilisi „hidasok” voltak. B. Szabó hajdani reménysegei szerint is már csupán „rebellisek”. Nem tudom, B. Szabó az ő megleckéztetésüknek örült-e jobban, vagy annak, hogy a *Híd* szerkesztőbizottsága példás egységet produkált a famózus cikk elutasításában. A kárvallott Bori Imre volt; már beszámoltam a *Híd* tizenötödik évfordulója alkalmából Lőrinc Péterhez címzett vitacikkéről, amelyben, igen, a fiatalok katódjáról beszélt. A *Híd*-ben elutasított cikket az *Ifjúság* közölte.

És mi történt a továbbiakban? A *Híd* 1952. januári számából megtudhatjuk, hogy a vajdasági magyar írók ugyanazon hó 5-én és 6-án Újvidéken, az írók, újságírók és művészek klubjában egy újabb, második irodalmi találkozót tartottak, amelyen – nem tudni, milyen összetételben – ugyanazon rágódtak, amin Zomborban. A *Híd*, a lapok irodalmi rovata, színműirodalmunk, a kritika volt terítéken. Sikerült újabb igényeket is támasztaniuk, például azt, hogy a moziban a filmeket magyar nyelven is fölratozzák. Meg hogy nem ártana íróinkat forgatókönyvek írására is serkenteni. Mert az is hiánycikk. Volt egy beszámoló is, B. Szabó Györgyé, a *Híd* tizenötödik évfolyamában megjelent számokkal foglalkozott, de a *Híd* sem, a lapok sem közölték. A Zomborban beharangozott „közös” irodalmi hetilapról viszont a részvevők mélyen hallgattak. Mai szemmel nézve legérdekesebbnek a következő bejelentést találok: „Az értekezlet végül, vita után kimondotta, hogy elvben kívánatosnak tartja külön ifjúsági irodalmi lap létesítését, amennyiben a kezdeményezők biztosítani tudják az anyagiak kérdését és a lap megfelelő terjesztését.” Kik lehettek a „kezdeményezők”? Szerintem a Bálint István köré tömörülő fiatal írók csoportja, akik, miután az áprilisi hidasok bevonultak katonának, már átvették az *Ifjúság* irodalmi rovatának a szerkesztését. Annyit előlegezhetek: nem sikerült az anyagiakat előteremteniük. Nem lett ifjúsági irodalmi újság.

Ezen a második irodalmi találkozáson természetesen az volt a legfontosabb fejlemény, hogy megalakították a Magyar Irodalmi Társaságot. A Zomborban választott, ismeretlen összetételű előkészítő bizottság javaslatára az említett társaság a Vajdasági Magyar Kultúratanács önálló osztályaként alakult meg. Természetesen a vezetőséget is – ugyancsak az előkészítő bizottság javaslatára – megválasztották, Majtényi Mihály, B. Szabó György, Herceg János, Lőrinc Péter, Ács Károly, Gál László, Kolozsi Tibor, Olajos Mihály és Sulhóf József személyében. De ugyan milyen demokratikus elvek alapján választhatta meg a találmra összeverődött gyülekezet a vezetőséget? Hiszen még csak közgyűlésnek sem proklamálta magát, s összetételét sem rögzítették. Látni fogjuk: itt nem a tagság választotta meg a vezetőséget, hanem a vezetőség a tagságot. Vajon B. Szabó György ilyen demokráciára gondolt, amikor az „írói közösség” megalakítását sürgette? Ő is benne volt a vezetőségben, amely tüstént munkához látott. Nem berzenkedett a csalafinta eljárás miatt. A *Híd* tudósításából azt is megtudhatjuk, hogy a vezetőség még januárban két ülést tartott. Az első ülésen megválasztotta a tisztségviselőket. Majtényi Mihály lett az elnök, Gál László az alelnök, Ács Károly a titkár, Sulhóf József a pénztáros. A második ülésen a vezetőség „a közgyűléstől kapott meghatalmazás alapján” – így szölte a tudósítás – a tagfelvételtől döntött. Csakhogy a „közgyűlés” légbőlkapott testület volt, amely senkit sem hatalmazhatott fel. Nem létezett. Ennek ellenére a vezetőség elhivatottságának tudatában úgy döntött, hogy rendes tagokat és tagjelölteket választ. A negyvenegy rendes tag közé az áprilisi hidasok soraiból Fehér Ferenc, Major Nándor és Németh István került. Jelentős létszámban rendes tagok lettek a hatalmi góc „kulturmunkás”-nak nevezett bizalmasai is. Egy csomó ember, akiket Herceg egy ízben „mozgalmunkhoz közel álló, irányító szerepet játszó személyeknek” nevezett. Közöttük olyanok is, akik soha egyetlen sornyi, irodalomnak minősülő szöveget sem írtak le. Mint például Kovács András, Girizd László vagy Szalai István. Viszont az áprilisi hidasok közül Bori Imre, Tomán László, Borús Erzsébet és Petkovics Kálmán csak tagjelöltek lehettek. Tomán László esetében ez is öröndetes volt, ha számításba vesszük, hogy Olajos Mihály alig két hónappal korábban nyilvánosan hazaárulással vádolta. Rájöttek, hogy Tomán mégiscsak megkerülhetetlen. Tagjelölt lett Bálint István is és a frissiben köréje tömörülő tehetséges fiatalok, Vörösbaranyi Zoltán, Borbély János, Dujmovics János, Burány Nándor is.

A *Híd* 1952. áprilisi számából megtudhatjuk, hogy a Magyar Irodalmi Társaság újvidéki tagjai összejöttek megvitatni Szerbia Kommunista Pártja Központi Vezetőségének a kultúrára és a művészetre vonatkozó

irányelveit. De ugyan miért tették, ha igaz volt az, amit Sinkó, B. Szabó, Bálint s mások hónapok óta egy emberként szajkóztak, hogy irodalmunkat már nem dirigálják irodákból? Bora Drenovac író bezzeg a Kommunista Szövetség szerbiai vezetőségének ülésén, egy beszámolóban felpanaszolta, hogy a művészet világában „kedvezőtlen jelenségek” ütötték fel a fejüket. Nosza a Magyar Irodalmi Társaság újvidéki tagjai lóhalálában megvitatták, „fellelhetők-e a dekadens irányzat jelenségei” a magyar irodalmi életben is? A *Híd*-ban aláírás nélkül közölt tudósítás szerzője felettébb tapasztalt ember volt a „kiegyensúlyozott” letorkolások megfogalmazásában. „Általánosságban megállapították a felszólalók, hogy a vajdasági magyar irodalomban nincsenek súlyos tévelygések – így a tudósítás, én meg felsóhajtottam: hál’ istennek! –, de egyik-másik író a múltba fordul, s ez azt a látszatot kelti, mintha valóságunktól menekülne. Alapjában véve nincs szó menekülésről, mert ezek az íróink is mai szemmel és a mai élet leszüremlésein át tükrözik vissza a múltat, és az egészen természetes, hogy a múlt irodalmilag kiérleltebben bukkan fel írásaikban, mint a mai valóság.” Árnyalt beszéd volt. Vagy mégsem? Vegyük tudomásul, ez a tudósítás is visszatükrözést említett, tehát a szocialista realizmus bűvkörében mozgott. Szövege szerint a felszólalók kijelentették, a vita jókor jött, mert időközben „megszabadultunk a szovjetorosz irodalom merevségeitől és a napi politika irodalmi visszatükrözésétől is és felszabadultan bontakozhat ki írásainkban mindaz, ami az író művészetén át tárja elénk az életet.” De hiszen maga ez az összejövétel cáfolta a felszabadultságot! „Bizonyos kispolgári jelenségeket kétségtelenül hoztak magukkal az írók a múltból – olvashatjuk a tudósításban – és ezeket kiirtani egyelőre nem lehet, de határozott hangú és erélyes bírálattal elősegíthető, hogy az írók levetkőzzék ezeket a jelenségeket és az olvasók helyesen értékeljék az írásokat, s általában a művészi megnyilatkozásokat.”

Ekkor azonban felborult a bili. A „kulturmunkások” – talán nem az írók? – kipakoltak. „Többen azt a nézetüket juttatták kifejezésre – füstölög a tudósítás –, hogy nem elégedhetünk meg irodalmi bírálatokkal és nem korlátozódhat a bírálat kizárólag esztétákra, mert a kritika ma már nem irodalmi, hanem úgyszólván politikai probléma. Amikor zűrzavar van, akkor már nem irodalmi kérdésekről, hanem az életfelfogás és élet szemlélet kérdéseiről van szó. A fogalmak tisztázását az elvszerű bírálatok akkor is elősegítik, ha nem irodalmi jellegűek, mert ezek a bírálatok pontosan megmutathatják, mennyire tükrözi vissza némely jelenség az áramlatokat és irányzatokat. A mű mint bizonyos jelenségek hordozója kerül a nyilvánosság elé és így nem lehet elszigetelten művészeti szempontból tekinteni sem a jelenségekre, sem a művekre. Világnézeti téren,

az életszemlélet kérdéseiben nem lehet szó azokról az engedményekről, amelyeket a munkásosztály tesz a parasztsággal és a kispolgári tömegekkel kötött szövetségében és a bírálókat hivatott arra, hogy a káros jelenségekre rámutasson.” Arra még nem volt példa, hogy egy „irodalmi társaság”, miközben azzal dicsekszik, hogy megszabadult a zsdanovizmustól, a műalkotások politikai elbírálásáért szálljon síkra. Csupán ennek az egyedülálló esetnek a kedvéért is érdemes volt megalakítani a Magyar Irodalmi Társaságot! Meg azért, hogy megtudjuk: a munkásosztály a parasztságnak és a kispolgárságnak mint szövetségeseinek életszemlélet dolgában kész engedményt tenni, de az értelmiség esetében erről „nem lehet szó”.

A továbbiakban az írók külön is megkapták a magukét kispolgárinak bizonyuló sértődékenységük, visszahúzódnak és elzárkózásuk miatt: nem hajlandók művészetüket „az összesség” szemszögéből megítélni. Szorult „a tömeg” is, mert még mindig idegenül tekint irodalmunkra, s természetesen tanítóink, tanáraink is, mert közömbösek az irodalom iránt, miként is nevelhetnék tehát fiataljainkat a művészet szeretetére! A gyöngyszem azonban csak ezután következett. „Több oldalról felhívták már az írók figyelmét arra, hogy falvaink rohamos átalakulása egyike a legérdekesebb jelenségeknek – olvashatjuk a tudósításban. – Az átalakulás annyira gyors, hogy bizonyos tünetek már eltűnőben vannak. Ezeknek a visszatükrözése hiányzik irodalmunkból, mint ahogyan általában egyáltalán nincs terepjáró az íróink között, és nem járnak ki a falusi tömegek közé. Van még mindig bizonyos elfordulás, félnek a szólamtól, noha a valóság művészi ábrázolása nem szólam, csak élethű visszatükrözés. Szabadságot kellene az íróinkat, hogy menjenek ki a terepre, gyűjtsék az élményeket, forrjanak egybe a falusi tömegekkel és írjanak a falu számára. Erre kell mozgósítani íróinkat és ez feltétlenül elősegíti, hogy az olvasók tábora messzemenően megnövekedjék.” Ennyire futotta ezúttal a zombori tanácskozáson még áhított, intézményesített „írói közösségtől”, alias a Magyar Irodalmi Társaságtól.

A *Híd* 1952. májusi számából megtudhattuk – a tudósítást Steinitz Tibor írta –, hogy a Magyar Irodalmi Társaság még egy tanácskozást tartott, amelyen „a *Híd* helyzetét” vitatta meg, zűrés körülmények között. „Majtényi Mihály, az Irodalmi Társaság elnöke és a »Híd« főszerkesztője, beszámolójában megállapította – írja a tudósításban –, hogy a »Híd« példányszáma ijesztően megcsappant, de keservesebb ennél, hogy néhány írónk is elfordult a »Híd«-tól. Fejtegetését a lap kiadójának, a Testvériség Egység vállalatnak velős megítélésével fejezte be, hogy: úgylátszik, a »Híd« sem az íróknak, sem az olvasóknak nem kell.”

Ez mégsem volt akármilyen. Mire az „írók közössége” intézményesült – amitől B. Szabó csaknem megváltást remélt – kiderült, hogy a *Híd* nem kell senkinek. Majtényi drámai bejelentését Olajos Mihály, pillanatnyilag a Testvériség-Egység Könyvkiadó igazgatója igyekezett enyhíteni, aki szerint a folyóirat jelenlegi helyzete „súlyosan terheli a kiadó költségvetését, a szükséges anyagi eszközöket azonban továbbra is folyósítani fogják”. A vita két irányba ágazott el. Részint azt igyekeztek kifürkészni, kik jöhetnek számításba, s miként lehetne rávenni őket, hogy megvegyék és olvassák a folyóiratot, részint meg azt, milyen „átalakítást” kell a *Híd*-ban – főként tartalmilag – véghezvinni, hogy az olvasó érdeklődését – ha már előfizetett – megtartsa. „A *Híd*-nak irodalmunkban vezető szerepet kell betöltenie – a tudósítás szerint ez volt a jelenlevők véleménye. – Nemcsak a legjobb írásokat kell a maga számára biztosítani, de szilárd szerkesztési elvekkel, meghatározott irodalompolitikával irányt is mutatnia a sokszor imbolygásra, ellomposodásra hajlamos íróknak. Bogdánfi Sándor és Steinitz Tibor beszéltek erről a kérdéstről és eközben valóban nem irodalmi kényszerzubbonyra, nem szűkreszabott, szavakat latolgató, bogarászó szerkesztésre gondoltak de éppen a már alaposan kinőtt csörgős bohócruha levetkezésére, amelyben csak szórakoztatni, megnevetetni lehet, krajcáros sikereket elérni, de igaz életet bemutatni és nevelni nem.”

Mellbevágó képet rajzoltak az írókról.

Méghogy a *Híd*-nak az lett volna a baja, hogy szórakoztató?!

Ez volt a Magyar Irodalmi Társaság utolsó összejövetele.

Herceg Jánost is cserbenhagyta: rövid élettartama alatt semmit sem tett a couleur locale kötelezővé tétele érdekében.

Mire az áprilisi hidasok 1952 szeptemberében hazajöttek a katonaságból, a Magyar Irodalmi Társaságnak már se híre, se hamva nem volt.

Miért szép a hazaindulók éneke?

Uram, Jézus Krisztus, már útra indulunk,
A te szent nevedben innét elbúcsúzunk.
Felvesszük szent keresztedet, ez vezéreljen bennünket
A mi hajlékunkba, a mi hajlékunkba!

Boldogságos Szent Szűz, jöjj segítségemre,
E sötét éjszakán fogadj szent szívedre,
Mely alatt Jézust hordoztad, és szűz tejjeddel tápláltad,
Vezess minket haza, a mi hajlékunkba!

Őrző Szent Angyalunk, jöjj segítségünkre,
E sötét éjszakán védelmezz bennünket!
Kit az Isten oltalmunkra rendelt, vigasztalásunkra,
Vezess minket haza, a mi hajlékunkba!

Három

Három versszak – nem sok, nem is kevés. Vallásos népénekeink nagy többségére nem jellemző a rövidség. Hosszú, mint a szentpáli ének – tartja egyik szólásunk. Valóban, régebbi népénekeinknek harminc versszaka is lehet, az újabbakat négy-öt strófa alkotja.¹ Lírai népdalaink viszont általában egy versszakba tömörítik a mondanivalót.² Három versszak az arany középút.

A három szakrális szám, talán a legfontosabb. Magába foglalja a nemzést, teremtést (kettő egyesüléséből létrejön a harmadik), az idő három sík-

¹ VOLLY 1982. 9.

² VARGYAS 1981. 156.

ját (múlt, jelen, jövő), a világ hármas osztottságát (alvilág, földi, égi világ).³ Nemcsak a keresztényeknél szent szám a három, de náluk bizonyosan. Gondoljunk az Atya, Fiú és Szentlélek titokzatos, istenített egységére:

*Szenháromság, magas felség,
Áldva imád a mindenség.*

*A Szenháromságnak az én életemet,
Én följánlottam lelkemet, testemet.*

*Minden lények, imádjátok
A teljes Szenháromságot!*

(Idézetek Tordán, Feketetón
és Csókán gyűjtött énekekből)

Mi magyarok vallási-felekezeti hovatartozásunktól függetlenül, nemzeti jelleget is tulajdonítunk a hármas számnak: Három a magyar igazság, vagy Három a magyaré.

Forma

A versszak képlete (rím és szótagszám): a12, a12, b8+b8, c6+c6. A régebben is kedvelt felező tizenkettessel indul a vers, első két sorában nyugtató párrímmel. A harmadik sor belső rímei és eltérő szótagszáma valami különlegeset sejtetnek, s valóban, a negyedik sor felénél, a lélegzetvételnél szünet alatt a középkor és reneszánsz hangulatát érezzük, mert ha itt megállapodna a szövegfolyam, akkor egy szaffikus, ungarica jellegű strófa⁴ bontakozna ki. A hat szótag azonban ismétlődik, mintha takarni igyekezne a pásztortáncos jelleget, tizenkettes szótagszámot hozva létre a negyedik sorban is.

Rímek, szavak

A párrím végigvonul a versen, de a harmadik versszak első két sorában szabados rím is előfordul (segítségünkre – bennünket), mely modern líránk eszköztárában gyakori. Érdekes, szokatlan a harmadik versszak harmadik sorában megjelenő átkötés (enjambement): a metszeten túlszaladó gondolat áthajlik a második ikersorba (Kit az *Isten oltalmunkra / rendelt, vigasztalásunkra*).

³ SILLING 1994. 103.

⁴ BÁRDOS 1988. 63–38., SZABOLCSI 1972. 80–84., NEMESKÜRTY 1983. 98–99.

Mai köznyelven szólal meg az ének, így az érthetőséggel nincsen semmi gond, s hogy a mértékkel alkalmazott, kicsit különleges kifejezések mennyire emelhetik a szöveg értékét, bizonyítja a népies *innét* (az innen helyett), melynek szóvégi t-je figyelemkeltően pattan, és a választékos *hajlékunk* (otthonunk), mely emelkedett hangulatot teremt.

Lendület

A szoptatás életteli képe, a meg-megújuló, strófaformula-ismétlő (homológ) versszakok, az alakuló refrének lelket felrázóak, lendületbe hoznak, megteremtve így a mozgást, fejlődést, a művészi alkotás dinamikáját.⁵

Balladai homály

Azt sejteni lehet, hogy mitől *oltalmaz* az Őrző Szent Angyal, de titok marad, hogy miért szorul *vigasztalásra* az énekmondó, hiszen egyetlen panaszos szó sincs az énekben. Balladás fordulat.

Hangterjedelem, zenei motívumok

♩ = 80

a b

1. U - ram, Jé - zus Krisz-tus, már út - ra in - du - lunk,
A te szent ne - ved - ben in - nét el - bú - csú-zunk.

c

Fel-vesz-szük szent ke - resz - te - det,
ez ve - zé - rel - jen ben-nün - ket

b

A mi haj - lé - kunk - ba,
a mi haj - lé - kunk - ba!

⁵ FÜST 2005. Több helyütt is utal az ismétlődés és a lendület, indulat kapcsolatára, pl. 422–423. és 438.

Lássuk, miből áll dallamunk! Hangterjedelme (ambitusa) szűk: a dúr skála első öt foka képezi mindössze (*pentachord*, azaz *ötössor*⁶); s csak három zenei motívum alkotja: első két sorát az *a* és *b*, harmadik sorát a *c* ismételve, végül negyedik sorát a *b* ismételve. Hogyan jöhet létre eme kevés „építőelemből” ilyen megkapó, kedves, lendületes, szerethető dallam? Elsősorban úgy, hogy megfelelő módon kapcsolódik a világos, egyértelmű szöveghez (ne feledjük: az ének, a szöveg és a dallam együttes megnyilvánulása). A titok teljes megfejtésének szándéka nélkül a következőket mondhatjuk még el:

Nagyon régi gyökerek

Dó-re-mi mozgással indul a dallam, de utána elmarad az egy hangon tartás (*tuba*), és nem *recitálással* folytatódik, ahogy talán elvárnánk, hiszen népzeneink egyik legjelentősebb típusát képezik a recitáló dallamok, melyek indítása ugyanez. A dallamfejlődés kezdeti (recitálástól független) szakaszát idézheti a három hang, ugyanis számos kezdetleges dallam létezik nálunk és más népeknél is, melyek teljes terjedelme a *dó-re-mi* trichord.⁷

Ungaresca – „magyar tánc”

J. Paix, 1583

Az *a*, *b* és *c*-vel jelzett motívumok, mint már említettük, ungarescaszerkezetet alkotnak. Legjellemzőbb képviselője e szerkezetnek a következő táncdallam:

A dallam – Szabolcsi Bence szavaival élve – az elveszett magyar tánczene visszfényecinek külföldi lejegyzései⁸ között bukkant fel 1583-ban. A ma már

⁶ BÁRDOS 1988. 194.

⁷ VARGYAS 1981. 23. és 39.

⁸ SZABOLCSI 1979. 132.

újra közkedvelt dallamot *Édes rózsám, szívem kedvese, hallod, hív az ének* kezdettel mind gyakrabban éneklük is. Hozzá hasonló, formailag egyező darabokat találunk a későbbi Kájoni-kódexben (1634–1675), a Stark-féle soproni virginálkönyvben (1689).⁹ Ez az alakulat népzeneinkben az egyik legnagyobb múltú és legerterjedtebb heterometrikus formának számít¹⁰, ilyen a *Csütörtökön virradóra* és a *Széles a Duna, magas a partja* kezdetű népdalunk is. Közös e dallamokban, hogy az első két sor zenei tartalma azonos, harmadik soruk ikermotívumos, azaz két egyforma vagy hasonló részből van összetéve, s végül következik a rövid negyedik sor. Az idézett dallamok formai rokonsága kétségtelen, de a mi énekünk két jellegzetes, mondhatnánk egyéni tulajdonsággal is rendelkezik. Az egyik az a takarékos, kivételesen jó építkezési elv, mely szerint a rövid, negyedik sor hangról hangra, pontosan egybevág az első két sor záró motívumával (*b*). A másik eltérés pedig abban van, hogy ez a rövid negyedik sor ismétlődik, azaz szótagszáma egyenlővé lesz az első és második sor szótagszámával (12) – erre az előbbieken, a szöveg esetében is utaltunk. Így akár AABA szerkezetűnek is fölfogható a strófa. S ez a forma új stílusú népzeneinkben 11 szótag fölött uralkodó, de középkori gregorián énekekben is előfordul.¹¹

Hangközök, dallamvonal, díszítés

A motívumok dallamvonala – a kezdést kivéve – mindvégig lefelé ível, illeszkedik a magyar beszéd ereszkedő jellegéhez. Az egyszerű dallamvezetést ünnepélyessé teszik a mértékletesen megjelenő díszítések: az első két sorban egy-egy, a második két sorban két-két hajlítás (melizma) van. Ezek érdekes módon egyensúlyozzák a dallamsorokat, mert a kisebb (*dó-fa*) hangterjedelmű első, második és negyedik sorban a hajlítás mélyebb (*mi-dó*), a nagyobb (*dó-szó*) hangterjedelmű harmadik sorban pedig sekélyebb (*re-dó*). Az alaphangra hajló melizma bizonyos feszültséget okoz, mert utána rendre, szinte rugózva a skála harmadik fokára ugrik a dallam, s itt van még a legnagyobb hangközugrás, a kvint is, a főzárlat (második sor vége) után – a fölfelé ugró kvint egyébként népdalaink, különösen a regösénekek kedvelt hangköze.¹²

*

Az elmondottakból kiviláglik, énekünk több, a múltba mélyedő gyökérrel rendelkezik, ugyanakkor nyitott az új távlatok felé, magában hor-

⁹ SZABOLCSI 1979. 155–164.

¹⁰ VARGYAS 1981. 126. és BÁRDOS 1988. 38.

¹¹ VARGYAS 1981. 126.

¹² VÁRNAI 1997. 56–57. és SÁROSI 1973. 188–194.

dozza a változást, fejlődést. Viszonylag egyszerű, de kevés eszközzel élve is életteli és figyelemre méltó. A gyönyörű, dallammal ékesített *fohász* a hazatérés reményét erősíti lelkünkben. Könnyen tanulható, tiszta szívből énekelhető.

A népéneket Kocsis Miklós 64 éves kishegyesi kántortól jegyeztem le 2009. május 12-én. Mindannyiunk nevében köszönet érte.

Irodalom

BÁLINT Sándor

1980 *A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete 3. rész. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1978/79-2.* Szeged

BÁRDOS Lajos

1988 *Írások népzeneinkről.* Budapest, Tankönyvkiadó

FÜST Milán

2006 *Látomás és indulat a művészetben.* Budapest, Fekete Sas Kiadó

MOLNÁR Antal

1976 *Eretnek gondolatok a muzsikáról.* Budapest, Gondolat

NEMESKÜRTY István

1983 *Diák, írj magyar éneket. A magyar irodalom története 1945-ig.* Budapest, Gondolat

SÁROSI Bálint

1973 *Zenei anyanyelvünk.* Budapest, Gondolat Kiadó

SILLING István

1994 *Templomok, szentek, imádságok. Tanulmányok a vajdasági népi vallásosság tárgyköréből. Újvidék/Tóthfalu, Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság/Logos*

2002 *Vallási néphagyomány. Újvidék, Forum*

SZABOLCSI Bence

1972 *Vers és dallam. Tanulmányok a magyar irodalom köréből.* Budapest, Akadémiai Kiadó

1979 *A magyar zenetörténet kézikönyve.* Budapest, Zeneműkiadó

SZEMERKÉNYI Ágnes (szerk.)

2005 *Folklór és irodalom.* Budapest, Akadémiai Kiadó

VARGYAS Lajos

1981 *A magyarság népzeneje.* Budapest, Zeneműkiadó

VÁRNAI Ferenc

1997 *A magyar népdalokról, népzeneiről. (Zenei kiskönyvek 5.)* Pécs, Molnár Nyomda és Kiadó

VOLLY István

1982 *Karácsonyi és Mária-énekek.* Budapest, Szent István Társulat

Könyv a felvidéki magyar citerákról

Borsi Ferenc: *A magyar asztali citera*. Csemadok Művelődési Intézete, Dunaszerdahely, 2010

Borsi Ferenc gyerekkora óta a pengetős hangszerek megszállottja, s a citerák és tamburák iránti szenvedélye azóta, hogy világot látni indult, nem csökkent, sőt, zenetörténeti, hangszer-történeti megalapozást nyerve még ki nem taposott utakra, új szakmai kalandokra inspirálta az egyszerű volt csókai citerás fiút. Borsi Ferenc Magyarországra költözése után fedezi fel a múzeumi raktárakban és falusi padlásokon porosodó, szüette, gyakran szakadozott húrú, szétnyarjadt népi hangszerek felbecsülhetetlen művelődéstörténeti értékét, és hamarosan szakszerű felmérésükhöz, rendszerezésükhöz fog. Ekkorra már alap- és középfokú tambura- és citeratantervet tudhat a magáénak, oktatóként, népművelőként, előadóművészként országos (el)ismertségnek örvend, s szakmai tanácsadóként, népzenei versenyek, vetélkedők bírálóbizottsági tagjaként, nyári táborok népszerű vezetőjeként Bácska- s Bánát-szerte szívesen látott vendég. A népi citerajátékról írt első tanulmánya is idehaza lát napvilágot, 1998-ban a *Létünkben*. Citeratörténeti kutatásaihoz újabb lökést ad a TAKT felkérése, hogy készítse el a temerini citerák tipológiáját. A terepi gyűjtés során, melyben a temerini tájház munkatársai is segítséget nyújtottak, először került leírásra az ún. egymásra épített, kettős hangszekevényű citera, ennek a típusnak egykori meglétét csupán a Néprajzi Múzeum raktárában őrzött két példány őrzi, a hangszerkutatók előtt inkább belga, francia és norvég nyelvtérületről ismert. A helyi felfedezőutakat, méréseket, fényképezéseket, anketákat egy szerény, de fontos kismonográfia (*Temerini citerák*) követte 2008-ban, s ettől aztán mások is kedvet és ösztönzést kaptak. Úgy tudom, helyi erők bevonásával részben vagy teljesen összegyűlt már a szenttamási, a kishegyesi és a csókai anyag is, tehát lassan kikerekedik a kép, és hamarosan levonhatók lesznek az egész régióra vonatkozó hangszer-történeti tanulságok, nyilván összefüggésben az egész Dél-Alföld hasonló hangszer-

történeti jelenségeivel. Egy ilyen irányú későbbi szintézishez is adalékot nyújt Borsinak a kiskunhalasi citerákról 2009-ben megjelent tanulmánya a Thorma János Múzeum Emlékkönyvében. Borsi igen találóan ismeri fel az alkotás-lélektani és szociológiai analógiát *folklór* és *hangszer* között: „Népi hangszereink közül a citera az, amely elkészítésében leginkább hasonlítható a folklóralkotások létrejöttének mikéntjéhez. Az esetek túlnyomó többségében az alkotó maga készítette el zeneszerszámát egy meglévő minta alapján. Hogy milyen elemeket tartott meg, és milyen részeken változtattott, azt saját ízlése, lehetősége (tehetsége) és a közösségi minta (norma) szabályozta. [...] Leggyakrabban a muzsikálni vágyó maga készítette el hangszerét. Általában egyet készített, amely egész életén át kiszolgálta.” Persze jó anyagismeretekkel bíró ügyes mesteremberek (ácsok, bognárok, asztalosok) is készítettek citerákat, akár rendelésre is, így kezük munkája nyomán színes, rendkívül változatos, olykor meghökkentő egyéni leleményességről tanúskodó formavilág bontakozott ki.

A népi hangszerek történetében kevésbé jártas magyarok, de például az újabb időkben a Vajdaságba települt szerbek is hajlamosak a citerát sajátos magyar specialitásnak, afféle hungaricumnak tekinteni, talán elsősorban amiatt, hogy a Balkánon ma leginkább elterjedt lantféle hangszereken a húrokat mindenekelőtt a hangszer nyakán fogják le. A magyar citera azonban minden jel szerint szervesen illeszkedik egy nyugat-európai, s azzal együtt egy nagyobb, eurázsiai hagyományba. Vannak, akik egy Kijev környéki népvándorlás kori ötvösmunka ábráján is a citerát (vagy valamilyen pszaltériumszerű hangszert) és annak játékosát vélik felismerni, amiből akár az a következtetés is levonható, hogy a Levédiában élő eleink is gyönyörködhetek a citeraszóban. Mindez ugyan nem lehetetlen, azonban a hangszerre vonatkozó legkorábbi leírás viszonylag kései, 1774-ből való, a „tanuló Deákok s némely Parasztok” által kedvelt hangszernek nevezi, és a monochorddal hozza összefüggésbe, amely Európában legalább a középkor óta ismert. Nyugaton a magyar citerák távoli „rokonait” Flandriától Norvégiáig és Izlandig megtalálhatjuk (fogólapos, dobozszerű, érintőkkel ellátott hangszerek), ezzel szemben a távol-keleti (kínai csin, japán koto stb.) hangszerek fedőlapja általában domború.

Borsi Ferenc közelmúltban megjelent könyve a fenti művelődéstörténeti kérdésekhez is megadja a szükséges alapismereteket, s az asztali citera részeinek, építésének és hangolásának kérdéseiben is szabatosan eligazítja a csupán csak átlagos zenei műveltséggel rendelkező olvasót is. Közli azt az adatlapot is, amely mindenekelőtt azoknak nyújthat szakmai „számárvezetőt”, akik ezután kívánnak a hangszer tárgyyszerű kutatásába és leírásába fogni a maguk szűkebb környezetében. Mielőtt rátérne a felvidéki citerák

formai kérdéseire, bőséges képanyaggal illusztrálva bemutatja e hangszer Kárpát-medencei fő- és altípusait. Formai és szerkezeti jellemzőik alapján három alaptípust (hasáb-, kislejes és hasas citera) és huszonkét altípust mutat be, e csoportosítástól kategorikusan elválasztva az ún. alpesi (vagy stájer) citerát, amely koncertciteraként „az 1860-as években nyerte el mai alakját [...] és nem követi a monochord, és a belőle származó nyugat-európai hagyományos citerák formáját és méretarányait”.

A felvidéki anyag összesen ötvenhat citera formai-szerkezeti leírását, a hangszer létrejöttének történetét, körülményeit tartalmazza. Az adatfelvétel 2007 és 2010 között zajlott, s véglegesen még nem zárult le. Zárószavában a szerző megállapítja, hogy a felvidéki magyarság körében a hasas formájú hangszertípus messze a legelterjedtebb (a dokumentált anyag közel hetven százaléka), ezt követi a hasáb alakú citerák típusa. Lassú paradigmaváltást sejtet, hogy a két „klasszikusabb” forma mellett megjelent a táj hangszerkultúrájában a kislejes típus is. Természetesen a szerző kitér az altípusokra, a variánsokra, a típuskeveredésekből létrejött sajátos megoldásokra és a szokatlan egyéni leleményekre is. A könyv három józamatú beszélgetéssel zárul hodosi, tesmagi és jókai adatközlőkkel.

Mind a szerzőt, mind a kiadót elismerés illeti az úttörő jellegű munkáért. Az eddig publikáltaknál jóval nagyobb anyag jelzi, hogy a magyar citeratípusok rendszerezése elkezdődött ugyan, de egy viszonylag megnyugtató tipologizációig még bőven van tennivaló. Az ismeretes „politikai” körülmények következtében sajnos a könyv – melynek megjelenését a szlovák kultuszminisztérium dicséretes módon támogatta – címében félrevezető, ugyanis tartalma nem *általában* a magyar asztali citeráról beszél, hanem *in concreto*, annak *felvidéki* változatairól. Emellett a tüzetes, a szakszerűséget olykor már-már a hangszerek iránti, számomra rokonszenves szubjektív, lírai futamokkal ötvöző szakmunkának javára vált volna egy alaposabb szöveggondozás.

Éljen a szerelem! – mit is mondhatnék?

Kosztolányi Dezső Színház: *Éljen a szerelem!*

„Súlyos dolog ez. Az időnek a mérge beleette magát a filozófiánkba, a művészetünkbe, a napi beszédbe. Az embernek, amint kinőtt a gyermekkorból, társává válik az idő gondolata, s el nem hagyja a halál percéig. Schopenhauer megírta a *Welt als Wille und Vorstellungot*, Shakespeare a lenni vagy nem lenni. Az időnek köszönhetjük az *V. szimfóniát* is, a Beethoven sorsszimfóniáját – amelynek haláltáncszerű témájában a másodpercek kérelhetetlen egymás után való lepergését halljuk. S mindez semmivel se fejez ki többet, mint amikor az egész közönséges emberek felsóhajtának: »bizony, öregszünk!«.”

(Csáth Géza)

„Minden filmem esetében van egy konkrét koncepció vagy röviden egy olyan gondolat, ami a filmben lévő metanyelv megmutatására irányul.”

(T. Sz.; Híd, Bencsik Orsolya beszélgetése)

Hát, ilyet még nem láttam, gondoltam magamban, miután helyet foglaltam a nézőtéren. Kissé gúnyosan fogalmazva: nem is tudtam, hogy a Kosztolányi Dezső Színháznak függőnye is van. És milyen szép bordó. Eltakarta a teljes színpadot. Ahhoz vagyok ugyanis hozzászokva, hogy amikor helyet foglalok, a színészek sokszor már kint állnak, néha kiszólnak, és például arra figyelmeztetnek, hogy ha lehet, ne rúgjam le a kellékként a nézőtéren hagyott mikrofont (*Urbi et orbi*). A másik kedvenc esetem pedig az, amikor már az előtérben történnek olyan események, amelyek majd hasznomra válhatnak a darabban. De *most* minden olyan megszókkott, pontosabban: hagyományos és halk volt. Leültünk, elsötétült minden. Felgördült a függöny.

Tolnai Szabolcsot nem kell külön bemutatni. Utoljára két filmjéről írtam a *Híd*-ban, az *Arccal a földnek*-ről és a *Nyári mozi*-ről. A filmrendező Tolnai most nagy fába vágta a fejszét, Urbán András felkérésére a Kosztolányi Dezső Színházba jött, és megrendezte az *Éljen a szerelem!* című darabot.

Az emlékezés, a visszatérés, a múltidézés, a bágyadt nosztalgia – Tolnai közkedvelt problémái, témái – tehát most új „hangszerelésben” tárultak eléink: a vászonvalóságból egyenesen a színpadra kerültek. A mű tematikai szempontból akár az *Arccal a földnek* továbbgondolásaként is értelmezhető Miloš Crnjanski *Álarcok* című drámaszövegének jelentős felhasználásával. Az *Éljen a szerelem!* persze nem csak a Crnjanski-műből építkezik, kitűnő intertextuális játékba kezd például a *Csárdáskirálynő*vel, Csáth novelláival, Rilke *Duinói elégiák* ciklusával is. És ami a legizgalmasabb: kulturális emlékezetünket is próbára teszi!

Az utóbbi tényező játékaival közvetlenül azután szembesültem, miután felgördült a függöny. Egy idős embert láttam a színpadon. Egy törekeny, megfáradt asszonyt. Mivel készültem a darabra, sejtettem, tudtam, hogy ő Heck Paula, az egykori primadonna, Liza, Csóriné és nem utolsósorban a *Csárdáskirálynő* Szilviája. De miért is kellene tudnom? – tűnődtem el magamban. Heck Paula idősödve csengő hangján Rilke-elégiákból olvasott fel részleteket. S ezzel máris megalapozódott a darab hangulata: az angyali problémakör metafizikai dimenziói, a mulandóság patetikus tartalmai, az emberi sors kérdései érintődtek egy-egy röpké pillanatra.

A rilkei idézetek olvasása után végre a Színésznő „szólt meg”, ezzel is mintegy ellenpontozva a korábbi emocionális tartalmú kilengéseket. Emberi hangja lett Heck Paulának, pontosabban színművészi önvallomásának. Nagy Szerelméről kezdett el beszélni: a közönségről és a színpadról. Míg azonban a Rilke-idézetek az említett fenti tematikáknak az egyetemes voltát rajzolták körül, addig ez az önvallomás már konkretizált, szűkített: a Színpadra (ezzel együtt a korábbi szerepekre, színészsorsra) és a Közönségre fókuszált, emlékezett. Ebben az elmúlt *világban* a Színész nem lehet beteg, még akkor sem, ha történetesen 39 fokos lázban ég – vallja Heck művésznő. Gyógyító ereje van ugyanis a közegnek: vallomása életakarással teli. Egyetlen „gond” van, hogy minden elhangzott tartalom már a múlté, vagyis referenciái múltba nyúló gyökereknek számítanak. Ezen a tényen enyhítendő Heck Paula még lírikusabb hangnembe átváltva vázolta fel számunkra – a néző számára – egyetlen járható útját. Saját versének elmondásából újra az optimizmus csengett ki: noha fájdalmas volt számára a világot jelentő deszkáktól való búcsú, de épp az emlékezet, az emlékezés képessége mentette meg őt: ez adott neki újra életerőt. Igaz ugyan, hogy így már minden immateriális, megélt élményvilág, de az biztos, hogy ezt az egyet senki nem veheti el tőle. Ebből táplálkozhat, de csak akkor, ha képesek vagyunk mi is elhinni, hogy hivatása iránt mérhetetlen szerelmet érzett. Ez a szerelem sebezhetetlen – szűrjük le, látjuk is mindannyian. Noha a verszárlat pesszimista, belenyugó, a sebezhetetlenség erős tudata

mindent áthat. Reális és irreális, anyagi és szellemi, földi és angyali kibogozhatatlanul eggyé válik. A végtelenség téri, időbeli képzete, pontosabban: hangulata még inkább erősödni látszik a színpadon. Ezt érezzük. Mondhatnám: ilyen „könnyű” hatást elérni, de erre csak Heck Paula előadása képes. Ő ad egyértelmű legitimitást az elhangzottaknak.

És pontosan erre a metafizikai tériségre, ezekre a hangulati elemekre, sémákra van szükség ahhoz, hogy beinduljon a Crnjanski-dráma, vagy éppen a *Csárdáskirálynő* kvázicselekménye, részletegyüttese. Hogy bekövetkezzen a darab nagy fordulata, ahonnan minden már csak a diakronitásában nyer értelmet. Már most le kell azonban szögezni, hogy e diakrón cselekményépítkezés a szerelem tényének állandóságát dúcolja alá. Vagyis míg Heck Paula jelenetében ennek az életérzésnek a vektorai konkrét irányúak, a fő szöveghálók feldolgozásában már nem annyira azok, inkább a szereplők között folytonosan megújuló, transzformálódó realitások.

Lényeges észrevenni, hogy az *Éljen a szerelem!*-nek csak „színészei” vannak, és e színészeknek pedig több szerepkörük. A „konkrét” színészek (Béres Márta, G. Erdélyi Hermina, Greguss Zalán, Mészáros Árpád, Mészáros Gábor, Mikes Imre Elek és Pletl Zoltán) bújnak itt és most „véglényi” színészszerepekbe. Szerepköreik leginkább attól függnek, hogy éppen melyik textusban bukkannak fel. Így történhet meg például az, hogy G. Erdélyi Hermina egyben arisztokrata tábornokné, de „a sebész” pácienseként is látható. Az előadás folyamán állandó szerepcserék zajlanak, szinte szerepáradattal kell számolnunk. Vagyis nem elsősorban a konkrét fizikai megtestesítőn van a hangsúly, hanem a/egy szerepen magán. Természetesen a darab fő részének is egyfajta anyagfosztottság a meghatározó tényezője: ebben a közegben rajzolódhatnak ki – foszlányokban ugyan – a régmúlt, a 20. század első felének társadalmi, háborús, szellemi, emocionális kontúrjai Mezei Szilárd nyugtalanító, fülbemászó zenéjével.

Szellemalakok, ún. véglények lepik el tehát a színpadot. A Heck Paula-i kezdeti monológok tartalmi-emocionális oszcillációi a fő részben a masszív képiség játékába, a képiség hatáselemeibe és szinte már végeláthatatlan szerelmi történetekbe torkollanak. A színészeink a múlt szerepeiben tündökölnek.

A szerepkörök váltását, váltakozását sokszor a színpadon uralkodó félhomály teszi lehetővé. Így legtöbbször azt is nehéz megállapítani, hogy ki beszél. (Épp ezért nem vállalkoznék – nem is vállalkozhatok – konkrét „szerepek” említésére.) Néha pedig éppen ellenkezőleg, erős fénysugarakkal vannak kiemelve a darab fontosabb pillanatai, például: fényes tálcával irányítják egymásra a reflektorfényeket a szereplők. A fényvel való játék is titokzatosságot, misztikus hatást kelt.

Egy dívány, három-négy dohányzóasztal, kellékként pezsgőspoharak, rózsák, kardok stb. jelennek meg a színpadon. Ebben a részleteiben kiemelt, nagyon erős képiségben – a díszletekben (Perovics Zoltán) és a jelmezekben (Janovics Erika) – bontakoznak ki a letűnőben lévő Osztrák–Magyar Monarchia legfelsőbb társadalmi rétegeinek szerelmi történetei: imádott színésznők, tábornokok, tisztek szerelmi miliője. Szinte leírhatatlan a látvány: újra elővett szerepkörök, poros kellékek, fakó, a múltó idő által egy színűségbe zargatott jelmezek, vastag, hullaszín arcfestékek együttese nyújt elkápráztató, felejthetetlen élményt. E szellemalakok történetei elsősorban tehát a Nagy Szerelmek témáiban csúcsosodnak ki, udvarlási klisék sorozatával élnek, nyöszörgő, torz, régen elnémult és most újra megszólaló hangon kommunikálnak – mondhatnánk. Mozdulataik sokszor olyannyira lelassulnak, hogy szinte már az idő múlását is képesek befolyásolni. Időnként pedig műfűst teszi „még realiztikusabbá” az álombeli, letűnt teret.

Noha feljebb a Crnjanski-dráma túlsúlyáról beszéltem, tévedés lenne azt állítani, hogy az eseménysorozatok csak az említett dráma szöveghelyeiből építkeznek. Már csak azért sem, mert felcsendül az *Emlékszel még...* kezdetű (és más egyéb) dal is a *Csárdáskirálynő*ből. Igaz, itt – ebben a miliőben – még meglehetősen „kopottan”, rezignáltan. Ezek után azonban már tényleg következhet a szerelem éltetése, például „igazi magyar” mulatásba átsapva. És tulajdonképpen e ponton kezdődik meg a textusok vad egymásba fonódása, a szerelmi történetek, klisék túlfűtött egymásutánja: búcsúzások és találkozások játéka, olyformán, hogy e történetek az említett időszak társadalmi és nem utolsósorban színház- és talán még mozitörténeti attribútumait is képesek meg-, illetve rekonstruálni.

Tehát, mint említettem, szerepek, szerepkörök „szerepelnek”. Hasonló a helyzet a színpaddal, a „szereptérrel” is. A díszlet például úgy lett kialakítva, hogy a színpad hátsó részén még egy kisebb színpadot látunk, így Tolnai remekül ki tudja váltani a „színház a színházban” képzetet. Több funkcióban, jelenetben is aktivizálódik ez a fogás. Egyrészt például Szilvia búcsújának – itt a hajóutazásnak – a színhelye. Szilviát látjuk a „kisszínpadon” billegve, mintha valóban hajón hagyná el kedvesét, talán Edvint. Edvin közelebb áll hozzánk, „nagyszínpadi” pozíciójából búcsúzik. Közben hajótülkölést hallunk, és egy újabb szerelmi történet állomását látjuk. A többször „szerepbe” hozott kisszínpad egy másik szerelmi história bekezdésének is a színtere, amely a Crnjanski-dráma végkifejletét idézi. A szerelmes Bebe szíven lövi magát, majd a kisszínpad függőnye – Crnjanski-instrukcióra – hirtelen összezárul.

A történetyszálak, a töredékek tartalmi összefoglalása egyébként mellőzhető, sőt fölösleges. A fenti színpadi megoldás, de a technikai meg-

oldások: a fényjátékok, a mindent elárasztó füst a vad szerelmi tematika köré tekerőző textusok diakronitását így is, úgy is erősítik, táplálják. Tökéletesen alkalmasak továbbá a fiktitás tudatos erősítésére. Tolnainak ez azonban még mindig nem elég, itt még nem áll meg. Így történhet meg például, hogy a *Frankenstein felesége* című film – feltételezem, hogy az 1935. évi változata – egyik jól ismert jelenetének „színpadi” adaptációja is meglevenedik előttünk.

A leltárszerű szerelemidézések a darab vége felé gyorsabb tempóban kerülnek színpadra – ebbe természetesen a „filmes” jelenet is belesorolható –, amíg el nem jutnak egy teljesen időtlen, lelassuló pillanatisáig, a darab zárlatáig. Addig azonban úgy érezzük, hogy az előadás szerelmi vetületei folyamatosan értékvesztő kontextusban jutnak kifejezésre. Amikor a szerelem kérdéskörének a megközelítése a minimumára érkezik, még több egymástól független textus, kontextus kerül egymás mellé, vagy éppen keveredik.

Ezekből – már csak személyes vonatkozásokból is – hadd említsek egyet. Különösen örülök akkor, ha Csáth-feldolgozást látok a színpadon. Tolnai ugyanis még őhózzá is nyúlt. Noha a túlsordulóan erotikus *Nyári bál* című novella szövegheleyei is megjelennek, mintegy újra bevillantva a szerelmi tematikát, mégis *A sebész* című novellára fókuszálnék – több okból. A személyes indítatásról már beszéltem. E szöveg – a darabbeli *Nyári bál*-részletekkel, mintegy *A sebészt* kiegészítve – az *Éljen a szerelem!* emlék- és időfilozófiájának sarkalatos pontja. Mondanom sem kell, hogy természetesen a felhasznált szövegrész a maga nyers vizualitásában meg is jelenik a színpadon. A lokalizált agyi „időközpont” eltávolítását nyomon követhetjük mi is. (Noha nincs valami hatalmas jelentősége, de rendkívül élveztem, hogy a beavatkozást pont „Emmán”, azaz a Népszínház korábbi darabjának címszereplőjén végezték el.) Feszülten figyelt egyébként mindenki. Mi is és a színpadiak is. Csak nagy kár, hogy a „körüladatot” idősejtek nem mi, hanem ők kapták meg. Talán ellenkező esetben sok mindenben okulnánk, ha az időt a maga anyagiségében láthatnánk magunk előtt. Érdekes ötlet lett volna, de mégis a színpadiaknak jutott ki. Az idő mindenestre ezzel az operációval örökké eltűnt. Nincs többé.

E rózsaszín létállapotban újra éltethető a szerelem. Sőt: időtlenségben válik újraértelmezhetővé a látott is és az átértett is. És persze teljesen más „megvilágítást” kap az újra felcsendülő *Emlékszel még...* is, most már azonban Heck Paula tiszta hangján. Az „álom – ugyan – szép volt”, az időtlenségben hempergő szerelem pedig talán még mindenre gyógyír. Ha még ez sem volna elég, akkor Béres Mártától kapunk – most már szintén tisztán kivehető, bár – angol nyelven néhány követendő instrukciót Lykke

Li: *Melodies and Desires* című dalát idézve. (Érdeemes meghallgatni az eredeti számot, valamilyen mély nyugalom és üdeség hatja át.) A színpadon közben Heck Paula és a fiatalok. Taps.

Végezetül néhány észrevételem még ide kívánkozik. A darab szerepcserés játékaik egyedül csak a „jelen levő” valóságosságot, Heck Paulát nem érintik egyáltalán. Ő mint megidéző, vagy ha jobban tetszik: szellemidéző jelenvalóság az egyetlen fix pontként funkcionál, pont úgy, mint a darabot átjáró mérhetetlenül intenzív szerelmi tematika. Mivel a darab végén újból megjelenik, ezért keretbe zárja az eseménysorozatokat, mintegy berkeszti a múltidézést, és most ő énekel. Ezen előadás(á)ból azonban már hiányzik a korábban említett „rezignáltság”. Ez a verzió tiszta, szívből jövő, mintegy a múlt, a tapasztaltság és a bölcsesség hatja át. Olyan asszociációnk van, mintha a jelen pillanatok azért mégiscsak a múlt határozná meg, annak ellenére, hogy a totális időtlenség, a „mindig tartó”-ság, vagy éppen a szerelem lenne az utópisztikus, ideális létállapot.

Heck Paulát látva akarva-akaratlanul az *Arccal a földnek* nagymamája jut eszünkbe, akit Karna Margit alakított. Ő is múltat idéz: korábbi színpadi szerepeit hallgatja felvételtől, bódultságában, megzavarodottságában a beszüremelő fényben egy kínai táncosnőt lát. Az *Éljen a szerelem!*-ben a megidéző pillanatokban nincs semmiféle zavart tudatállapot. A nagyon is tiszta szubjektum emlékméchanizmusai indulnak be, ráadásul azé, aki képes ott állni jelenével: a fiatal generációval.

Hiába kitűnő alkotás a Tolnai Szabolcs rendezte *Éljen a szerelem!*, hiába a sok profi színpadtechnikai megoldás – a megvilágítások, a füst-misztikum –, kellett ehhez a darabhoz egy kiváló, jól együttműködő szereplőgárda, akik kitűnő szinkronban dolgoztak egymással – ami mondjuk nem igazán mondható el például a *Magyar kezdők(nek)*-ről. Nehéz is eldönteni, hogy ki nyújtott jobb teljesítményt a színpadon. A színpadi mozgás terén azonban – úgy gondolom – lenne még mit finomítani: még precízebb, még finomabb mozgáskoordinációkra lenne szükség a „lassított” jelenetekben. Némileg rontotta az élményt a füstgép oda nem illő zöreje is. Kár, hogy technikailag eddig még nem oldódott meg a probléma.

Mindent összevetve a tartalmi és nem utolsósorban a vizuális hatások emlékezetes összjátékának lehettem tanúja. És az is biztos, hogy Tolnai Szabolcs is kitűnően vizsgázott a színpadi rendezésben. „Megrendezte” az *Éljen a szerelmet*.